

EKONOMICKÝ ČASOPIS

38 | 1990 | 4

12.— Kčs

S-1-C

Z OBSAHU

ZELENKOVÁ, Hana: Formování ekonomického vědomí v kontextu vývoje na vnitřním trhu — BELKOVÁ, Helena — TIRPÁK, Ivan: Ekologické súvislosti dlhodobého rozvoja SR — LAŠČIAK, Adam — FECANIN, Juraj: Možnosti urýchlenia ekonomických procesov v nových podmienkach — ZEMAN František: — ZEMANOVÁ, Ella: Výstavba bytov vo vybraných európskych štátoch — HERMANNOVÁ, Lýdia: Vývoj a zmena štruktúry zamestnanosti vo vyspelých štátoch v druhej polovici 80. rokov a jej perspektívy — MIKELKA, Eduard: Zmeny vo vývoji ekonomiky Švajčiarska — Profily — Recenzie — Z novej ekonomickej literatúry — Bibliografia

Ekon. Čas., 38, 1990, č. 4, s. 281—368

ISSN 0013 — 3035

29.06.90

2112

62669

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre ekonomickú teóriu a hospodársku politiku

Ekonomický časopis prináša state, diskusné príspevky a analytické štúdie z oblasti ekonomickej teórie, hospodárskej politiky, plánovania a riadenia, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledky prognostických prác, teórie financií, cien, ekonometrie, matematickej ekonómie, ekonomickej štatistiky, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných prierezových a odvetvových ekonomík, ako aj sociálneho rozvoja. Venuje pozornosť otázkam svetovej ekonomiky a československých vonkajších ekonomických vzťahov. Zaoberá sa aj dejinami ekonomickeho myslenia a národného hospodárstva. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Journal for economic theory and economic policy

Ekonomický časopis brings out articles, discussions and analytical studies on economic theory, economic policy, planning and management, theory and methodology of social forecasting and results of forecasting works, theory of finance, prices, econometrics, mathematical economics, economic statistics, industrial economics, agricultural economics, and other cross-sectional and branch problems, as well as on social development. It pays attention to problems of the world economy and the Czechoslovak external economic relations. It also deals with the history of economic thought and the national economy. It brings out reviews of theoretic works, reports on scientific life and bibliography.

Журнал по экономической теории и экономической политике

Ekonomický časopis печатает статьи, дискуссии и аналитические работы из области экономической теории, экономической политики, планирования и управления, теории и методологии общественного прогноза и результатов прогностических работ, теории финансов, цен, эконометрии, математической экономики, экономической статистики, экономики промышленности, сельского хозяйства и других разрезных и отраслевых экономик, как и социального развития. Он уделяет внимание вопросам мировой экономики и чехословацких внешних экономических отношений. Занимается также историей экономической мысли и народного хозяйства. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Hlavný redaktor Egon Hlavatý
Výkonná redaktorka Jana Černá
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Ivan Haluška, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Zora Komínková, Jozef Košnář, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Ladislav Lysák, Jozef Markuš, Vladimír Mikuláš, Jan Přívara, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak.

Adresa redakcie: Fučíkova 10, 811 02 Bratislava, telefón 576 37, 543 41-3.

Číslo bolo redakčne spracované v januári 1990.

OBSAH

State

ZELENKOVÁ, Hana: Formování ekonomického vědomí v kontextu vývoje na vnitřním trhu	283
---	-----

K otázkam sociálno-ekonomického prognózovania

BELKOVÁ, Helena – TIRPÁK, Ivan: Ekologické súvislosti dlhodobého rozvoja SR	294
---	-----

Diskusia

LAŠČIAK, Adam – FECANIN, Juraj: Možnosti urýchlenia ekonomických procesov v nových podmienkach	305
--	-----

Prehľadny

ZEMAN, František – ZEMANOVÁ, Ella: Výstavba bytov vo vybraných európskych štátoch	314
HERMANNOVÁ, Lýdia: Vývoj a zmena štruktúry zamestnanosti vo vyspelých štátoch v druhej polovici 80. rokov a jej perspektívy	325
MIKELKA, Eduard: Zmeny vo vývoji ekonomiky Švajčiarska	337

Profily

Joan Robinsonová – výzva ortodoxnému ekonomickému myšlení – R. Holman	352
---	-----

Recenzie

AZGAĽDOV, G. G.: Kvalimetrie – teorie a praxe hodnocení jakosti výrobků – V. Garaj	352
MÜLLER, E.: Der Nationalreichtum – M. Rabenseiferová	360

Z novej economickej literatúry

MICHNÍK, Ľ.: Efektívnosť investícií v zahraničnom obchode – E. Szanto – Zapadnoevropejskaja naučno-techničeskaja integracija i problemy obščevropejskogo sotrudničestva – D. Šíbl	364
	366

Bibliografia

368

CONTENTS

Articles

ZELENKOVÁ, Hana: Formation of Economic Consciousness in the Context of Consumer Market Development	283
--	-----

Questions of Social and Economic Forecasting

BELKOVÁ, Helena – TIRPÁK, Ivan: The Environmental Context of Long-Term Development of the SR	294
--	-----

Discussion

LAŠČIAK, Adam – FECANIN, Juraj: Possibilities of Speeding Up of Economic Processes in the New Conditions	305
--	-----

Review Articles

ZEMAN, František — ZEMANOVÁ, Ella: Construction of Apartments in Selected European Countries — — — — —	314
HERMANNOVÁ, Lýdia: Evolution and Change in Structure of Employment in Developed Countries in the Second Half of '80s and Its Perspectives — —	325
MIKELKA, Eduard: Changes in Development of the Economy of Switzerland —	337

Profiles

John Robinson — a Challenge to Orthodox Economic Thought — R. Holman	352
--	-----

Book Reviews

AZGALDOV, G. G.: Qualimetrics — the Theory and Practice of Appraisal of Quality of Products — V. Garaj — — — — —	360
MÜLLER, E.: The National Wealth — M. Rabenseiferová — — —	360

New Economic Literature

MICHNÍK, L.: Efficiency of Investment in Foreign Trade — E. Szanto — —	364
West-European Scientific-Technological Integration and Problems of All-European Cooperation — D. Šibl — — — — —	366

Bibliography	368
---------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ЗЕЛЕНКОВА, Гана: Формирование экономического сознания в контексте развития на внутреннем рынке — — — — —	283
--	-----

Вопросы социально-экономического прогнозирования

БЕЛКОВА, Гелена — ТИРПАК, Иван: Экологические связи долгосрочного развития СР — — — — —	294
---	-----

Дискуссия

ЛАШЧИЯК, Адам — ФЕЦАНИН, Юрай: Возможности ускорения экономических процессов при новых условиях — — — — —	305
---	-----

Обзоры

ZEMAN, František — ZEMANOVA, Ella: Строительство квартир в избранных европейских государствах — — — — —	314
GERMANNOVA, Lýdia: Развитие и изменение структуры занятости в развитых государствах во второй половине 80-х годов и её перспективы — — —	325
MIKELKA, Eduard: Изменения в развитии экономики Швейцарии — —	337

Профили

Джоан Робинсонова — призыв ортодокальной экономической мысли — Р. Голиан — — — — —	352
--	-----

Рецензии

AZGALDOV, G. G.: Качественметрия — теория и практика оценки качества изделий — В. Гарай — — — — —	360
MIJLLEP, Э.: Национальное богатство — М. Рабензайферова — —	360

Новая экономическая литература

МИХНИК, Л.: Эффективность капиталовложений во внешней торговле — Э. Сзанто — — — — —	364
Западноевропейская научно-техническая интеграция и проблемы общеевропейского сотрудничества — Д. Шибл — — — — —	366

Библиография	368
---------------------	-----

Formování ekonomického vědomí v kontextu vývoje na vnitřním trhu

ZELENKOVÁ, Hana

1. *Vzájemné souvislosti*

V současném stadiu rozvoje ekonomiky, v níž by mimo jiné měly spotřeba a životní úroveň plnit kvalitativně novou úlohu v reprodukčním procesu, vystupuje do popředí nutnost vytvářet základní makroproporce a prosazovat rovnovážné vztahy na vnitřním spotřebitelském trhu. Dynamická rovnováha na trhu zboží a služeb je nezbytnou podmínkou hospodářského růstu a nejen nutným předpokladem, ale i měřítkem úspěchu přechodu k tržní ekonomice; cesty jejího dosahování jsou integrální součástí strategie urychlení sociálně ekonomického rozvoje.

Tento program lze zvládnout pouze za uvědomělé účasti nejširších vrstev společnosti, uvolněním jejich tvořivé aktivity, vyvoláním zájmu a pocitu osobní odpovědnosti za rozvoj celé společnosti. Proto odhalování nedostatků, které brzdí tvůrčí činnost, objasňování jejich příčin a také hledání nových zdrojů a možností ve všech oblastech společenského života patří k důležitým úkolům současnosti. Z těchto hledisek je třeba nově posoudit vztahy mezi vývojem situace na vnitřním spotřebitelském trhu a jeho zobrazením v ekonomickém společenském vědomí.¹ Změna myšlení a jednání, vytvoření nové kvality společenského vědomí představuje hybnou sílu společenského pokroku.

Odráz podmínek, které charakterizují životní úroveň a spotřebu oby-

¹ Vzhledem k tomu, že stať si klade za cíl pokusit se o konkrétní vyjádření vlivu situace na vnitřním spotřebitelském trhu na formování společenského ekonomického vědomí, není pozornost věnována objasňování kategorií používaných při zkoumání společenského vědomí. Některými otázkami obsahu hlavních pojmů a kategorií z oblasti společenského vědomí se zabývá [11]. Ekonomické společenské vědomí je v souladu s [12] chápáno jako ta část společenského vědomí, která zahrnuje ekonomicky relevantní složky reality a odráží jednak dosažený stupeň společenského poznání — běžného i teoretického, jednak schopnost adekvátně reagovat na realitu — tak, aby uspokojila ekonomické potřeby.

vatelstva, je významnou součástí ekonomického společenského vědomí. Materiální a sociální podmínky uspokojování potřeb (mezi nimi situace na vnitřním spotřebitelském trhu) patří k důležitým faktorům, jejichž prostřednictvím se formují hodnotové orientace a postoje lidí, jejich vztah k ekonomickému a politickému zřízení, motivace a stimulace životních aktivit, které ve svém souhrnu vytvářejí určitý způsob života.

V této oblasti velmi silně působí složka empirického každodenního vědomí — bezprostřední odraz konkrétních životních podmínek v lidské psychice. V dané etapě rozvoje československé ekonomiky existující problémy a napětí mezi potřebami a zdroji mohou mít a mají za následek zkrácené hodnocení ekonomických a sociálních jevů v životní úrovni a rozporný odraz v představách a názorech jednotlivce, vedoucí k nesprávně orientovaným životním aktivitám. Vzhledem k tomu, že ne všechny projevy ekonomického společenského vědomí odpovídají teoretickým představám, musí být při zkoumání brány v úvahu veškeré projevy, které se promítají do převládající praxe (vědecké teorie, konvenční názory, tradiční postoje atd.) [12].

Poznání reálného stavu společenského ekonomického vědomí a problematice reflexe podmínek spotřeby a životní úrovně ve vědomí obyvatelstva je v současném, z hlediska vývoje důležitém období třeba věnovat zvýšenou pozornost. Výkyvy dynamiky československé ekonomiky se mj. odrazily ve vývoji situace na vnitřním spotřebitelském trhu, ve zhoršování parametrů rovnováhy. Prohlubující se nedostatkovost v řadě skupin zboží a služeb a zvyšující se napětí na trhu vede — zejména v řídicí a plánovací činnosti, ale právě i ve sféře společenského vědomí — k přeceňování trvalosti některých vývojových tendencí, které jsou nerovnováhou generovány.

Národohospodářské souvislosti nerovnováhy vnitřního spotřebitelského trhu a jejich odraz v ekonomickém společenském vědomí nabývají na závažnosti též v souvislosti s přechodem k tržní ekonomice; výchozí nerovnováha a existující napětí totiž silně komplikují realizaci první etapy reformy. Odstranění nerovnovážných tendencí a dosažení podstatného obrátu od nerovnováhy k rovnováze je důležitým měřítkem úspěšnosti prvních kroků hospodářské reformy a jejího postupu.

Zajištění rovnovážného vývoje na vnitřním spotřebitelském trhu je jednou ze základních podmínek kvalitativních posunů v životní úrovni, racionalizace struktury spotřeby a stimulování pracovní aktivity. Konkrétní opatření hospodářské politiky z posledních let dokládají rostoucí orientaci na zajištění rovnovážného vývoje vnitřního spotřebitelského trhu. Provedené rozbory však neindikují žádné zvýšení stability tržních procesů zásahy centra. V určitých obdobích lze sice pozorovat stav i vývoj směrem k makroekonomické rovnováze, avšak i v obdobích, kdy makroekonomický vývoj tendoval k rovnováze (charakteristiky agregátní nabídky a poptávky se v globále vyrovnávaly), přetrvávaly chronické

strukturální nerovnováhy (strukturálně pocífované převahy poptávky nad nabídkou). Tyto jsou v současnosti nejzávažnějším projevem tržních disproporcí, s velmi silnými negativními dopady v oblasti ekonomického společenského vědomí.

2. Empirická analýza

Posuzování rovnovážnosti, resp. nerovnovážnosti vývoje na vnitřním spotřebitelském trhu v uplynulých deseti letech je založeno na zkoumání nabídky a poptávky a na hodnocení vývoje jejich vztahu v čase. Jedna z použitých analytických metod vychází ze statistiky oběhu zboží ve vnitřním obchodě a z bilance peněžních příjmů a výdajů obyvatelstva a snaží se zachytit vztah agregátní disponibilní nabídky a agregátní reálné poptávky co nejlíže procesu směny [3]. Jinou skupinu ukazatelů, které popisují jednotlivé stránky trhu, nebo signalizují určité vývojové tendence a umožňují tak nepřímě hodnotit rovnováhu na vnitřním spotřebitelském trhu, reprezentují údaje o uspokojení spotřebitelské poptávky a o úrovni zásobování, získané z výběrových šetření Výzkumného ústavu obchodu. Na makroúrovni se jedná o sumarizované výsledky konjunkturálního testu [9] a testu tržní situace u obyvatelstva [4], jež vycházejí z vyjádření pracovníků vnitřního obchodu, resp. z názorů spotřebitelů.

Z výsledků makroekonomické aplikace uvedených metod [6] vyplývá, že ve sledovaném období nelze vytypovat jednoznačný vývojový trend. Etapizace vývoje je provedena s vědomím, že hospodářský vývoj je kontinuální a že charakteristické rysy jednotlivých etap se v hraničních obdobích překrývají. Na základě použitých charakteristik lze analyzované období podmíněně rozčlenit na několik kratších úseků:

— období relativně klidného vývoje vnitřního spotřebitelského trhu, kdy se postupně prosazovaly relativně pozitivní tendence v zásobování a uspokojování poptávky (1979–1981, 1983–1985);

— období prohlubování nerovnováhy a „ventilace“ narůstajícího napětí, mnohdy provázené nákupními vlnami, během nichž došlo k citelnému poklesu stupně uspokojení poptávky a k zhoršení zásobování (1976–1979, 1982–1983, 1985–1989).

Zasadíme-li vývoj na vnitřním spotřebitelském trhu do kontextu makroekonomického vývoje, zhoršení situace na trhu koncem 70. let spadá do období poklesu růstové výkonnosti československé ekonomiky v důsledku změněných podmínek reprodukčního procesu. Toto zpomalení dynamiky makroekonomických agregátů postihlo výrazněji vnitřní alokace, tedy i spotřebu. Následující obrat směrem k rovnováze byl podle našeho názoru spojen s cenovými úpravami provedenými v roce 1982, což však nepovažujeme za koncepční řešení.

Po roce 1983 se stabilizoval trh potravin. Určité nedostatky však přetrvávaly u průmyslového zboží. Ke zhoršení uspokojení poptávky po prů-

myslovém zboží došlo opět v roce 1986 a ještě výrazněji v roce 1987, kdy se neuspokojivý vývoj postupně přenesl na trh potravin. Tvorba zdrojů na straně nabídky neodpovídala růstu peněžních prostředků obyvatelstva, jejichž přírůstek se v podstatě přeléval do úspor. Míra úspor v roce 1987 byla nejvyšší za posledních deset let. V roce 1988, který lze naopak označit za období zvýšeného sklonu obyvatelstva ke spotřebě na úkor tvorby peněžních rezerv, se nerovnovážné tendence prohloubily. Přes určité náznaky pozitivní změny v první polovině roku 1989 tento vývoj dále pokračoval.

Zhoršující se situace na trhu se sice bezprostředně neodrážela ve zvýšené labilitě chování spotřebitelů — nedocházelo k citelným výkyvům poptávky. Avšak po období relativně kladného spotřebitelského hodnocení vývoje zásobování se v roce 1987 tyto postoje prudce změnilly. Zvýšil se také počet domácností očekávajících zvýšení cen. Ve světle vývoje názorů obyvatelstva na situaci na vnitřním trhu, které dokládá test tržní situace, považujeme rok 1988 — charakterizovaný klimatem rostoucí nervozity a nákupní vlny — za kritický pro formování ekonomického společenského vědomí. Vývoj v roce 1989 neměl za následek zásadní obrát k lepšímu.

Test tržní situace u obyvatelstva je uskutečňován prostřednictvím tazatelské sítě Výzkumného ústavu obchodu u souboru cca 1500–1700 domácností od roku 1976 s půlroční a od roku 1986 se čtvrtletní periodicitou. Hlavní náplň tvoří dotazy zjišťující názor na současný i předpokládaný vývoj hospodářské situace, životní úrovně, příjmů a výdajů domácností, maloobchodních cen, zásobování trhu spotřebním zbožím, názor na kvalitu, ceny, dostupnost, sortiment vybraných výrobků, nákupní úmysly ve vztahu k předmětům dlouhodobé spotřeby, pravidelnost, účel a vývoj úspor.

Z hlediska vytváření ekonomického společenského vědomí je důležitá ta část testu tržní situace, která přináší informace o vývoji hospodářského veřejného mínění. Syntetickým ukazatelem stavu hospodářského veřejného mínění je tzv. index spotřebního klimatu, který souhrnným způsobem zachycuje názory domácností na otázky týkající se hodnocení vývoje hospodářské situace a životní úrovně, maloobchodních cen a zásobování vnitřního trhu. Konkrétní hodnoty indexu spotřebního klimatu a způsob jeho výpočtu ukazuje tabulka 1. Z ní je zřejmé, že příznivý vývoj nastoupený po roce 1982 byl přerušen a že celkové klima hospodářského veřejného mínění se v průběhu roku 1987 začalo zhoršovat: v komplexu otázek syntetizovaných indexem spotřebního klimatu mají negativní hodnocení spotřebitelů stále vyšší váhu než reakce pozitivní. Koncem roku 1988 poklesl index spotřebního klimatu na historicky druhou nejnižší hodnotu,² která signalizuje stav blížký destabilizaci cel-

² Vůbec nejnižší hodnota indexu spotřebního klimatu, zjištěná na jaře 1982, odrážela názory obyvatelstva po zdražení masa.

kového sociálně ekonomického klimatu. Ani vzestup v roce 1989 není dokladem návratu k trendu zlepšování hospodářského veřejného mínění.

Rozbor situace na vnitřním spotřebitelském trhu v posledních letech sice neumožňuje stanovit konkrétní pořadí faktorů, které vedly k zásadnímu zhoršení vývojových trendů. Rozhodující příčiny však mají společný základ, a to souvislost s celkovou nerovnovážností ekonomického vývoje, s převažujícími tendencemi extenzivního rozvoje, s obtížemi převodu československé ekonomiky na dráhu intenzivního rozvoje. Nízká dynamika národního důchodu a její nestabilita ztěžují řešení problémů v oblasti životní úrovně. V současné době je prosté udržování standardních podmínek nepoměrně složitější, než byl růst životní úrovně v předchozích obdobích.

Progresivní trendy ve struktuře osobní spotřeby (růst podílu služeb,

Tabulka 1

Vývoj veřejného hospodářského mínění (indexy spotřebního klimatu)

Datum	Index	Datum	Index
jaro 1978	94,7	jaro 1986	100,3
podzim 1978	96,6	léto 1986	101,4
jaro 1979	87,1	podzim 1986	98,8
podzim 1979	67,0	zima 1986	94,6
jaro 1980	70,1	jaro 1987	96,7
podzim 1980	77,2	léto 1987	97,0
jaro 1981	76,5	podzim 1987	90,7
podzim 1981	80,3	zima 1987	84,4
jaro 1982	55,0	jaro 1988	88,0
podzim 1982	67,1	léto 1988	81,0
jaro 1983	78,7	podzim 1988	69,9
podzim 1983	79,7	zima 1988	65,6
jaro 1984	91,1	jaro 1989	81,4
podzim 1984	84,5	léto 1989	81,8
jaro 1985	93,6	podzim 1989	77,8
podzim 1985	95,3	zima 1989	82,5

Poznámka: Index spotřebního klimatu vychází z těchto dotazů:

- srovnání současné a minulé hospodářské situace a životní úrovně domácností;
- názor na budoucí hospodářskou situaci a životní úroveň domácností;
- názor na vývoj maloobchodních cen;
- srovnání současné a minulé úrovně zásobování;
- názor na budoucí úroveň zásobování.

Index spotřebního klimatu se počítá podle vzorce:

$$I_{sk} = 1/n \sum O_n + 100,$$

kde O_n — rozdíl mezi četností pozitivních a negativních odpovědí na otázky n ; n — počet otázek zahrnutých do konstrukce indexu.

Pokud je $\sum O_n$ větší než 0 [odpovědí je více pozitivních než negativních], je I_{sk} větší než 100, jinak je menší než 100.

Framen: HANZL, V.: Test tržní situace u obyvatelstva. Praha, Výzkumný ústav obchodu 1989.

předstih dynamiky průmyslového zboží a v jeho rámci předmětů dlouhodobé spotřeby) se zastavily ve druhé polovině 70. let a přesun od uspokojování základních potřeb k rozvojovým potřebám uvnitř jednotlivých komplexů probíhá velmi pomalu. Preferencím obyvatelstva v uspokojování potřeb neodpovídá ani kvalita nabízeného zboží a služeb, jejíž úroveň nerespektuje objektivní tendence, jako jsou diferenciacie způsobu života, intelektualizace aktivit, nárůst vědeckotechnických poznatků, internacionalizace potřeb atd. Navíc je celá oblast spotřeby a životní úrovně silně poznamenána působením stínové ekonomiky.

Uvedené skutečnosti mají za následek podvázání aktivní role spotřeby a životní úrovně v procesu společenské reprodukce a zablokování jejího pozitivního vlivu na pracovní motivace. V postojích a názorech obyvatelstva je patrný pasivní přístup k životní úrovni a k životnímu způsobu [13], který se negativně promítá do pracovní morálky a motivace pracovního úsilí, iniciativy a aktivity, morálně volních vlastností, jako je spolehlivost a poctivost, i do dalších závažných oblastí lidské psychiky a aspiračních hodnot.

3. Důsledky nerovnováhy

Disproporce v životní úrovni a spotřebě a nerovnovážený vývoj na vnitřním spotřebitelském trhu mají silné negativní účinky [6], které narušují plynulost a proporcionalitu reprodukčního procesu a stávají se brzdou dalšího hospodářského rozvoje. Nerovnováha devaluje úlohu hodnotových kategorií (peněz, cen, mezd a úvěru) a odsouvá do pozadí kritéria efektivnosti a kvality, výrazně snižuje efektivnost spotřeby. Destabilizuje míru úspor (omezuje podněty ke spoření — obyvatelstvo ve zvýšené míře preferuje okamžitou spotřebu — anebo zvyšuje nerealizovanou kupní sílu obyvatelstva), čímž je latentně ohrožována celková vnitřní rovnováha ekonomiky.

Disproporce na trhu spotřebního zboží a služeb brání prosazování principu zásluhovosti. Vyvážený vnitřní trh je posledním článkem v řetězu odměňování podle práce, transformující diferenciaci v odměňování v diferenciaci ve spotřebě a v životní úrovni. Zpětný vliv frustrace z nespokojované poptávky a neoficiální přerozdělovací procesy, úplatkářství a směna zboží mezi distributory může negovat jakékoliv pokusy o zavedení denivelizačních prvků do soustavy odměňování. Nedostatkost tím, že koriguje možnosti realizace peněžních příjmů podle představ obyvatel, oslabuje působení zásad hmotné zainteresovanosti i vazbu mezi růstem životní úrovně a produktivity práce.

Labilita trhu deformuje spotřební a nákupní chování obyvatelstva, modifikuje racionalitu rozhodování, v němž převládají krátkodobé motivy nákupů. Zvyšuje se nebezpečí rychlého šíření nákupních horeček i při vzniku objektivně nevýznamných poruch v zásobování vnitřního trhu. Poptávka po deficitním zboží je předimenzována jak proto, že po-

třeby, které nelze dostatečně uspokojit, jsou subjektivně pocíťovány jako důležitější, tak proto, že subjektivně roste význam spotřeby zboží na úkor ostatních složek životní úrovně. Nerovnováha je překážkou prosazování zásad moderního způsobu života, ovlivňuje strukturu, potenciální možnost i reálné využívání mimopracovního času (a i pracovní doby), je brzdou harmonického rozvoje osobnosti a jednou z příčin akceptování konzumistických přístupů k životu.

Důsledky nerovnováhy na vnitřním spotřebitelském trhu zasahují subjekty na všech stupních ekonomické a společenské hierarchie. Toto působení je posilováno množstvím zprostředkovaných a zpětných vazeb, jejichž komplex je zdrojem soustavného tlaku zanechávajícího stopy na vztazích mezi lidmi. Nedostatečné uspokojování spotřebitelské poptávky vede ke zkratkovitému jednání: buď k lhostejnosti, která se přenáší i do ostatních sfér společenského života, nebo někdy až k agresivitě, narušující mezilidské vztahy.

Samostatnými, dosud málo prozkoumanými ekonomickými problémy jsou národohospodářské ztráty způsobené nucenou substitucí zboží nebo slabými podněty k inovacím, dodatečné náklady náhradních suboptimálních řešení ve všech fázích reprodukčního procesu, „náklady nejistoty“ zahrnující tvorbu nadměrných zásob momentálně deficitního, ale jindy běžně dostupného zboží, mimořádné zásahy do oběhu zboží (operace se zásobami, nucené dovozy a další opatření zvyšující společenské náklady). Důsledky nerovnováhy snižující efektivnost nejen spotřeby, ale přímo nebo nepřímo celého sociálně ekonomického systému.

Vývoj vztahu mezi uspokojením poptávky po potravinářském a průmyslovém zboží na vnitřním spotřebitelském trhu, názory obyvatelstva na hospodářskou situaci a životní úroveň v posledních pěti letech dokumentuje tabulka 2. Z ní vyplývá, jak velkou váhu při hodnocení svého ekonomického postavení přisuzuje spotřebitel vývoji na vnitřním trhu a jak velký význam tedy přikládá podmínkám, za nichž dochází k uspokojení jeho potřeb. Prohlubující se nerovnováha a nedostatkovost na trhu potravin a průmyslového zboží a jejich průvodní negativní jevy citelně zhoršují mínění obyvatelstva a v konečné instanci velmi nepříznivě ovlivňují proces formování ekonomického společenského vědomí, se zpětnými dopady na motivace a stimulační životních, a zejména pracovních aktivit.

4. *Budoucí vývoj*

Pokud jde o směry řešení nerovnovážných tendencí a postupného obnovení dynamické rovnováhy na vnitřním spotřebitelském trhu,³ v první řadě úspěch závisí na změnách v systému řízení a v uplatňování nástrojů hospodářské politiky (cen, dotací, mezd, daní, úvěru apod.). Prosazení

³ Směry řešení jsou podrobněji diskutovány v [6].

Tabulka 2

Názory obyvatelstva na hospodářskou situaci a životní úroveň

Datum šetření	Charakteristika situace (%)			potraviny	průmyslové zboží
	lepší	horší	stejná		
jaro 1984	11,5	31,7	54,8	+10,7	-8,5
podzim 1984	11,0	31,1	56,2	+9,5	-10,3
jaro 1985	14,8	29,3	53,4	+11,2	-8,1
podzim 1985	12,2	26,6	59,2	+9,5	-9,1
jaro 1986	14,1	20,1	64,1	+12,2	-13,1
podzim 1986	13,0	17,6	67,1	+9,5	-11,7
jaro 1987	11,6	19,9	66,5	+3,8	-14,3
podzim 1987	12,9	22,3	63,5	+1,8	-17,3
jaro 1988	13,0	21,1	64,1	-0,4	-22,9
podzim 1988	9,9	26,8	61,4	-3,6	-24,4
jaro 1989	12,2	22,1	64,9	-1,8	-24,1
podzim 1989	10,8	22,1	65,2	-1,8	-23,3

Poznámka: Sloupce charakterizující situaci jsou odpověďmi na otázku: „Srovnáte-li současnou hospodářskou situaci a životní úroveň se situací před rokem, máte dojem, že je Vaše současná lepší, horší nebo stejná?“. Doplněk do 100 % představují odpovědi „nevím“.

Konjunkturální saldo vyjadřuje na základě hodnocení pracovníků obchodu stupeň uspokojení poptávky na vnitřním spotřebitelském trhu stupnicí od -100 do +100. Záporná čísla znamenají negativní hodnocení, s rostoucí absolutní hodnotou narůstání nedostatkovosti. Kladná čísla signalizují z hlediska spotřebitele příznivý vývoj, převahu nabídky nad poptávkou.

Pramen: HANZL, V.: Test tržní situace u obyvatelstva. Praha, Výzkumný ústav obchodu 1989; ŠLECHTOVÁ, J.: Odvětvová sumarizace výsledků konjunkturálních testů. Praha, Výzkumný ústav obchodu 1984–1980; vlastní výpočet.

tendence kvantitativně a kvalitativně vyváženého vývoje předpokládá mimo jiné regulaci příjmů ve vztahu k základním makroekonomickým proporcím, produktivitě práce, produkční schopnosti ekonomiky, vyrovnanější bilanci zahraničního obchodu spotřebním zbožím, změny ve vnitřních alokacích investic i pracovních sil.

Řešení nerovnovážné situace na vnitřním spotřebitelském trhu je třeba spojit s řešením současné hluboké poruchy rovnováhy celé československé ekonomiky. Do popředí vystupuje obecný požadavek změny podmínek, které reprodukuje disproporce mezi nabídkou a poptávkou, a to jak z hlediska metod řízení, tak věcných proporcí. Odstranění příčin nerovnováhy i jejich důsledků především v podobě nízké účinnosti ekonomických podnětů úzce souvisí s přechodem k tržní ekonomice, stává se jednou z hlavních sfér jeho působení.

Oblast vnitřního trhu zaujímá prioritní místo v politice obnovy rovnováhy československé ekonomiky. Reforma klade na člověka jako ekonomický subjekt značné nároky. Znamená odchod od stereotypů,

průměrnosti, nízké výkonnosti; neobejde se bez konfliktů, bez dočasného zvýšení sociálního napětí. V této situaci vyrovnaný, bohatě zásobený, kvalitativně diferencovaný vnitřní trh zboží a služeb, odstranění základních příčin spotřebitelských stresů daných nedostatkovostí nebo nízkou kvalitou některých výrobků a služeb a labilitou jejich poskytování, bude významným příspěvkem k formování společenského ekonomického vědomí nové kvality a důležitým ekonomickým a sociálním stimulem pro zvýšení ekonomické aktivity pracujících a kvality jejich práce jako důležitých podmínek přechodu k tržní ekonomice.

Cílevědomý a programový přístup ke sladování krátkodobých a dlouhodobých cílů, vycházející z požadavků rovnováhy na vnitřním spotřebitelském trhu, posilování kvalitativní stránky rozvoje potřeb a zvyšování efektivity spotřeby může uvolnit další rezervy růstu životní úrovně, které odlehčí napětí, jež vychází zejména z těch oblastí životní úrovně, kde si řešení v minulosti nahromaděných problémů vyžádá relativně delší čas. Vytváření podmínek pro obnovu rovnováhy na vnitřním spotřebitelském trhu i pro budoucí rozvoj životní úrovně musí být viditelné, aby jej obyvatelstvo pocítilo jako reálný přínos k sociálně ekonomickému rozvoji, aby se vytvořila důvěra k jeho perspektivám.

Takovýto postup by učinil přijatelnějším podstatně zpomalený růst (oproti dlouhodobému průměru zafixovanému ve vědomí občanů) nebo stagnaci osobní spotřeby v nejbližších letech. Spotřebitelé by tuto situaci přijali bez větší nervozity a negativních dopadů na oblast pracovní aktivity. Tím by se usnadnila a urychlila adaptace československé ekonomiky změněným vnějším a vnitřním podmínkám a realizace první etapy přechodu k tržní ekonomice.

Hodnotíme-li očekávané přímé i zprostředkované působení možných změn v hospodářském mechanismu na podmínky spotřeby, v širším smyslu i na jejich odraz v ekonomickém společenském vědomí, do popředí vystupují zejména sociální aspekty rozvoje ekonomiky. Přechod k tržní ekonomice jako jediná perspektivní alternativa budoucího vývoje, vedoucí k podstatnému zvýšení ekonomické efektivity hospodářských subjektů a komparativní efektivity československého národního hospodářství a k dosažení nové kvality dynamické rovnováhy,⁴ vytváří značná rizika.

Stagnace nebo jen pomalý růst hmotných složek životní úrovně, přes zlepšení její kvality, může v krátkém až středním časovém horizontu vést k narušení sociální politické stability a k silnému vzrůstu sociální nespokojenosti. Možnosti zvládnutí tohoto kritického posunu ve vědomí obyvatelstva budou za nezměněných podmínek záviset na koncepčnosti řízení společenských a hospodářských procesů a na pevnosti a účinnosti

⁴ Analýza alternativ možného vývoje a ocenění rizik a bariér viz [2].

nosti demokratických vazeb mezi širokou veřejností a vedoucími strukturami politické moci [2, s. 43].

Správný výklad jevů v životní úrovni (a ekonomice), náprava škod ve společenském vědomí způsobených reflexí chyb v ekonomickém vývoji, posilování orientace obyvatelstva na životní hodnoty adekvátní současné etapě vývoje společnosti, aktivizace přístupů k řešení problémů sociálně ekonomického rozvoje, to jsou aktuální úkoly, které musí být předmětem soustředěného zájmu teorie a praxe. Pozornost je třeba věnovat také vytváření systému co nejpřesnějších informací umožňujících oceňovat dosažené výsledky, zvyšování úrovně ekonomických vědomostí a poznatků, týkajících se v daném kontextu především možností a mezí rozvoje životní úrovně a vazby růstu životní úrovně na pracovní přínos, při současném nepodceňování vlivu morálních faktorů stimulace životních aktivit.

Došlo 19. 6. 1989

Literatura

- [1] BÉROVÁ, J. a kol.: Střednědobá prognóza rozvoje tržní spotřeby a vnitřního obchodu. [Studie.] Praha, VÚO 1988.
- [2] ČERNÁ, A. — JANÁČEK, K. — ZELENKOVÁ, H. a kol.: Sociální politika, životní úroveň a ekologický faktor intenzifikace. [Podkladová studie k expertíze EÚ ČSAV.] Praha, EÚ ČSAV 1989.
- [3] DOLEJŠÍ, B.: Rovnováha vnitřního spotřebitelského trhu — příklad Československa sedmdesátých let. Praha, Academia 1984.
- [4] HANZL, V.: Test tržní situace u obyvatelstva. [Studie.] Praha, VÚO 1989.
- [5] JANÁČEK, K. a kol.: Hlavní tendence reprodukčního procesu československé ekonomiky a základní rysy strategie hospodářského rozvoje ČSSR. [Výzkumná publikace, č. 240.] Praha, EÚ ČSAV 1986.
- [6] JANÁČEK, K. — ZELENKOVÁ, H.: K rovnováze vnitřního spotřebitelského trhu. [Výzkumná publikace, č. 292.] Praha, EÚ ČSAV 1988.
- [7] JANÁČEK, K.: Růst, rovnováha. Hospod. Nov., 1988, č. 19.
- [8] NETOPILIK, J.: Utváření společenského vědomí v procesu komplexní přestavby společnosti a sociálně ekonomického urychlení. Filoz. Čas., 1989, č. 2.
- [9] ŠLECHTOVÁ, J.: Odvětvová sumarizace výsledků konjunkturních testů. [Studie.] Praha, VÚO 1984–1989.
- [10] Směrnice k zabezpečení komplexní přestavby hospodářského mechanismu. Hospod. Nov., 1988, č. 8 (příloha).
- [11] Monotematické číslo o společenském vědomí. Sociol. Čas., 1986, č. 5.
- [12] TEXLER, J.: K otázce struktury a rozporů ekonomického společenského vědomí. In: Formování ekonomického společenského vědomí. [Sborník.] Praha, UK (v tisku).
- [13] ZELENKOVÁ, H.: Vliv situace na vnitřním spotřebitelském trhu na formování ekonomického vědomí. In: Formování ekonomického společenského vědomí. [Sborník.] Praha, UK (v tisku).

FORMATION OF ECONOMIC CONSCIOUSNESS IN THE CONTEXT OF CONSUMER MARKET

ZELENKOVÁ, Hana

The article sets itself an attempt to express an influence of situation in consumer goods market on creation of social economic consciousness as a goal, since material

and social conditions, characterizing the living standard and consumption, belong to the factors mediating formation of views and attitudes of people, their life activities.

The introductory part gives the connection of market disproportions and their reflection in consciousness with a realization of restructuring of economic mechanism. The second, empirically oriented, part identifies, on the basis of application of several methods, the periods of relatively quiet development and the periods of deepening of disequilibrium, including indications of reasons of the development. Impacts on economic public opinion are expressed with the help of the index of consumer climate.

The third part deals with negative consequences of disequilibrium, from the point of view of the reproduction process, as well as from the point of view behavior of consumers. The last part, besides ways of solution to disequilibrium tendencies and risks of future development, accentuates tasks of theory and practice in creating a new quality of consciousness.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ НА ВНУТРЕННЕМ РЫНКЕ

ЗЕЛЕНКОВА, Гана

В статье делается попытка определить влияния на внутреннем потребительском рынке на образование общественного экономического сознания, так как материальные и социальные условия, характеризующие жизненный уровень и потребление, принадлежат к числу факторов, посредством которых формируются мнения и отношения людей, их жизненные активности.

Вводная часть приводит во взаимосвязь рыночные диспропорции и их отражение в сознании с реализацией перестройки хозяйственного механизма. Вторая эмпирически направленная часть определяет на основе аппликации нескольких методов период относительно бесперебойного развития и период углубления неравновесия, включая намечения причин развития. Следствия на хозяйственное общественное мнение определяются при помощи индекса потребительского климата.

Третья часть занимается отрицательными следствиями неравновесия, как с точки зрения вещественных и системных сторон процесса воспроизводства, так с точки зрения поведения потребителей. Последняя часть подчёркивает вместе с направлениями решения неравновесных тенденций и рисков будущего развития и задачи теории и практики в области образования нового качества сознания.

K otázkam sociálno-ekonomického prognózovania

Ekologické súvislosti dlhodobého rozvoja SR

BELKOVÁ, Helena — TIRPÁK, Ivan

Rozvoj spoločnosti sa realizuje v bezprostredných väzbách s prírodou, v ktorých sa so vzrastajúcou naliehavosťou presadzuje stále výraznejšie význam prírodných komponentov. Prudký vývoj výrobných síl a vedeco-technického rozvoja akoby oslabil väzby medzi prírodným prostredím a ľudskou spoločnosťou, čo viedlo v určitom období k vzniku názorov, že človek sa dokázal zbaviť svojej pripútanosti k prírode. Alarmujúce globálne zhoršenie životného prostredia s bezprostredným vplyvom na sociálno-ekonomický rozvoj v posledných desaťročiach však dokazuje, že príroda a jej zdroje majú aj naďalej nezastupiteľnú a významnú úlohu vo vývoji ľudskej spoločnosti.

Vychádzajúc z doterajšej úrovne poznania možno konštatovať, že rastúce protirečivé tendencie medzi človekom (spoločnosťou) a životným prostredím nie sú ani tak podmienené stále rastúcimi potrebami ľudskej spoločnosti, ale že ich prehlbovanie je späté so spôsobmi uspokojovania týchto potrieb. Ekonomická činnosť doteraz buď vôbec nebrala do úvahy, alebo len nedostatočne, environmentálne zmeny, ktoré vyvoláva svojou činnosťou. Prítom nielen teoreticky, ale aj prakticky sa už dávnejšie akceptoval poznatok, že medzi spoločnosťou a prírodou existuje obojstranné pôsobenie. Čoraz viac sa potvrdzuje, že životné prostredie je síce kľúčovou materiálnou podmienkou rozvoja národného hospodárstva, a zároveň (prírodné prostredie) je jednou zo základných podmienok existencie človeka ako biologického druhu, ako aj podmienkou pre život človeka ako spoločenskej bytosti (bývanie, rekreácia, služby a pod.). Tieto funkcie nevystupujú izolovane, ale vo všetkých rovinách sa navzájom preplietajú.

Zákonnite potom životné prostredie nie je už „iba“ jednou z rámcových podmienok, v ktorých sa uspokojujú ľudské a spoločenské potreby, ale samo sa stáva jednou z týchto potrieb. Prestáva byť iba prostriedkom na dosiahnutie určitého cieľa, ale samo sa stáva jedným z cieľov, ktoré

spolu s inými reálne naplňajú obsah kategórie životná úroveň i spôsob života. Životné prostredie sa tak stáva neoddeliteľnou súčasťou cieľovej funkcie spoločnosti, a teda nie je iba akýmsi viacmenej chceným výsledkom a dôsledkom praxe spoločenského reprodukčného procesu. Naopak, stáva sa a je dôležitým faktorom spoločenskej reprodukcie, podmieňujúcim jej efektívnosť.

Ako súhrn prírodného a človekom vytvoreného materiálneho sveta má nezastupiteľnú funkciu v tom, že sa v ňom odohráva, formuje a pretvára život človeka a spoločnosti, realizujú sa všetky druhy ľudských aktivít. Pritom nejde len o materiálne potreby, ale aj o širokú škálu sociálnych a kultúrnych potrieb v širšom zmysle slova.

Vývoj spoločnosti i jej jednotlivých členov sa uskutočňuje v konkrétnom prostredí, pričom jeho kvalita môže uvedený vývoj vo výraznej miere ovplyvniť — akcelerovať alebo retardovať.

Trvalý vplyv umelého (antropogénneho) i prírodného prostredia na formovanie človeka si jednotliviec ani spoločnosť zväčša neuvedomuje, hoci naň viacmenej reaguje. Práve z tohto dôvodu má mechanizmus nenápadného a sústavného vplyvu životného prostredia na človeka nezastupiteľnú a významnú úlohu v riadení sociálneho rozvoja.

Z postavenia a funkcií životného prostredia je potrebné odvodzovať aj starostlivosť o jeho ochranu a tvorbu. Základným strategickým cieľom musí byť zachovanie a vytváranie takého životného prostredia, ktoré bude zabezpečovať (v kontexte iných podmienok) vhodné a priaznivé podmienky pre všestranný rozvoj osobnosti i celej spoločnosti.

V kvalite životného prostredia sa odráža, a zároveň aj v plnej miere prejavuje spôsobilosť daného spoločenského systému cieľavedome rozvíjať širší prírodno-sociálny rámec svojho vývoja, a vytvárať aj v tejto oblasti predpoklady pre dlhodobý rozvoj spoločenskej efektívnosti.

Aj v podmienkach Slovenska vystupuje životné prostredie ako jedna z uzlových problematík, riešenie ktorej je nezastupiteľné pri hľadaní a realizácii kvalitatívne novej stratégie spoločenského rozvoja v ďalšom období.

Východiskový stav kvality životného prostredia na Slovensku

Pre doterajší extenzívny vývoj našej ekonomiky je charakteristický jednostranný prístup k využívaniu potenciálov nášho územia, preferencia úzko chápaných ekonomických a rezortných cieľov pred komplexným sociálno-ekonomickým rozvojom. Dôsledkom takého prístupu je rastúce znečisťovanie životného prostredia, narušenie ekologickej stability krajiny na rozsiahlych plochách nášho územia (ktoré vystupuje ako bariéra pre ďalší rozvoj nášho hospodárstva) a ohrozenie zdravia obyvateľov.

Ak chceme zhodnotiť súčasnú situáciu, treba uviesť, že doteraz ne-

existuje ucelený systém hodnotenia stavu životného prostredia a je nevyhnutné opierať sa o parciálne analytické závery a hodnotenia vývoja životného prostredia v jeho základných zložkách a okruhoch. Aj z doterajších údajov sú však zjavné varovné signály vo vzťahu k budúcemu vývoju.

Napriek zvýšenej pozornosti a dosiahnutým výsledkom v oblasti starostlivosti o životné prostredie v predchádzajúcich obdobiach, možno konštatovať, že *kvalita životného prostredia zostáva aj naďalej kritická*. Nedostatok nezávadnej pitnej vody (najmä vo vodohospodársky pasívnych oblastiach), znečistenie vodných tokov, ohrozenie podzemných zdrojov vody spolu so znečistením ovzdušia, to všetko nepriaznivo vplýva na zdravie nášho obyvateľstva. Znečistené ovzdušie a voda sú často len začiatkom narušovania ostatných zložiek a funkčných okruhov životného prostredia. Zároveň nepretržite dochádza aj k degradácii poľnohospodárskeho a lesného pôdneho fondu, čo je sprevádzané zhoršovaním kvality potravín. Rýchlo sa zhoršuje stav lesov na celom území Slovenska a mnohé druhy rastlín a živočíchov zanikli, alebo sú vážne ohrozené. Dôsledkom synergického pôsobenia neustále sa rozširujúcich druhov škodlivých látok sú vzrastajúce a často nenahraditeľné škody na prírode. Veľké nebezpečenstvo spočíva v tom, že pri prekročení samočistiacej schopnosti ekosystémov (ktorú však nevieme zatiaľ vopred stanoviť) môže dôjsť k ich zrúteniu už aj pri malých zmenách.

Napriek tomu, že znečistenie ovzdušia sa v posledných rokoch výrazne nezhoršovalo, vzrástli tuhé emisie a z plynných emisií pokleslo množstvo oxidu siričitého pri miernom raste ostatných plynných emisií. Zvlášť výrazne a diferencovane sa znečistenie ovzdušia prejavuje v osobitne sledovaných oblastiach SR — Bratislava, Horná Nitra, Žiar nad Hronom, Košice, Stredný Spiš, Ružomberok, Sereď—Šaľa, Strážske—Vranov — ktorým je potrebné naďalej venovať zvýšenú pozornosť. V roku 1985 bolo neprípustnými (nad normu) koncentraciami zasiahnuté 1,8 % územia SR s celkovým počtom 750 tis. obyvateľov (14,9 %), čo v porovnaní s rokom 1980 (1,3 % a 520 tis. obyvateľov) predstavuje vzostup [4]. Z hľadiska vypúšťaných exhalátov je pre Slovensko typická ich špecifická skladba — postihnuté sú síce menšie oblasti (oproti ČR), ale s výraznejšími koncentraciami vysokotoxických látok.

Z hľadiska budúcej emisnej situácie sa dá predpokladať, že emisné limity stanovené (Štátnou koncepciou tvorby a ochrany životného prostredia a racionálneho využívania prírodných zdrojov do roku 2000) pre rok 1993 (1995), určené ako podiel SR na 30 % znížení v rámci ČSFR (SO_2 — 600 tis. $\text{t}\cdot\text{r}^{-1}$ a 302 tis. $\text{t}\cdot\text{r}^{-1}$ pre tuhé emisie), sú v prípade SO_2 za určitých podmienok (t. j. výstavba odsírovacích zariadení) splniteľné (ide o zníženie 11 520 $\text{t}\cdot\text{r}^{-1}$ oproti roku 1986). Problematickejšie sa ukazuje, vzhľadom na súčasné tempo realizácie i technický stav zariadení na zachytenie tuhých emisií, splnenie limitu v tejto oblasti (ide

o zníženie 62 049 t.r⁻¹ oproti roku 1986). Úplne nedostatočnými sa však ukazujú súčasné prístupy (i realizované opatrenia) vo vzťahu k úlohe roku 2000, ktorá predpokladá znížif emisie SO₂ na 400 tis. t.r⁻¹, čo predstavuje hodnotu zníženia o 211 520 t oproti roku 1986 [2].

Vodné zdroje, ich využitie a ochrana sú v podmienkach SR prioritnými problémami, pretože sú limitované zrážkami, ktoré predstavujú v priemere 36,4 mld m³ za rok, z čoho ročne odteká 12,8 mld m³. Z odtoku je možnosť akumulácie len cca 13 % a po dokončení výstavby vodných diel na Dunaji a ďalších menších nádrží sa predpokladá zvýšenie možnosti akumulácie na 15,6 % [7].

Možnosti využitia povrchovej vody na odber pre vodárenské využitie výrazne ovplyvňujú stav a vývoj jej kvality v tokoch i vo vodárenských nádržiach. Do povrchových tokov SR sa vypúšťa také množstvo odpadových vôd, ktoré zodpovedá 7,5 miliónom obyvateľov [6], v dôsledku čoho bolo z hľadiska kyslíkového režimu v roku 1987 zaradených 31,4 % tokov (zo sledovanej dĺžky) do III. a IV. triedy čistoty. Okrem znečistenia vodných tokov odpadovými vodami a splachmi z poľnohospodárskej pôdy trvale rastie aj tak vysoký počet havárií. Zatiaľ čo v priebehu 7. päťročnice ich bolo 500, len za prvé dva roky 8. päťročnice sa vyskytlo už 300 prípadov havarijného znečistenia vody [4].

Prvé dva roky 8. päťročnice neboli vzhľadom na zámery opatrení v oblasti kvality vody úspešné. Plánované úlohy vo výstavbe čistiarní odpadových vôd (ČOV) sa nespĺnili a mnohé ukončené ČOV nedosahujú žiaduce parametre, a tak množstvo odpadových vôd čistených na zariadeniach s vyhovujúcou účinnosťou predstavuje iba 21,16 % z celkove vypúšťaných odpadových vôd. Pritom čistenie sa týka len 57,36 % bilancovaných odpadových vôd [2].

Znečistenie ovzdušia a vodných tokov má negatívny vplyv na lesy a pôdu. V rokoch 1966—1987 ubudlo z poľnohospodárskeho pôdneho fondu až 260 tis. ha, pričom v tom istom období pribudlo na Slovensku asi 1 mil. obyvateľov. V dôsledku toho, ako aj skutočnosti, že až 75 % výmery pôdy je u nás máloproduktívnej [5], v budúcnosti bude čoraz zložitejšie zabezpečiť dostatok potravín. Navyše, každý šiesty hektár ornej pôdy je poškodený vysokým množstvom chemických látok. Úrodnosť pôdy (podmienená vzájomným pôsobením biotických, abiotických a antropických faktorov) nie je uspokojivá; dochádza k znižovaniu množstva a kvality humusu, k narušeniu biochemických procesov v pôde, rastie jej oksyľičenie, migrácia pôdných koloidov v pôdnom profile a únik živín z pôdy. Deficit v bilancií organických látok v pôde sa uvádza vo výške 30 % skutočnej potreby. Aj napriek tomu, že erózia ohrozuje pôdu v rôznej intenzite (vyše 75,3 % poľnohospodárskej pôdy na Slovensku), protierózne opatrenia sú nedostatočné [2].

Pokiaľ ide o úbytok pôdneho fondu, neplnia sa úlohy v náhradnej rekultivácii pôdy, plocha ktorej zďaleka nedosahuje plochu záberov

pre výstavbu. Nedoriešeným problémom zostáva aj zúrodňovanie pôd poškodených exhalátmi a inou nepoľnohospodárskou činnosťou, ako aj znehodnocovanie pôdneho fondu skládkami komunálneho a priemyselného odpadu, ktorý nepriaznivo pôsobí spätne aj na kvalitu vody a stav krajiny vôbec.

Záver z prieskumu výmery lesov poškodených exhalátmi, ktoré sa uskutočnili v roku 1987, sú alarmujúce. Napriek realizovaným opatreniam súčasná rozloha imisiami poškodených lesov je 560 tis. ha, čo predstavuje 31,4 % celkovej plochy lesa na Slovensku [4]. K tomu prístupuje skutočnosť, že Slovensko leží v oblasti s vysokým regionálnym znečistením ovzdušia a s vysokou kyslosťou zrážkových vôd. Skutočnosť, že úroveň znečistenia ovzdušia SR sa veľkoplošne dostáva do stále ostrejšieho rozporu s ekologickým potenciálom krajiny, odráža sa a bude sa odrážať aj vo vývoji poškodzovania lesov. V týchto súvislostiach sa aj úloha znížiť emisie oxidu siričitého a prachu na úrovni limitov roku 1993, resp. 1995 javí ako málo významná.

Neuspokojivý vývoj emisnej a imisnej situácie v súčasnosti, spolu s oneskorením sa ich prejavov a pretrvávajúce negatívnych dôsledkov znečistenia i po likvidácii ich zdrojov, spochybňuje reálnosť predpokladov o zabezpečení ekologickej stability na prevažnej časti územia SR v roku 2000. Súčasné, ale aj budúce potreby, a to vzhľadom na ich „nepretržitosť“, budú preto aj naďalej zdrojom ekologických problémov, a zároveň problémov spoločenského rozvoja vôbec.

Medzi najvýznamnejšie negatívne dôsledky stručne načrtnutého vývoja a stavu kvality životného prostredia možno zaradiť:

— migráciu obyvateľstva motivovanú hľadaním vhodnejšieho životného prostredia, vyúsťujúcu do problémov zabezpečenia optimálneho sociálno-ekonomického rozvoja najmä postihnutých oblastí;

— negatívne vplyvy na zdravotný stav obyvateľstva;

— zvyšovanie koncentrácie škodlivých látok vo vode, v pôde, v potravinách, v poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkoch s nepriaznivým vplyvom na zdravotný stav obyvateľstva;

— rast ťažkostí v zásobovaní vodou z hľadiska množstva a kvality, účinkujúci ako faktická bariéra sociálno-ekonomického rozvoja;

— ohrozenie lesa na celom území Slovenska;

— ekonomické škody a straty prejavujúce sa najmä v poľnohospodárstve, v lesníctve, v priemysle, ale aj v ostatných sférach spoločenského reprodukčného procesu; celkové škody a straty spôsobené deštrukciou životného prostredia sa odhadujú na 5–8 % národného dôchodku ročne (niektoré odhady uvádzajú až 8–10 % podiel strát);

— prenos škodlivín cez hranice štátu, čo ovplyvňuje medzinárodné „renomé“ krajiny, a to nie iba v „súťaži“ o čo najkvalitnejšie životné prostredie, ale vo väzbách medzinárodných vzťahov;

— ekologické (funkčné i estetické) narušenie krajinného priestoru a sídiel.

Spôsoby riešenia

Podnetom na riešenie problémov životného prostredia — a to udržanie jeho kvality na úrovni roku 1980 — sa stalo prijatie *Zásad štátnej koncepcie tvorby a ochrany životného prostredia a racionálneho využívania prírodných zdrojov do roku 2000*, ktoré schválila Vláda ČSSR koncom roku 1985.¹ Stanovený cieľ „zastaviť nárast znečistenia“ sa však v dôsledku nedoriešenej disproporcie medzi potrebami a disponibilnými zdrojmi presunul do 9. päťročnice (aj to za predpokladu dovozu časti technologického zariadenia). Zároveň bol stanovený perspektívny cieľ do roku 2000 vytvárať pre zlepšenie životného prostredia (zodpovedajúceho úrovni 60.—70. rokov) také predpoklady, aby sa dosiahla ekologická rovnováha.

Základné ciele koncepcie (ako aj spôsoby ich dosiahnutia) možno stručne zhrnúť do niekoľkých bodov.

— v *ochrane a vo využívaní vodných zdrojov SR* — znížiť množstvo znečistenia biologickej spotreby kyslíka (BSK_5 zo 145 tis. $t.r^{-1}$ na 72 tis. $t.r^{-1}$), nerozpustných látok (zo 127 tis. $t.r^{-1}$ na 58 tis. $t.r^{-1}$), odstrániť výnimky zo zákona, ktorých máme v súčasnosti 139 a zvýšiť akumuláciu vody;

— v *ochrane čistoty ovzdušia* — obmedziť emisie oxidu siričitého (z 0,62 mil. $t.r^{-1}$ na 0,4 mil. $t.r^{-1}$) a tuhých látok (z 0,37 mil. $t.r^{-1}$ na 0,3 mil. $t.r^{-1}$);

— v *ochrane pôdy* — znížiť podiel plôch poľnohospodárskej pôdy zasiahnutej eróziou na 30 % z celkovej výmery;

— v *hospodárení s odpadmi* — zvýšiť využitie priemyselných odpadov na 60 % a komunálnych odpadov na 40 % z produkovaného množstva (doteraz sa využíva 7—8 %).

Predpokladom zlepšenia čistoty vodných tokov je najmä realizácia dobudovania začatých ČOV, výstavba asi 250 nových a intenzifikovaných ČOV a zlepšenie prevádzky existujúcich. Okrem ČOV, ktoré sú zaradené v programe ekologických investícií na 8. päťročnicu, treba vybudovať asi 300 malých ČOV, a to pre menšie sídla, JRD a štátne majetky, a doriešiť likvidáciu exkrementov v živočíšnej výrobe [4]. Zlepšením technologickej disciplíny a uplatňovaním postihov je možné znížiť počet havarijného znečistenia vodných tokov. V súlade so zdrojmi a akumuláciou realizovať výstavbu verejných vodovodov, kanalizácií a ČOV. Nezanedbateľnú úlohu môže zohrať aj zníženie spotreby pitnej

¹ Vychádzajúc z týchto dokumentov, ako aj zo skúseností predchádzajúcich období, bola pripravená Súhrnná koncepcia tvorby a ochrany životného prostredia v SSR na 8. päťročnicu s výhľadom do roku 2000.

vody pre potreby priemyselnej výroby, zníženie strát v rozvodoch, využitie recirkulácie a vlastných zdrojov vody v priemysle.

Zlepšenie situácie v oblasti ochrany pôdy bude vyžadovať v nadchádzajúcom období, najmä pri jej nevyhnutných záberoch, dôslednejšie zabezpečovanie náhradnej rekultivácie, optimalizovanie využitia územia vrátane zabezpečenia ekologickej stability krajiny, znižovanie podielu pôdy poškodenej a ohrozenej eróziou na 30 % do roku 2000. Zvýšenie úrodnosti pôdy môže výrazne pozitívne ovplyvniť optimalizáciu pomeru organických a anorganických hnojív, obmedzenie energetických vstupov do pôdy o 20 % do roku 2000, prehodnotenie súčasnej situácie z hľadiska skladov, hnojísk, silážnych priestorov, ako aj riešenie problémov škodlivých vplyvov na poľnohospodársku pôdu vrátane uplatňovania sankcií [7].

Dosiahnutie naznačeného zlepšenia kvality životného prostredia je podmienené:

- modernizáciou a rekonštrukciou základných fondov, ale aj novými investíciami len v prípade, ak bude vyriešený ich vplyv na životné prostredie;

- dodatočnými ekologickými investíciami redukovat existujúce zdroje znečistenia, a zároveň podporovať nové spôsoby riešenia (štruktúrne zmeny, modernizáciu, útlmové programy ap.);

- pri rozmiestňovaní výrobných a nevýrobných aktivít obmedzovať negatívne vplyvy na životné prostredie, ako aj neracionálne využívanie prírodných zdrojov;

- naznačené zámery koncepcie však možno splniť len za predpokladu dobudovania projektových a dodávateľských kapacít (najmä v stavebníctve a v strojárstve), vyčlenenia zdôvodneného objemu prostriedkov a zabezpečenia investičnej výstavby ekologických stavieb.

Splnením vytýčených cieľov koncepcie sa z dlhodobého hľadiska sleduje zabezpečenie optimálneho rozvoja prostredia pre všetky aktivity obyvateľov (pracovné, obytné, rekreačné), ako aj dosiahnutie zodpovedajúcej kvality životného prostredia a zabezpečenie racionálneho využívania obnoviteľných a neobnoviteľných prírodných zdrojov vrátane obnovenia ekologickej stability na prevažnej časti územia Slovenska.

Hoci spôsoby na dosiahnutie uvedených cieľov sú naznačené, miera neistoty, či budú splnené, zostáva pomerne značná. Prvým, takpovediac objektívnym dôvodom, ktorý súvisí s procesmi prebiehajúcimi v prírodnom prostredí, je skutočnosť, že dôsledky negatívnych zmien zložiek prírodného prostredia pretrvávajú a negatívne pôsobia svojou zotrvačnosťou aj po odstránení ich príčin. Usudzuje sa napríklad, že negatívne dôsledky prejavujúce sa na lesných porastoch budú kulminovať aj pri nezhoršujúcich sa podmienkach až v čase siahajúcom za horizont roku 2000. Podobne alebo ešte nepriaznivejšie z hľadiska času prebieha „o-zdravovací proces“ najmä v prípade pôdy, podzemných vôd a pod.

Druhým nemenej významným dôvodom je určitá rozpačitosť, lepšie povedané nedôslednosť v plnení úloh schválenej súhrnnej koncepcie SSR, ako to potvrdzujú výsledky hodnotenia plnenia jej cieľov za obdobie 7. päťročnice, ale najmä za roky 1986–1987. Tento dôvod úzko súvisí s neadekvátnou pripravenosťou ekonomiky a celej spoločnosti na realizáciu uvedených úloh, čo potvrdzujú aj výsledky hodnotenia plnenia úloh koncepcie pre 8. päťročnicu.

Napriek stanoveným cieľom, ktoré sú zamerané na riešenie problémov životného prostredia, ako aj spôsobom na ich dosiahnutie, reštrukturalizácia ekonomiky, uplatňovanie výsledkov vedecko-technického rozvoja (máloodpadové technológie, recyklizácia), ako aj zavádzanie nového hospodárskeho mechanizmu sa realizuje pomalšie než sa predpokladalo. Navyše, v dostatočnej miere sa nečerpá ani objem investícií na dodatočnú ochranu životného prostredia.

Ako vyplýva z doteraz spracovaných prognostických prác, prechod na intenzívny typ rozšírenej reprodukcie je spojený najmä s technickou a štruktúrnou prestavbou ekonomiky, s prestavbou hospodárskeho mechanizmu, ako aj s využitím potenciálu sociálneho rozvoja. Životné prostredie vystupuje v tomto procese ako kritériálne (limitujúce) východisko realizácie zmien, ale aj ako ich objekt (cieľ). Intenzifikácia ekonomického rozvoja môže byť „optimálnym prostriedkom“ trvalého prekonávania protirečení vo vzájomných vzťahoch ekonomických aktivít a životného prostredia vtedy, ak prekročí rámec vnútorných síl ekonomického systému a bude rešpektovať v plnej miere jeho vzťahy k okoliu. Kľúčovú úlohu však musí zohrať ľudská populácia v reálnom výkone kritériálnej, rozhodovacej, riadiacej, transformačnej i regulačnej funkcie.

Úspešný prechod od doterajšej rozvojovej trajektórie k novej koncepcii dynamického vývoja spoločnosti i ekonomiky, ktorý je podmienený aj nevyhnutnou adaptáciou na technické, ekonomické, sociálne a iné zmeny v celosvetovom vývoji, je však v rozhodujúcej miere podmienený aj domácimi ekologickými danosťami (hodnotou, potenciálom), absorpčnými možnosťami krajiny, potrebami zachovania kvality životného prostredia ako atribútu uchovávaní a rozvíjania vlastnej národnej identity.

Obnovenie ekologickej stability krajiny podmienené optimalizáciou rôznorodých zásahov do krajiny a smerujúce k cieľovému stavu ekologicky (i ekonomicky) optimálneho hospodárenia v krajine výrazne determinuje, ale aj predpokladá a očakáva, úvahy o technických a štruktúrnych zmenách nie všeobecne, ale v parametroch konkrétneho priestoru (oblasť, kraj, okres, povodie a pod.). Je totiž zrejme, že parametre kvality životného, ale aj prírodného prostredia sú reálne postrehnuteľné len na regionálnej úrovni — sú súčasťou hodnoty priestoru. Preto by nemali v budúcnosti absentovať pri rozhodovaní o lokalizácii jednotlivých druhov výroby, čerpaní prírodných zdrojov, o spôsobe urba-

nizácie krajiny, ale aj pri vytváraní kvalitného sídelného, obytného, a napokon i pracovného prostredia.

V prognostickom období by mali uvažované štruktúrne zmeny i lokalizačný proces vychádzať z podmienok daného územia a smerovať k vytváraniu miestnych, relatívne uzavretých cyklov výroby a spotreby, ktoré by umožňovali čo najoptimálnejšie využívanie hmotných, energetických aj informačných vstupov, s minimalizáciou dopravných a iných nákladov, ale i negatívnych vplyvov na životné prostredie regiónu. Táto orientácia však predpokladá zásadnú zmenu v kompetencii územných orgánov, a to nie iba vo veciach starostlivosti o životné prostredie.

Napriek tomu, že sa nebudeme zaoberať základnými smermi vedecko-technického rozvoja, považujeme za potrebné zdôrazniť, že z hľadiska starostlivosti o životné prostredie významnú úlohu zohrá *ekologizácia vedecko-technického rozvoja*, ktorá spočíva vo zvýšení jeho intenzity a v špecifických nárokoch na jeho konkrétnu orientáciu. To však predpokladá predovšetkým intenzívny rozvoj poznania vzťahov medzi prírodou a spoločnosťou a využitie uvedených poznatkov pri projektovaní a realizácii technických a technologických zmien orientovaných na minimalizáciu nárokov na vstupy reprodukčného procesu a maximalizáciu kvantity a kvality jeho výstupov.

Konkrétne ide o orientáciu vedecko-technického rozvoja na surovínovo a energeticky úsporné technológie, technológie pre využitie netradičných zdrojov energie a surovín, technológie komplexného využitia surovín a energie (máloodpadové), technológie spracovania drahých surovín, technológie zvyšujúce bezpečnosť práce. Táto orientácia by mala podporovať i zabezpečovať nevyhnutný trend zvyšovania kvality všetkých druhov výrobkov i služieb pre domácu spotrebu i export.

Všeobecne sa akceptuje myšlienka, že deštruktívny potenciál novej techniky narastá prinajmenej rovnakou mierou ako jej produkčná efektívnosť. Tento očakávaný vývoj sprevádzaný rastúcim výskytom závažných havárií v posledných rokoch si vyžaduje v oblasti výskumu zamerať sa aj na výskum testovacích prístrojov, umožňujúcich trvale sledovať stav technických zariadení a včas signalizovať možnosť havárií, resp. operatívne im predchádzať. Súbežne s tým treba podstatne pokročiť vo výskume nových materiálov a technológií, ktoré by zvýšili mieru spoľahlivosti implantovanej techniky.

Zabezpečenie naznačenej orientácie vedecko-technického rozvoja všeobecne, a najmä výskumu môže výrazne prispieť k zásadnej zmene prístupu k riešeniu ekologických i ekonomických, sociálnych a iných problémov našej spoločnosti.

Oneskorenie riešenia problémov starostlivosti o životné prostredie je dôsledkom zaostávania za svetom v oblasti vedecko-technického rozvoja vrátane environmentálnej techniky. Pri náročnosti a dlhodobosti procesu prestavby našej materiálno-technickej základne sa tak znižujú

možnosti uplatňovania preventívnych opatrení. Do popredia preto vystupuje najmä potreba ochrannej techniky. Urýchlená adaptácia na túto situáciu a nadviazanie na tradície predovšetkým v oblasti nášho strojárstva by mohla už v prognózovanom období viesť k nielen environmentálnym efektom.

Úspešné riešenie všetkých kľúčových problémov budúceho rozvoja SR, vrátane ekologických, je však primárne podmienené reformou hospodárskeho mechanizmu. Ak hospodársky mechanizmus vo svojom „inštrumentáriu“ nepôsobí anticipačne z hľadiska realizácie požadovaných kvalitatívnych zmien, logicky nemôže ani navodzovať „ovzdušie“ dynamického pohybu „ekologizácie“ reprodukčného procesu. Základnou požiadavkou prestavby hospodárskeho mechanizmu je preto systémovo plnohodnotné a rovnocenné zaradenie životného prostredia do účasti na sociálno-ekonomickom rozvoji. Životné prostredie, ktoré bolo „vťahované do hry“ prostredníctvom doteraz fungujúceho hospodárskeho mechanizmu, malo charakter reziduálnej veličiny, dôsledkom čoho bolo, že jeho reprodukcia sa realizovala „draho“ a prevažne ex post a prevencia ex ante prostredníctvom ostatných nástrojov len v obmedzenej miere, prípadne vôbec nie (ceny, úver atď.).

Pri úvahách o zastavení stavu znečisťovania životného prostredia a dosiahnutí ekologickej rovnováhy je potrebné vychádzať zo skutočnosti, že proekologické účinky pôsobenia nového hospodárskeho mechanizmu sa dostavia až s určitým časovým oneskorením, pričom je potrebné naprávať aj dôsledky predchádzajúceho extenzívneho rozvoja na Slovensku.

Na obdobie 8. päťročnice bol vytýčený cieľ nezhoršovať životné prostredie a vytvoriť podmienky na jeho postupné zlepšovanie. Dosiahnutie vytýčeného cieľa sa má realizovať ekologickými stavbami (čistiarne odpadových vôd, odlučovače). Skutočnosť je však taká, že zo 6,14 mld Kčs, ktoré sú na tieto účely vyčlenené v 8. päťročnici na Slovensku, sa doteraz preinvestovala ani nie polovica, čo znamená, že v posledných dvoch rokoch päťročnice ostáva preinvestovať vyše 55 % prostriedkov [8]. Hlavné príčiny neplnenia plánovaných úloh ochranného charakteru spočívajú v zaostávaní investorskej, projektovej a dodávateľskej prípravy, ako aj v nedostatočnej aktivizácii podmienok umožňujúcich uplatnenie preventívnych ekologických opatrení. Preto vzhľadom na nízku koncepčnú rozpracovanosť v tejto oblasti je reálnejšie kalkulovať s ich účinkami až okolo roku 2010 (pôvodne sa predpokladali na prelome tisícročia).

Z toho vyplýva, že prístup založený v plánových dokumentoch na 8. a 9. päťročnicu nevytvára predpoklady pre koncepčné riešenie a navyše, v prípade nesplnenia plánu „ekologických investícií“, možno očakávať posun vytýčených cieľov so všetkými ekologickými, ekonomickými, sociálnymi aj politickými dôsledkami.

Napriek plneniu plánu v oblasti životného prostredia v 8. a 9. päťroč-

nici (1986—1995) môže dôjsť k prudkému rastu ekologických investícií aj v 11. a 12. päťročnici, a to v dôsledku oneskorenia technických, štruktúrnych a mechanizmových zmien. Išlo by v podstate o redukovanie zdrojov znečistenia a kompenzáciu škôd, čo by v konečnom dôsledku len krátkodobo zlepšilo kvalitu životného prostredia, ale bez možnosti nastoliť dynamickú rovnováhu medzi žiadúcim rozvojom spoločnosti a reprodukciou životného prostredia.

Z hľadiska dosiahnutia dlhodobých cieľov v oblasti ekológie, ale aj ekonómie možno za najoptimálnejšie považovať ochranné opatrenia (ČOV, odlučovače, spaľovne, riadené skládky odpadov a pod.), ktoré by sa realizovali vo zvýšenej miere v období cca do roku 2000 s tým, že by sa súbežne mal realizovať aj intenzívny proces ekologizácie spoločenskej reprodukcie, efekty ktorej by boli po roku 2000 rozhodujúce pre ochranu a tvorbu životného prostredia. Žiadúci spoločenský vývoj, vrátane obnovenia ekologickej rovnováhy, možno však dosiahnuť len v prípade, keď budú splnené základné predpoklady, na ktorých je postavený.

Došlo 28. 8. 1989

Literatúra

- [1] Súhrnná prognóza vedecko-technického, ekonomického a sociálneho rozvoja SSR do roku 2010. [Záverečná syntéza.] Bratislava, EÚ SAV 1988.
- [2] TIRPÁK, I. — BELKOVÁ, H.: Ekologické súvislosti rozvoja SSR do roku 2010. Problémová štúdia k súhrnnej prognóze vedecko-technického, ekonomického a sociálneho rozvoja SSR do roku 2010. Bratislava, EÚ SAV, apríl 1989.
- [3] Hlavné smery rozvoja životnej úrovne a zdokonalenia komplexnej starostlivosti o životné prostredie. Bratislava, VÚSRP 1988.
- [4] FROLKOVIČ, P.: Starostlivosť o životné prostredie v SSR. Bratislava, SÚV SAK ČSSR 1989.
- [5] FRONKOVÁ, A.: Riešenie je predovšetkým v ľuďoch. Eud, 15. 12. 1988.
- [6] Poslanci o životnom prostredí. Práca, 11. 4. 1989.
- [7] Svet a naše úlohy v ekológii. Technické noviny, 3. 1. 1989.
- [8] ŽILAVÁ, J.: Spoločný záujem zatiaľ chýba. Pravda, 6. 2. 1989.

Diskusia

Možnosti urýchlenia ekonomických procesov v nových podmienkach

LAŠČIAK, Adam — FECANIN, Juraj

1. Úvodné poznámky

V celom svete sa uskutočňuje prestavba. Krajiny RVHP sú len jej oslobitným prípadom. Vynucuje si to zákon zmeny, ktorý je akcelerovaný objavením elektronického čípu a novými civilizačnými technológiami.

Podstatné je aj to, aké civilizačné a technologické štruktúry budeme vytvárať, lebo v nich sa budú uskutočňovať ekonomické procesy; aké vedecké poznatky súčasných prírodných vied budeme schopní adaptovať do konca tohto storočia v materiálnovýrobnej základni. Od toho treba odvinúť aj prúd ekonomických procesov, ktorým treba prispôbiť aj ekonomické mechanizmy. Forma, štruktúra, v ktorých tieto ekonomické procesy budú prebiehať, sú vlastne hospodárske mechanizmy. Ak naša materiálnovýrobná základňa bude prestavaná na báze nových technológií, umocnených súčasnou kybernetikou, potom informačná revolúcia vyvolá výrazné zmeny v materiálno-technickej základni a v samom priebehu reprodukcie, a preto nové zákony o podnikoch by mali túto skutočnosť anticipovať.

V novej situácii si treba ujasniť, v akej oblasti skutočne chceme podnikáť. Ak sa totiž mení ekonomické prostredie, potom organizácie musia pretvárať svoje ciele vo svetle meniacich sa civilizačných a technologických štruktúr, vo svetle meniaceho sa sveta. Tendencia od národných hospodárstiev k svetovému hospodárstvu je evidentná.

Informačný tok v národných či medzinárodných sieťach bude tvoriť jadro činnosti hospodárstva, lebo bude rozvrhovať a spájať medziodvetvové činnosti spoločenskej výroby. Produkcia toku informácií, elektronické peniaze, výmena znalostí takmer svetelnou rýchlosťou cez expertné systémy, interaktívne riadenie, bankové úpravy si vyžadujú nové definície a právny systém na nadnárodnej úrovni. Treba skúmať hospodárske mechanizmy všetkých účastníkov tohto procesu, ktorí sú silno zviazaní s medzinárodnou deľbou práce, lebo nebudeme schopní po-

chopiť, ako vplyvať, riadiť procesy nielen vo vlastnej krajine, ale aj s ohľadom na našich hospodárskych partnerov.

Revolucionizujúcou silou našej epochy v oblasti riadenia a plánovania je proces informatizácie.

Informatizácia integruje hmotno-energetické procesy s informačnými, s väzbou na riadiaci proces, ktorou riadiaci subjekt vyhľadáva ciele a riadi systém prostredníctvom autonómnych alebo neautonómnych spätných väzieb. Pre takéto pružné systémy riadenia a plánovania rozhodujúcou zložkou sú systémy spracovania znalosti a umelej inteligencie.

Intenzifikácia ako jadro stratégie urýchlenia má tri aspekty: vedecko-technická revolúcia, zdokonalenie celého systému riadenia v jeho rozvoji a zvýšenie vzdelania a kvalifikácie pracujúcich, ako aj ich efektívne rozmiestnenie v spoločenskej deťbe práce. Pritom nejde len o využívanie, ale aj o ich efektívne použitie. Naše zákony o podnikoch by preto mali viac anticipovať budúce ekonomické reality, ktoré sú dôsledkom VTP — a už jestvujú, alebo sú pred dvermi. Nejde len o prvky informačnej techniky, ale aj o riadiacu, plánovaciú a organizačnú techniku a technológiu nových materiálov, pružné systémy riadenia, čo rýchlo mení aj sociálno-ekonomické prostredie.

Politický dopad tohto technického pokroku bude tiež enormný. Zákony o podnikoch by mali výraznejšie anticipovať budúcnosť. Vyspelé technológie si vyžadujú vyššiu citlivosť rovnováhy medzi našou fyzickou a duševnou realitou.

Informatizácia umocnená súčasnou výpočtovou technikou nezvyšuje iba produktívnu silu ľudskej práce, ale umocňuje aj rozum človeka a prehĺbuje spoločenské vedomie. Preto sa ďalší rozvoj našej civilizácie často spája s rozvojom informačnej spoločnosti, v ktorej dominujúce postavenie má integrujúci elektronický číp a štiepenie génov. Technika nás spája telemostami cez rôzne kontinenty temer v reálnom čase, ale úroveň našich diskusií, mechanizmov nedosahuje výsledky, možnosti tejto techniky.

Nemenej dôležitou úlohou je vytvorenie ekonomických poznatkov, ktoré by mali reálne korene v našej súčasnosti a anticipovali by budúcnosť. Nestačí len kategorizácia pojmov. Tu je určitá naša slabosť, nehovoriac už o tom, že sme zatiaľ nevytvorili teóriu mikroekonomiky, ktorej poznatky by sa mohli využiť pri formovaní hospodárskej politiky. Zostavovatelia, navrhovatelia, diskutujúca verejnosť vychádza v podstate iba z empirických poznatkov svojho prežitého života v rôznych inštitucionálnych pomeroch a orgánoch.

Praktická hospodárska politika musí vychádzať z teórie ekonomického rozvoja a rastu. Ak takáto teória jestvuje, potom rozvoj budovaných mechanizmov sa môže opierať o kosťu takejto súvislej teórie. Zložitost' budovania ucelenej teórie ekonomického rozvoja v súčasnej etape spočíva v tom, že náš súčasný obraz ekonomického sveta sa na-

hrádza druhým — úplnejším, ktorý predstavuje proces hľadania nových hodnôt v jeho úplnom systéme rozvoja.

Preto vidíme nevyhnutnosť spájať systém riadenia a systém plánovania s hospodárskym mechanizmom tak, aby so svojej činnosti postupne aproximovali úplný systém rozvoja národného hospodárstva.

2. *Vlastníctvo a proces prestavby*

Hlavné protirečenie v ekonomikách našich krajín, ktoré treba riešiť, je protirečenie medzi postavením pracujúcich ako hospodárov na strane jednej a ich vlastníckym vzťahom ako výrobcov tovarov na strane druhej. Pracovníka treba postaviť do úlohy hospodára, a zároveň do postavenia vlastníka v celom národnom hospodárstve. To je tá pružina ekonomického rozvoja. Riešenie tohto problému je kardinálnou otázkou pri generovaní motivačných procesov kolektívov pracujúcich a jednotlivcov.

Keď ľudia budú v určitých objektívnych vzťahoch, budú sa správať podľa okolností, v ktorých sa nachádzajú a ktoré ich činnosť podmieňujú. Preto ak nebudeme v zákonoch prestavby riešiť základné protirečenie medzi výrobcami ako hospodármi, a súčasne vlastními, t. j. nedostaneme výrobcov do iných vzťahov, nebudú sa správať ináč, len tak, ako im to podmienka vládnúce výrobné vzťahy.

Po revolučných zmenách, ktoré u nás nastali, vlastníctvo nemôže byť monolitom s neosobnými vlastnosťami. Vlastníctvo v doterajšej abstraktnej forme sa musí nachádzať v rozmanitých väzbách s konkrétnymi ľuďmi a s konkrétnymi dispozičnými právami. Spoločenské vlastníctvo patrilo všetkým pracujúcim, ale konkrétne nikomu. Takže vlastníctvo nad výrobnými prostriedkami realizujú pracujúci na svojich pracoviskách, kde jestvovala iba táto forma spojenia pracujúcich s výrobnými prostriedkami. Iba v tejto forme sa mohli realizovať ako vlastníci. Kto disponoval vytváranými zdrojmi spoločnosti? Spoločnosť či štátne orgány? V praxi to boli štátne orgány. Takto spoločnosť prenechala svoju funkciu disponenta spoločenského vlastníctva štátnym byrokratom. Preto všeobecnou úlohou nových zákonov by malo byť vrátiť pracujúcim právo vlastníka aj v oblasti dispozícií, nakladania s týmto vlastníctvom. Keď sme začali vytvárať možnosť, aby do podnikov vstupovali zahraničné podniky, prečo by sa toho nemali zúčastňovať aj samotní pracujúci? Treba vytvárať varietu rôznorodých foriem vlastníctva, a zároveň všetky formy vlastníctva musia byť rovnocenné.

Z uvedeného vyplýva, že podstata prestavby spočíva v ozajstnej, a nie v deklaratívnej realizácii všetkých foriem vlastníctva na báze trhového mechanizmu.

3. *Vzťah plánu a chozrasčotu versus trhový mechanizmus*

Prestavbu hospodárskeho mechanizmu chápeme ako potrebu prehľ-

benia cieľového plánovania v podmienkach riadenia a rozhodovania decentralizovaných organizácií, ktoré sú zasadené do podmienok trhového mechanizmu.

V zákonných normách o prestavbe hospodárskeho mechanizmu boli nedostatočne rozpracované tie časti, ktoré sa týkali vzťahu plánu a chozrasčotu. Ide o kľúčové otázky. Plán bol podmienený činnosťou plánovacích orgánov a chozrasčot zasa cenovým mechanizmom predeterminovaný cenovými úradmi, a nie trhovým mechanizmom. Teória optimálneho plánovania dokázala, že vzťah plánu a jeho chozrasčotu, v podobe duálnej úlohy, tvorí jednotu. Preto pri existencii hlavného nástroja hospodárskeho riadenia štátnym plánom na jednej strane a cenovou tvorbou, ktorá sa bude vytvárať dekrétmi či historickou náhodou na druhej strane, boli by v podnikoch vlastne dva plány: jednak ten, ktorý by určila plánovacia komisia, jednak ten, ktorý by vyplynul z cenového mechanizmu, ktorý by predurčovali cenové komisie. Preto sa domnievame, že už v návrhoch zákonov sa mal zjednotiť plánovací proces a proces tvorby cien: nemožno ich vytvárať nezávisle od seba. Cenové vektory získavané procesom optimálneho plánu fakticky predstavujú v mechanizme fungovania ekonomického systému signál spätnej väzby. Ceny vytvárané dekrétmi či historickou náhodou taký signál suspendujú. Objektívny proces tvorby cenového mechanizmu môže vytvárať v realite iba trhovú mechanizmus.

Ekonomický systém bude racionálne fungovať vtedy, ak výroba nebude mať inú možnosť, než trvale sa prispôbovať vývoju efektívneho dopytu. A aj vtedy, keď chozrasčot vytvorí vnútornú tendenciu minimalizovať náklady spoločenskej práce na každú vyrábanú úžitkovú hodnotu. To je Hamiltonov princíp najmenších zmien, ako ho poznáme z prírodných procesov, alebo logika trhového mechanizmu, ako ho poznáme z ekonomických procesov alebo z algoritmov optimálneho programovania.

Možno plánovať aj prostredníctvom cien, úverov, úrokov, daní, t. j. prostredníctvom finančných parametrov, ak chceme vytvárať trhové mechanizmy v celej spoločensko-výrobnej vertikále. V systéme SPH práve vzťahy priamych výrobcov v strediskách mali hodnotový charakter a aj teraz možno prehlásiť, že išlo o československé skúsenosti v riadení veľkých hospodárskych celkov. Preto si myslíme, že v koncipovaní zákona o podniku by sa malo vychádzať aj z československých skúseností, nielen z poznatkov juhoslovanských a maďarských mechanizmov, v ktorých v minulosti neboli nazhromaždené také skúsenosti ako v československých koncernoch, či už pred znárodnením, alebo po ňom.

Zákony o prestavbe hospodárskeho mechanizmu pre výrobnú či nevýrobnú sféru boli založené predovšetkým na odvodovom mechanizme, a nie na mechanizme tvorby zdrojov. Odvodový mechanizmus odčerpáva prakticky neúmerne vysokú časť čistého dôchodku podniku do centra

a dáva zúžený priestor pre skutočné podnikanie v decentralizovaných organizáciách. Podnik je odkázaný v podnikaní na bankový úver, ktorý ho v dôsledkoch zafažuje ako ďalší systém odvodov. Podnik by sa opäť suspendoval na prosebníka u centrálnych orgánov. Takáto politika viedla k zakrývaniu rezerv v mikrosfére a podväzovala iniciatívu podnikov. Navyše, zákony prestavby neriešili tieto ekonomické predpoklady:

— úplnú decentralizáciu hospodárskeho života v podmienkach cieľového plánovania;

— demonopolizáciu hospodárskej činnosti;

— v podstate suspendovali logiku trhového mechanizmu v prestavbovom systéme; trhový mechanizmus ako taký sa pripúšťal iba pre vonkajšie ekonomické vzťahy;

— prirodzený výber kádrov nebol doriešený;

— podniky pracovali v rozdielnych diferenciálnych podmienkach a odvodové povinnosti mali unitárnu povahu.

Mechanizmus tvorby zdrojov založený na princípe maximalizácie zisku pri podmienkach logiky trhového mechanizmu je v súlade okrem iného aj s logikou duálnej úlohy v optimálnom programovaní, keď cenový vektor je odvodený z hospodárskych aktivít a podmienok, v ktorých sa realizujú a nie je daný dekrétni.

Opatrenia o prestavbe by mali zahrnúť aj tie podmienky či kritériá, ktoré sú zviazané s procesom dlhodobého vyhľadávania, t. j. musíme dať podnikom možnosť, aby v procese realizácie svojej činnosti mohli prijímať rozhodnutia podľa meniacich sa ekonomických situácií.

Kardinálnou otázkou hospodárskeho mechanizmu je oceňovanie konečných efektov ľudskej činnosti vôbec.

4. Charakter rozhodovacích procesov na vertikále a podmienky ich rovnováhy

Rámcové otázky zvyšovania samostatnosti podnikov sú vyložené v oficiálnych dokumentoch a z celkových alebo špecifických hľadísk sa rozoberajú aj v odbornej tlači. V tejto časti príspevku chceme venovať pozornosť správaniu výrobcu v podmienkach nového hospodárskeho mechanizmu na trhu, a to na domácom i na zahraničnom trhu, v úzkej nadväznosti na podnikový trhový mechanizmus.

Zo zložitej spleti technologických, technických, ekonomických a sociálnych vnútropodnikových a vonkajších vzťahov, ktoré pôsobia vo vzájomnej závislosti a vzájomnej podmienenosti, vyberme problémový okruh, ktorý ovplyvňuje a v niektorých prípadoch určuje rytmickosť, plynulosť a za splnenia určitých predpokladov i efektívnosť výrobného procesu podniku. Tento problémový okruh v ekonomickej literatúre a v hospodárskej praxi vystupuje v rôznych termínoch, ktoré v niektorých polohách sú synonymické: vybilancovanosť, dodávateľsko-odberateľské vzťahy, medziodvetvové plánovanie, systémové plánovanie a pod.

Východiskom pre túto úvahu sú empirické poznatky hospodárskej praxe, ktoré hovoria:

— V priebehu roka výrobný proces nie je plynulý, pričom nerytmickosť v prevažnej miere vyvolávajú poruchy v prísune surovín, materiálov alebo kompletačných uzlov zo strany dodávateľov.

— V metodológii národohospodárskeho plánovania pretrvával prístup „od dosiahnutej úrovne“ namiesto prechodu k uplatňovaniu princípu „od konečných výsledkov“, resp. „od konečných potrieb“.

— Pri našom silne centralistickom a direktívnom plánovaní so slabou spätnou väzbou alebo bez nej výrobcovia v rámci daných „pravidiel hry“ sledovali prioritne svoje „lokálne“ záujmy. Tieto lokálne záujmy, umocňované v mnohých prípadoch monopolným postavením, využívali svoj „operačný priestor“ pre maximálne zladovanie svojich záujmov a tzv. celospoločenských úloh, reprezentovaných úlohami plánu. Avšak úlohy plánu, pokiaľ ide o výrobu, vyjadrované vysokoagregovanými ukazovateľmi, zďaleka nevyjadrovali ani štruktúru, ani kvalitu, a často ani termíny dodávok v súlade s potrebami odberateľov a s konečnými potrebami.

— I pri odhliadnutí od uvedených aspektov a problémov zabezpečovania plynulosti a efektívnosti výrobného procesu je pokus o riešenie dvojstranných dodávateľsko-odberateľských vzťahov, vzhľadom na ich podmienenosť ďalšími viacstupňovými nepriamymi vzťahmi, vopred predurčený k neúspechu a naša prax to plne potvrdzuje.

— Pri stanovených úlohách centra a agregovaných ukazovateľoch, bilancovaní požiadaviek odberateľov v objeme, štruktúre a kvalite produkcie s výrobnými kapacitami, ale najmä s nárokmi na dodávky surovín a materiálov, finalizujúci výrobca často nie je schopný v reálnom čase svoje požiadavky voči dodávateľom presne kvantifikovať. Tým stráca oprávnenosť postihovať arbitrážne dodávateľa tým viac, že dodávateľ má monopolné postavenie.

— V týchto podmienkach dodávateľ prioritne sledoval svoje ekonomické záujmy, ktoré v stavbe výrobného programu rezultujú do maximálneho využívania svojich výrobných kapacít, dosahovania výhodných ekonomických ukazovateľov a sekundárneho uspokojovania požiadaviek odberateľov. Podobnou „filozofiou“ sa riadil aj finalizujúci výrobca. Iba tak si možno vysvetliť neustály rast zásob, ktoré v prevažnej miere tvoria zásoby nepotrebné (buď ako suroviny, materiály, alebo produkcia určená na konečné použitie).

— Podobná situácia vznikla vo vzťahoch dodávateľa, ktorý vystupuje v úlohe odberateľa k svojim dodávateľom surovín, materiálov, teda k subdodávateľom druhého radu atď.

— Priame a nepriame dodávateľsko-odberateľské vzťahy v podstatnej miere môže ovplyvňovať situácia na vonkajších trhoch, predovšetkým trhových konvertibilných krajín. Monopolný výrobca, vedený svo-

jimi ekonomickými záujmami, môže prioritne plniť a prekračovať export na úkor dodávok domácim finalizujúcim výrobcom. Ak sa tak robí na niektorom stupni technologickej vertikály, nie je div, že dochádza k vážnym deformáciám štátneho plánu v procese jeho realizácie.

— Finálny výrobca dostával exportné úlohy rovnako v agregovaných ukazovateľoch. Direktívne úlohy vyjadrované globálnymi ukazovateľmi, a sčasti menovite, na jednej strane zužovali operačný priestor výrobcov a na druhej strane, v snahe dodržať úlohy plánu i vzhľadom na správanie dodávateľov, výrobcovia volili najvýhodnejšie kompromisné riešenie, ktoré má za následok známe situácie v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch (nedodržiavanie množstva, sortimentu, kvality a termínov).

— Logika zostavovania výrobného programu vyžadovala bilancovať požiadavky odberateľov v množstve, v sortimente a v kvalite s prihliadnutím na časové limity, kapacitné možnosti a hmotné zabezpečenie po línií dodávateľsko-odberateľských vzťahov. Technicko-ekonomické prepočty sú podriadené platným ekonomickým pravidlám.

— Ukazuje sa, že táto činnosť, koordinácia výrobných programov s dodávateľskými a odberateľskými partnermi je taká významná a rozhodujúca, že „nadstavbový okruh“ (odberateľ hotovej produkcie — jeho stredný článok riadenia — nadradené ministerstvo — gestorské ministerstvo finálnej produkcie — centrálny plánovací orgán — gestorské ministerstvo dodávateľa — jeho stredný článok riadenia — dodávateľská organizácia) sa ukazuje ako brzdiaci, máloúčinný a do istej miery zbytočný; je výrazným prejavom administratívno-byrokratického prístupu k plánovaniu výroby. Na druhej strane sa však princíp priamych vzťahov nesmie chápať zjednodušene. Z uvedeného vyplýva, že prístup plánovania od konečných výsledkov predpokladá viackrokovú interaktívnu procedúru zladovania výrobných programov po celej technologickej vertikále. Aj v prípade jednoduchších technológií si ťažko možno predstaviť zvládnutie predvýrobných etáp bez modernej výpočtovej techniky a variantných riešení pomocou ekonomicko-matematických metód a modelov.

Procedúru zostavenia výrobného programu ako viackrokový proces pre zjednodušený prípad si možno predstaviť nasledovne:

1. Finalizujúci výrobca eviduje požiadavky odberateľov s vyjadrením všetkých potrebných údajov: druh, množstvo, kvalita, cena, termín dodania. Evidencia sa vedie na kartách odberateľov alebo na médiách.

2. Z týchto údajov sa zostavujú agregované prehľady požiadaviek odberateľov podľa uvedených parametrov.

3. Zostavuje sa výrobný program a bilancujú sa výrobné kapacity.

4. V prípade súladu (čo je málo pravdepodobné) finálny výrobca uplatňuje požiadavky na materiál podľa množstva, sortimentu a kvality u dodávateľa.

5. V prípade súladu s dodávateľom sa uzatvárajú dodávateľsko-odberateľské vzťahy a realizujú sa v dohodnutom režime.

6. Bilancia kapacít nie je v súlade s požiadavkami na výrobu.

7. Finalizujúci výrobca zostavuje návrh výrobného programu na kalendarárny rok bez časového rozlíšenia termínu dodávky v priebehu roka.

8. Predbežný návrh prerokuje s odberateľmi.

9. V prípade súhlasu prerokuje so svojimi dodávateľmi.

10. V prípade súladu sa realizujú dodávateľsko-odberateľské vzťahy.

11. V prípade nesúladu sa premietajú návrhy dodávateľov do výrobného programu finalizujúceho výrobcu a vyhodnocujú sa technicko-technologické a ekonomické dôsledky.

12. Rovnako dodávateľia premietajú požiadavky finalizujúceho výrobcu do svojich výrobných programov a vyhodnocujú technicko-technologické a ekonomické dôsledky tohto variantu.

13. Obidve riešenia sa konfrontujú a hľadá sa ekonomicky prijateľné riešenie. Pre hľadanie efektívneho kompromisného riešenia existuje viacero prístupov:

a) Výpočet čistej produkcie a jej jednotlivých zložiek na jednotku finálnej produkcie vo výrobkovej štruktúre a vcelku u partnerov výrobného cyklu. Vyššia výnosovosť jednotky finálnej produkcie u konečného výrobcu než u dodávateľa ukazuje cestu zvyšovania celkového efektu zvýšením alebo zmenou štruktúry dodávok podľa požiadaviek finálneho výrobcu. Tento krok zlepší ekonomické ukazovatele finálneho výrobcu, na druhej strane však zhorší rovnaké ukazovatele u dodávateľa. Stratu u dodávateľa treba určitým spôsobom kompenzovať z výhry u konečného výrobcu, napríklad v pomere, v akom sú výnosovosti jednotky finálnej produkcie ako celku najlepších variánt obidvoch partnerov, t. j. u dodávateľa v prípade najlepšieho využitia výrobného zariadenia, u odberateľa pri najlepšom uspokojení potrieb odberateľov a najlepšom využití svojich výrobných kapacít. Spôsob kompenzácie sa môže uskutočniť na základe zmluvných cien, prirážok, zrážok, intervencií a pod.

b) Tieto výpočty možno uskutočniť pomocou systému bilančných rovníc, ktoré vyjadrujú vzťahy medzi celkovým objemom výroby vo výrobkovej nomenklatúre a čistou produkciou, sprostredkované koeficientmi priamej výnosovosti jednotky produkcie jednotlivých výrobkov, a ďalej systémom bilančných rovníc, ktoré vyjadrujú vzťahy medzi vektorom čistej produkcie a vektorom finálnej produkcie, sprostredkované maticou platných koeficientov výnosovosti:

$$\begin{aligned} \mathbf{A}^{(z)}\mathbf{x} &= \mathbf{z} \\ \text{pri } \mathbf{x} &= [\mathbf{E} - \mathbf{A}]^{-1}\mathbf{y} \\ \mathbf{A}^{(z)}[\mathbf{E} - \mathbf{A}]^{-1}\mathbf{y} &= \mathbf{z} \end{aligned}$$

kde

\mathbf{A} — matica technických koeficientov,

$\mathbf{A}^{(z)}$ — matica koeficientov priamej čistej produkcie,

- x — vektor celkovej produkcie (resp. diagonálna matica),
 z — vektor čistej produkcie (resp. matica),
 y — vektor finálnej produkcie,
 $(E - A)^{-1}$ — matica koeficientov plných materiálových nákladov.

c) Iný prístup možno založiť na využití optimálnych modelov (v statickej či dynamickej forme), čo je opísané v obsiahnej literatúre.

5. Záver

Autori článku sa pokúsili zhrnúť jadro diskusií o stratégii prestavby v rokoch 1988—1989 na pozadí prestavby hospodárskej dynamiky ČSSR z hľadiska nových civilizačných štruktúr. Aspekty vlastníctva, plánu chozrasčotu a trhového mechanizmu sú globálnymi otázkami článku. Ide tu o posudzovanie súčasných premien spoločnosti v dôsledku informatizácie, ktorá si kliesni cestu v podobe informačnej spoločnosti. Ďalšia časť podáva charakter rozhodovacích procesov na výrobnjej vertikále a stváraňuje podmienky ich rovnováhy.

Načrtnutá problematika vlastníctva, úlohy ekonomického centra a správanie výrobcov na trhu vystupujú ako kľúčové v prestavbe hospodárskeho mechanizmu. Vyžadujú preto sústredenú pozornosť pri ich teoretickom rozpracúvaní a riešení v hospodárskej praxi.

Došlo 29. 8. 1989

Literatúra

- [1] FECANIN, J. a kol.: Štruktúrna analýza a rozmiestňovacie modely. Bratislava, Alfa 1985.
- [2] LAŠČIAK, A. a kol.: Optimálne programovanie. Bratislava, Alfa 1983.
- [3] LAŠČIAK, A. a kol.: Dynamické modely. Bratislava, Alfa 1985.
- [4] SOJKA, J. a kol.: Modelovanie ekonomických procesov. Bratislava, Alfa 1986.
- [5] KLAS, A.: Informatizácia a spoločnosť (Vyspelé kapitalistické štáty). Bratislava, Pravda 1988.
- [6] NAISBITT, J.: Megatrends. London, Futura Mc Donald 1984.

Prehľady

Výstavba bytov vo vybraných európskych štátoch

ZEMAN, František — ZEMANOVÁ, Ella

Štatistická ročenka OSN poskytuje rozsiahle číselné informácie, ktoré výstižne charakterizujú bytovú výstavbu a úroveň bývania za vybrané štáty Európy, ako aj za USA a Kanadu. V tomto článku sa usilujeme zhrnúť niektoré poznatky, ktoré vyplývajú zo štatistických údajov, a tým prispieť ku skvalitneniu rozhodovania o výstavbe bytov a bývaní ako o jednej zo základných zložiek našej životnej úrovne, v ktorej sme ešte stále nedosiahli úroveň vyspelých štátov.

Obyvateľstvo a výstava bytov

Informácie Štatistickej ročenky OSN začínajú údajmi o počte obyvateľov, prepočítanom na koeficient zmeny (prírastku alebo úbytku) vyjadrený v promile z počtu obyvateľov 23 vybraných štátov.

Ročná miera zmeny za päťročné obdobie 1980–1985 umožňuje rozlišovať tri skupiny štátov.

V prvej skupine je 6 štátov, ktoré majú najvyšší prírastok počtu obyvateľov: Kanada +10,8 ‰, USA +9,9 ‰, ZSSR +8,9 ‰, Poľsko +8,9 ‰, Juhoslavia +7,3 ‰ a Rumunsko +7,6 ‰.

Do druhej skupiny patrí 13 štátov s relatívne nižším koeficientom prírastku počtu obyvateľov. Pohybuje sa od +0,2 ‰ (Belgicko, Rakúsko), 1 ‰ (Švédsko), 2,2 ‰ (Švajčiarsko), až do 6,2 ‰ (Španielsko). V ČSSR vzrástol počet obyvateľov za roky 1980–1985 o 2,5 ‰.

Do tretej skupiny sa zaraďujú s klesajúcim priemerným ročným koeficientom zmeny stavu počtu obyvateľov. Patrí sem Dánsko (−0,4 ‰), NDR (−1,2 ‰), SRN (−1,2 ‰) a Maďarsko (−1,3 ‰).

Z vývoja tempa rastu (poklesu) počtu obyvateľov nemožno vyvodiť priamočiary záver o naliehavosti ďalšieho kvantitatívneho rastu bytového fondu. Dokazujú to štatistické údaje o výstavbe bytov; napr. v Dán-

sku sa zaznamenal pokles počtu obyvateľov, ale prírastok investícií do výstavby bytov je jeden z najvyšších v európskych štátoch.

Potreba nových bytov je pomerne elastická. Závisí predovšetkým od kvantít a kvality existujúceho bytového fondu, od jeho včasnej údržby a modernizácie. Po dosiahnutí vysokej úrovne bývania obyvateľov môžu sa objaviť aj nové potreby samostatných bytov, predovšetkým pre domácnosti jednotlivcov, ktorí chcú bývať v osobitnom a kvalitnom byte. Ide o rozvedených, ovdovených alebo v niektorých krajinách o mladých ľudí okolo 18 rokov (napr. vo Švédsku), ktorí vyžadujú samostatný byt. Tak sa stáva, že aj pri poklese alebo stagnácii počtu obyvateľov rastie potreba počtu bytov vyhovujúcej kvality a tú je potrebné uspokojiť.

Pre podmienky v ČSFR vyplýva z uvedeného záver, že nestačí kvantifikovať potrebu bytov a vytýčiť heslo „vytvárať podmienky na zabezpečenie priemerného bytu každej domácnosti v horizonte dlhodobého výhľadu v rokoch 1991 až 2005“ (návrh koncepcie bytovej politiky do roku 2005), ale treba skúmať a riešiť otázky kvality bývania, prostredia bytov, ich polohy (či sa obyvateľský dopyt bude uspokojovať v prostredí zodpovedajúcom požadovaným kvalitám).

Zatiaľ je nedostatočný marketing vývoja budúcej potreby bytov, je málo štatistických údajov o prostredí a polohe bytového fondu, zanedbáva sa výskum ponuky a dopytu po bytoch z hľadiska požadovanej kvality prostredia.

Prieskum obyvateľského dopytu po bytoch (v kvantite a kvalite) sa má stať neoddeliteľnou súčasťou prípravy bytovej výstavby. V kapitalistických štátoch patrí táto činnosť medzi základné prvky marketingu podnikov zabezpečujúcich výstavbu bytov. Dodávateľská sféra v direktívnom systéme bytovej výstavby však nemá záujem na skúmaní potrieb obyvateľov ani po stránke kvantitatívnej, ani kvalitatívnej. Od dodávateľov sa požaduje, aby plnili ukazovatele stanovené plánom predovšetkým v počte dokončovaných bytov, pričom sa veľa nezaoberajú perspektívou zmien potrieb obyvateľov a prispôbovaním svojich kapacít meniacim sa potrebám. Nemožno očakávať, že dodávateľia bytov prevezmú úlohu marketingu „dobrovoľne“. Na to, aby sa postupne chopili svojej funkcie a ponúkali dostatok kvalitných bytov — aj v prostredí zodpovedajúcom požadovaným kvalitám — budú potrebné mnohé impulzy prichádzajúce z celkového mechanizmu riadenia hospodárstva (zmena tvorby cien, financovania, rozhodovania o uspokojení potrieb po bytoch vo fungujúcom trhu bytov).

Urbánne a vidiecke územia

Štatistika OSN sleduje priebeh koncentračno-urbanizačného procesu a jeho dôsledku, t. j. priebehu vyľudňovania vidieka. Údaje sa týkajú 7 štátov východnej Európy a 4 kapitalistických štátov.

Koncentračno-urbanistické procesy a vyludňovanie vidieka pokračujú: v Bulharsku priemernou ročnou mierou poklesu obyvateľstva vidieka o 16,6 ‰, v Maďarsku koeficientom 15,3 ‰, v NDR 5,1 ‰, v ZSSR 4,4 ‰. V Poľsku počet obyvateľov na vidieku stagnuje, nemigrujú do miest (v nich sú zrejme ešte ťažšie životné podmienky ako na vidieku). V Rumunsku a v Juhoslávii ročná miera zmeny obyvateľstva na vidieku dokonca stúpa (+11,2 ‰, resp. +12,3 ‰).

Výstavba bytov v troch východoeurópskych štátoch zhruba zodpovedá pretrvávajúcím urbanizačným tendenciám, a preto stavajú byty prevažne v mestách, menej vo vidieckých obvodoch (v Bulharsku, v Maďarsku a v ZSSR). V Poľsku neprebíha urbanizačný proces, počet obyvateľov vidieka neklesá, napriek tomu stavajú 74 % bytov v mestách. V Rumunsku dokonca 89,8 % bytov sa realizuje v mestách, čo je úplne v protiklade s dezurbanizačným procesom (t. j. s rastom počtu obyvateľov na rumunskom vidieku).

Rast počtu obyvateľov na vidieku a pokles obyvateľov miest sa zaznamenáva vo Fínsku, v SRN a v Nórsku. Vo Fínsku a v Nórsku rastie počet obyvateľov na vidieku rýchlejšie ako v mestách, v SRN klesá o 5 ‰ počet obyvateľov miest a rastie o 0,8 ‰ počet obyvateľov na vidieku. Výnimku tvorí Švajčiarsko, kde prebieha migrácia obyvateľstva vidieka do miest, čo je dôsledok znižovania významu poľnohospodárskej výroby a zakladania moderných odvetví priemyslu a služieb.

Výstavba bytov ani v kapitalistických štátoch nie je všade v súlade s dezurbanizačnými tendenciami; napr. vo Fínsku 40 % bytov stavajú na vidieku, i keď rast počtu obyvateľov je rýchlejší na vidieku ako v mestách. V SRN stavajú až 70 % všetkých bytov vo vidieckych obvodoch — v súlade s dezurbanizačným trendom. Zaujímavý vývoj je v USA, kde prvý raz v 80. rokoch pribudlo viac obyvateľov na vidieku ako v štandardných metropolitných regiónoch, pričom stavajú na vidieku 20,3 % bytov. Tento podiel sa hodnotí v USA ako „dezurbanizačný obrát“, i keď je nízky.

Štatistika OSN informuje aj o tom, že v ČSSR v roku 1985 sa postavilo 83,1 % bytov v urbánnych obvodoch a len 16,9 % bytov vo vidieckych obvodoch. Výstavba bytov u nás sa v nadmernej miere sústreďuje do miest.

Z domácich štatistických údajov je známe, že pokračuje migrácia obyvateľov z vidieka do miest, ktoré pohlcujú v ČR 15 % celkového prírastku obyvateľstva a v SR cca 33 % tohto prírastku. V súlade s touto tendenciou sa aj odhad potreby nových bytov uskutočnil pri sčítaní bytov v roku 1980. Potreba nových bytov sa sústreďuje do miest a obcí mestského typu predovšetkým v ČR. V SR sa udáva subjektívna potreba nových bytov v mestách rovnako veľká ako na vidieku, čo vyplýva z nižšieho počtu spoločne bývajúcich cenзовých domácností v mestách než vo vidieckych obciach. V ČR je relácia obrátená, viac cenzo-

vých domácností žije spolu v mestách, preto je subjektívna potreba bytov v mestách relatívne vyššie než v SR.

V ČSFR bude potrebné predvídať budúce trendy dezurbanizácie a zaoberať sa regulačnými opatreniami na ďalšie obmedzenie migrácie obyvateľov vidieka do veľkomiest najmä tým, že sa na vidieku vytvoria rôznorodé pracoviská a vyhovujúce obytné prostredie. V tomto smere neboli národné výbory dosiaľ dostatočne aktívne, aby vytvárali vhodné pracoviská na uplatnenie sa mladých a výkonných ľudí.

Investície do bytového fondu

Štatistika OSN sleduje investície do bytového fondu osobitne za kapitalistické štáty a osobitne za štáty východnej Európy. Rozdielne sú aj ukazovatele. Za kapitalistické štáty sa vyjadruje miera investícií ako podiel hrubých investícií (teda vrátane opráv a modernizácie) na hrubom domácom produkte (hodnota výkonov všetkých odvetví národného hospodárstva vrátane služieb). V krajinách východnej Európy sa porovnávajú investičné náklady k čistému rozdelenému dôchodku (nezahŕňa nevýrobnú sféru). Ukazovateľ (miera) podielu investícií v kapitalistických štátoch a v štátoch východnej Európy je vzájomne neporovnateľný. Porovnávať možno podiel investícií do bytov z celkového objemu investícií. Z porovnaní štatistických údajov vyplývajú takéto poznatky:

— Miera investícií, t. j. hrubé investície do výstavby bytov v percentách z hrubého domáceho produktu sa pohybuje v kapitalistických štátoch od 3,2 % do 7 %. Najnižšia je miera investícií v Belgicku (3,2 %) a vo Veľkej Británii (3,6 %). Najvyššia je miera investícií z hrubého domáceho produktu vo Švajčiarsku (7 %), v Dánsku (6,2 %), v Holandsku (5,1 %), v Španielsku (5,1 %), a v Taliansku (4,8 %).

Investície do bytov počítané z čistého rozdeleného dôchodku v ČSSR dosahujú 3,5 %, v Maďarsku 6,6 %, v Poľsku 3,9 %.

— Podiel investícií do bytov z úhrnu investícií sa v kapitalistických štátoch pohybuje v hranici od 19,6 % (Nórsko) do 30,2 % (Švajčiarsko). Medzi týmito extrémnymi hodnotami je SRN s 28,4 %, Holandsko s 27,6 %, Fínsko s 26,5 %, Dánsko s 24,9 %, Francúzsko s 24,4 %, USA s 22,4 %. Investície do bytových stavieb tvoria v každom kapitalistickom štáte aspoň pätinu z celkového objemu investícií.

Štatistická ročenka OSN neobsahuje údaje o rozsahu investícií východoeurópskych štátov.

Podľa Štatistickej ročenky ČSSR bol podiel investícií do výstavby bytov v roku 1986 len 12,2 % z celkového objemu investícií (v absolútnych číslach 20,7 mld Kčs zo 170 mil Kčs). Nízky podiel investícií do bytov za tento rok nie je výnimočný, je dlhodobým javom a dôsledkom toho, že sféra materiálnej produkcie v terajšej štruktúre národného hospodárstva pohlcuje nadmerné investície do výstavby bytov, ale aj do zdravotníctva

a školstva. Pritom je známe, že niektoré odvetvia materiálnej výroby (strojárstvo, hutníctvo), napriek obrovským investíciám, nedosahujú priemernú úroveň efektívnosti, aktívna zložka ich základných prostriedkov je zastaraná a draho vybudované strojové pracovné miesta zostávajú celkom alebo sčasti nevyužitú.

Kvantitatívna úroveň reprodukcie bytového fondu

Kvantitatívnu úroveň reprodukcie bytového fondu výstižne charakterizuje predovšetkým počet vybudovaných bytov v prepočte na 1000 obyvateľov. Tento ukazovateľ bol v ČSSR podľa štatistiky OSN za rok 1985 priaznivý, keď dosiahol 7,3 bytov na 1000 obyvateľov. Tým sa ČSSR spolu s NDR umiestnili na štvrtom mieste. Priaznivejší ukazovateľ v roku 1985 dosiahlo len Fínsko (9,9 nových bytov), Nórsko a ZSSR (obidva štáty 7,4 nových bytov na 100 obyvateľov).

Prírastok bytov v ČSSR ku koncu roka 1985 predstavoval 104 400 bytov, čo je 1,8 % stavu bytového fondu. Úbytok 17 200 bytov je 0,3 % zo stavu bytového fondu koncom roka; vyskytuje sa síce aj v iných štátoch (vo Francúzsku, v SRN, v Maďarsku, v Španielsku), ale väčšina štátov s podobným prírastkom bytov ako ČSFR má nižší úbytok bytov. Napríklad Kanada 0,09 %, Grécko 0,1 %, Bulharsko 0,1 %, Holandsko 0,1 %, Poľsko 0,1 %. Úbytok bytov (zastaraných, fyzicky opotrebovaných atď.) je do určitej miery nevyhnutný. Polovica úbytku bytov v ČSFR ide však na vrub demolácie (potrebnej pre novú výstavbu). Sú krajiny, kde demolácia je minimálna (stotiny percenta): Maďarsko, Juhoslávia, SRN, Švajčiarsko.

Ak odrátame od miery bytového fondu jeho úbytok, dostávame 1,5 % čistú mieru bytového fondu v ČSFR. Tá by zodpovedala 66 rokom naturálno-vecnej premeny tohto fondu. Úradne sa ráta so 70–80 ročnou životnosťou bytového fondu.

Kvantitatívnu úroveň bytového fondu vyjadruje aj údaj o dosiahnutom stave obývaných bytov pripadajúcich na 100 obyvateľov. Tento ukazovateľ slúži na hodnotenie dosiahnutej alebo perspektívnej vybavenosti obyvateľov bytovým fondom. Vzťah stavu (počtu) bytov k počtu domácností sa v ČSFR bežne uvádza (ako cieľ: každá domácnosť má mať svoj byt) a je menej reprezentatívny ako ukazovateľ počtu obývaných bytov na 1000 obyvateľov. Neznamená to, že si netreba všimnúť a analyzovať vybavenosť počtu domácností počtom bytov, ale aj vekovo celkom mladý človek si môže nárokovať byt a vytvoriť domácnosť alebo, na druhej strane, budú rodiny, ktoré si budú želať aj naďalej zotrvať v spoločnej domácnosti.

Poradie štátov podľa stavu vybavenosti obývanými bytmi na 1000 obyvateľov v roku 1985 je takéto:

Štát	Počet bytov/1000 obyvateľov
1. Dánsko	477
2. Švajčiarsko	453
3. Francúzsko	444
4. SRN	443
5. Rakúsko	405
6. NDR	411
7. Belgicko	405
8. Španielsko	398
9. Veľká Británia (1984)	393
10. USA (1980)	387
11. Nórsko (1980)	374
12. Holandsko	372
13. ČSSR	367
14. Maďarsko	361
15. Kanada	356
16. Bulharsko	353
17. Juhoslávia	290
18. Poľsko	287

V ČSSR predstavoval stav bytového fondu ku koncu roka 1985 5 687 tisíc bytov (367 bytov na 1000 obyvateľov) a tým bola ČSFR na 13. mieste v poradí štátov, pritom v ČR je údaj priaznivejší: 390–400 bytov; v SR len asi 300 bytov na 1000 obyvateľov. ČSFR (hlavne SR) svojou vybavenosťou bytov na 1000 obyvateľov patrí k relatívne málo saturovaným štátom v uspokojovaní kvantitatívnej potreby bytov.

Záverom k charakteristike dosiahnutého stavu bytového fondu treba zdôrazniť význam kantifikácie miery morálno-ekonomického a fyzického opotrebovania bytového fondu v ČSFR. Údaje o tom by mali slúžiť na objektivizáciu miery odpisovania bytového fondu, objektivizáciu potreby vyradovania, tvorbu amortizačného fondu, deľbu výstavby na náhradu za vyradovaný byt a na rozvoj bytového fondu.

Kvalita novopostavených bytov

Rozhodujúcim ukazovateľom kvality bývania je veľkosť bytu vyjadrená počtom všetkých miestností, nielen obytných. V byte s väčším počtom miestností je aj väčší priestor pre skladovanie predmetov osobnej potreby, väčšie kúpeľne a vedľajšie priestory, môže byť lepšie dispozičné riešenie plochy bytu a pod.

Priemerným počtom 3,9 miestností pripadajúcich na jeden byt nezaostáva ČSFR za poprednými štátmi. Rakúsko vykazuje 4,5 miestnosti na jeden byt, Belgicko 5,8; SRN a Švédsko 4,4. Vo Francúzsku má novopostavený byt len 3,8 miestností, vo Fínsku, v Holandsku a vo Švajčiarsku len 3,6 miestností.

Kvalita bývania sa vyjadruje úžitkovou a obytnou plochou bytu. Úžitkovú plochu tvorí celková plocha všetkých miestností bytu nachádzajúcich sa v byte. Obytná plocha je podlahová plocha obytných miestností, do ktorej sa zaratúvajú nielen obytné, ale v určitom rozsahu aj iné miestnosti, napr. plocha kuchyne presahujúca 6 m² sa zaráta do obytnej plochy. Obytná plocha sa vypočítava v rôznych štátoch rozdielne, preto obytná plocha je menej spoľahlivým porovnávacím ukazovateľom než úžitková plocha bytu.

Úžitková plocha bytov stavaných v kapitalistických štátoch je podstatne väčšia ako v nekapitalistických štátoch.

Už dlhé roky je Belgicko na čele štátov z hľadiska priemernej veľkosti bytov so 187,3 m² úžitkovej plochy (byty v Belgicku sa stavajú 2-krát väčšie ako v iných štátoch). Potom nasleduje skupina ostatných štátov s veľkou úžitkovou plochou stavaných bytov, napr. Holandsko (101 m²), Nórsko (98,5 m²), Rakúsko (97 m²), Švédsko (93 m²), Fínsko, Francúzsko a SRN (všade okolo 90 m²).

Východoeurópske štáty stavajú menšie byty než inde vo svete. V ZSSR je priemerná úžitková plocha 55,5 m², v Rumunsku 57 m², v NDR 61,4 m², v Bulharsku 65 m² v Poľsku 69,5 m². Najväčšiu úžitkovú plochu majú byty v Maďarsku — 78 m², ktoré predstihuje ČSFR (so 72,1 m² priemernou úžitkovou plochou).

Veľkosť nových bytov stavaných v ČSFR je nedostatočná. Pri 70–80-ročnej životnosti bytov treba veľkosť a kvalitu bytov posudzovať nielen z hľadiska súčasných, ale predovšetkým budúcich potrieb, aspoň z časového horizontu polovice lehoty životnosti bytov, keď nároky na bývanie budú určite vyššie ako dnes. Ak byty staviame podľa momentálnych nárokov, vznikajú už dnes morálne zastarané byty, ktoré v budúcnosti (možno skôr než za 30 rokov) nebudú dobre uspokojovať potrebu bývania. Treba vytvárať aj také technické podmienky, voliť taký konštrukčný systém výstavby bytových domov, aby umožnili flexibilitu bytov a spájanie menších bytov do väčších.

Kvalita bytov závisí aj od ich vybavenosti. Vybavenosť dokončených bytov vodovodmi je 99,4 %, vybavenosť sprchou alebo kúpeľňou 99,9 %, podobne ako takmer vo všetkých sledovaných štátoch.

Vybavenosť ústredným kúrením je u nás 90,3 %, kým vo Švédsku je 100 %, vo Francúzsku 97,6 %. Na nízkej úrovni je vybavenosť ústredným kúrením v Bulharsku 33,8 %, v Juhoslávii 33,6 %, v Maďarsku 42,5 %. Súkromná výstavba na vidieku sa v týchto štátoch realizuje v prevažnej miere bez ústredného kúrenia.

Bytové domy podľa podlažnosti

V ČSSR sa v roku 1985 dokončilo 28,4 % bytov v 1–2 bytových domoch, čo možno považovať za rodinný domček alebo rodinný dvojdom-

ček. Podiel takýchto bytových domov sa v ČSFR nelíši od ďalších štátov ako je Bulharsko s podielom 17,9 %, NDR s podielom 15,1 % a Poľsko s podielom 30,2 %. V Maďarsku je podiel 1–2 bytových domov najvyšší, dosahuje až 50,7 %.

Prevažia 3–5 bytových domov je v NDR (76,8 %), v Poľsku (75,4 %), v Maďarsku (51,3 %), kde stavajú byty prevažne v 3–5 podlažných bytových domoch.

V štátoch východnej Európy prevláda výstavba viacbytových a mnoho-podlažných (vysokých) domov. Podiel 6 a viacpodlažných domov z počtu všetkých viacbytových domov je v Bulharsku 68,7 %; v NDR 62,8 % a v ČSFR až 71,5 %; v Poľsku len 21,9 %; v Maďarsku 40,2 %, teda v týchto dvoch štátoch sa nepreferujú vysoké bytové domy.

Systém uprednostňovania výstavby viacbytových a viacpodlažných bytových domov sa odôvodňoval tým, že bývanie v nich je vraj „kolektívne“ a vlastníctvo nie je osobné, čo väčšmi zodpovedá socialistickým názorom na bývanie než v 1–2 bytových individuálnych domoch. Sociologické prieskumy však dokazujú, že bývanie vo veľkom bytovom dome je prostredie odcudzeného bývania, kolektívy sa neformujú podľa počtu obyvateľov v bytovom dome. Ani osobné vlastníctvo bytu sa už v 80. rokoch neodcudzuje, byt sa považuje za spotrebný predmet s dlhou dobou životnosti a nie za „sociálny statok“.

V kapitalistických štátoch je ťažisko výstavby v 1–2 bytových rodinných domoch. Napríklad v Nórsku je to 87,3 %, v Belgicku 81,9 %, vo Veľkej Británii 79,2 %, v Dánsku 70,9 %. Viacbytové domy sa stavajú v malej miere (16–20 % z celkového počtu bytov) a ak sa stavajú, sú prevažne len 3–5 podlažné.

Bývanie v 1–2, prípadne v 3–5 bytových domoch treba považovať za vhodnejšie aj z hľadiska perspektívneho rozvoja zamestnanosti, keď sa predpokladá prelinanie bývania a práce, pripojenie pracovísk v byte počítačom k informačným sieťam. Týmto predstavám lepšie vyhovuje bývanie v menšom bytovom dome, v ekologicky vyhovujúcejšom prostredí so záhradou, s možnosťou pestovania zeleniny, ovocia, kvetov a rekreačnej činnosti. Bude však potrebné, aby v blízkosti bytových domov vznikala rôznorodá vybavenosť na kultúrne, rekreačné a športové účely.

Vysoké bytové domy sa dlhé roky považovali za úspornejšie a šetriace pôdny fond. Tento názor však prax vyvrátila. Ukázalo sa, že záujem na stavbe veľkých bytových domov majú predovšetkým dodávateľské organizácie, ktoré dosahujú vyššiu produktivitu práce, a že pôda sa nešetrí. Medzi vysokými domami musí byť dostatočne veľký odstup na umožnenie preslnenia každého bytu, pôda je potrebná na parkovanie áut, na ihriská, zeleň, takže celková výmera pozemku na byt je takmer rovnaká ako pri rodinných domoch.

Pri rozhodovaní o podlažnosti z hľadiska pôdneho fondu treba vziať

do úvahy aj skutočnosť, že územie intravilánu obcí zaberá len 2 % územia štátu, z čoho len polovicu zaberajú bytové domy (50 % územia intravilánov). Úspory pôdy treba hľadať predovšetkým pri výstavbe priemyselných podnikov a skladov a neprenášať „tarchu“ úspory pozemkov na bývanie ako na oblasť životnej úrovne. Územie pre byty je vlastne špecifickým spotrebným predmetom a malo by mať rozlohu primeranú pre kvalitné bývanie.

Byty štátneho a súkromného sektora

Štatistika OSN zaraďuje počty stavaných bytov do kategórie štátneho alebo súkromného sektora tak v kapitalistických, ako aj v iných štátoch. Súkromný sektor zahŕňa aj byty stavané družstvami, podnikmi a organizáciami.

V kapitalistických štátoch sú investorom výstavby bytov prevažne súkromné osoby, ktoré budujú byty pre uspokojenie vlastných potrieb. Investorom bytovej výstavby v USA je na 100 % súkromný sektor. V Európe sú dve skupiny kapitalistických štátov. V prvej skupine sú značne vysoké investície štátu do výstavby bytov: v Rakúsku 37,2 %, vo Švédsku 28,2 % a vo Veľkej Británii 21,3 % celej bytovej výstavby obstaráva štátny sektor. V druhej skupine sú kapitalistické štáty, v ktorých podiel štátneho sektora je zanedbateľný: v Belgicku 1,1 %, v SRN 2 %, vo Švajčiarsku 3 %, v Dánsku 3,4 %. Štátny sektor stráca na význame aj v ďalších štátoch. Takmer všade sa obmedzuje tzv. sociálne bývanie, zužuje sa počet nájomných domov verejného sektora v dôsledku kontroly nájomného a poklesu rentability ich prevádzky.

V kapitalistických štátoch sa obmedzuje aj výstavba družstevných bytov, započítavaná v štatistike do súkromného sektora (bytové družstvá ako vlastníci dávajú byty do prenájmu, časť družstevných bytov sa po skončení výstavby predá do osobného vlastníctva domácností). Nízky podiel družstevnej bytovej výstavby ukazujú nasledovné údaje: vo Švédsku 2,9 %, v SRN 8,5 %, v Nórsku 9,15 %, vo Švajčiarsku 11,7 % súkromného sektora predstavujú byty dokončené družstvami.

V štátoch východnej Európy prevláda podiel bytov stavaných štátnym sektorom: v Rumunsku 92,9 % všetkých bytov, v ZSSR 81,9 %, v Poľsku 70,1 %. Podiel bytov stavaných štátnym sektorom je vysoký aj v NDR, kde v roku 1985 vybudovali 69,3 tis. bytov pre štátny sektor (57,6 %), len 18,2 tis. bytov vybudovali súkromníci (15,1 %) a 33,2 tis. bytov (27,5 %) družstvá.

Najvyšší podiel súkromného sektora je v Maďarsku. V roku 1985 vykazuje 82,1 % podiel z celkového počtu bytov vrátane družstiev, ktorých podiel je však nízky (2,4 tis., t. j. 3,3 % počtu bytov). Najnižší podiel súkromného sektora je v NDR (už spomínaných 15,1 %).

Zo všetkých východoeurópskych štátov sa stávalo najviac družstevných

bytov v ČSSR (50,5 % z počtu tzv. súkromného sektora). Tendencia zvyšovania počtu družstevných bytov na úkor štátnych a podpora bytov stavaných súkromníkmi pokračuje od začiatku 80. rokov. Zo 70. rokov sa preniesla aj tzv. stabilizačná družstevná bytová výstavba, ktorá predstavovala možnosť štátu prideľovať byty podnikmi. Táto forma je neúčelná, lebo bývanie je mimopracovná činnosť, kým podniková stabilizačná výstavba má viazať pracovníka k zamestnávateľovi prideľovaním družstevného bytu. Ani pracovník, ani podnik by sa nemali vopred zaviazat', že dlhé roky zostane pracovník bývať v jednom byte a pracovať u jedného zamestnávateľa.

Veľkosť dodávateľských stavebných podnikov

Mnohé problémy bytovej výstavby u nás pramenia z monopolného postavenia dodávateľov. V kapitalistických štátoch rozhodujú investori o štandarde bytovej výstavby (veľkosti, vybavenosti, alokácii, výbere dodávateľa, cene). Pôsobí trh bytov, kým u nás len v malej miere má byť tovarový charakter, dodávatelia určujú technológiu stavania, konštrukčné systémy, typy a kvalitu dodávaných (nie predávaných) bytov.

Prejavom dodávateľského monopolu je veľkosť stavebných podnikov.

V kapitalistických štátoch je prevaha malých a stredných stavebných podnikov, napr. s počtom do 99 pracovníkov bolo v Rakúsku 48,4 %, v SRN 68 %, vo Fínsku 96 % a v USA 98 % podnikov.

Vo východoeurópskych štátoch sa sústreďujú stavebné práce do podnikov so 100 a viac pracovníkmi. Takýchto je v NDR 57,2 %, v Poľsku 84,4 % a v Maďarsku 94,3 %.

Za ČSSR nie je v štatistike OSN údaj o štruktúre stavebných podnikov podľa počtu pracovných síl. Zo Štatistickej ročenky ČSSR pochádza údaj, že v ČSSR pracuje v 231 stavebných podnikoch 549 437 pracovníkov, čiže v priemere 2400 pracovníkov. Bratislavský štátny podnik Pozemné stavby má viac ako 12 000 pracovníkov.

Štruktúra veľkosti podnikov nevznikla na základe potrieb odbytu, ale tak, aby sa podniky mohli ľahko centrálnie riadiť rozpisom ukazovateľov plánu. Trend rozširovania počtu malých podnikov sa v ČSSR neprejavil ani po ich prestavbe na štátne podniky a vo veľkých podnikoch sa zachovávali monopolistické tendencie ignorovania odberateľských potrieb. Pôsobenie veľkých stavebných podnikov nemá organizačnú protiváhu na strane obyvateľského dopytu po bytoch a domoch. Pôsobia „zastupujúci“ investori (Stavoinvesty), ktorí majú slabé ekonomické postavenie voči monopolnému stavebnému dodávateľovi.

Nestačí však len zmeniť veľkostnú štruktúru stavebného podnikania. Musí jej zodpovedať aktívne vstupujúci dopyt obyvateľov po bytoch a domoch. Plánovanie a riadenie si v budúcnosti musí vytvárať predstavy o smeroch riešenia bytového problému, o využití fondu bytov a uplatnení ekonomických nástrojov v bytovom hospodárstve. Aj naďalej musí pô-

sobíť — kvalitnejšie než doteraz — územné plánovanie vytvárajúce profil obcí a zabezpečujúce v rámci funkčnosti stavieb aj architektúru bytovej výstavby.

Došlo 3. 3. 1989

Literatúra

- [1] Annual Bulletin of Housing and Building Statistics for Europe, 1980–1985. New York 1986.
- [2] Štatistická ročenka ČSSR 1987. Praha, FSÚ 1988.
- [3] KUČERA, M.: Úroveň bývania v ČSSR v rokoch 1961–1980. Statistika, 1985, č. 8–9, s. 389–405.
- [4] ANDRLE, A. — KUČERA, M.: Bydlení v ČSSR v roce 1986. Územní plánování a urbanismus, 1988, č. 5, s. 290–300.
- [5] Kvalita obytného prostredí v zahraničí. SIVO — 2162. Praha, ÚVTEI 1988.
- [6] Návrh zásad koncepcie štátnej bytovej politiky na 9. päťročnicu s výhľadom do roku 2005. [Pracovný materiál.] Praha, federálne ústredné orgány, 1989.

Vývoj a zmena štruktúry zamestnanosti vo vyspelých štátoch v druhej polovici 80. rokov a jej perspektívy

HERMANNOVÁ, Lýdia

1. Všeobecná tendencia povojnového vývoja zamestnanosti

Povojnový vývoj kapitalistického sveta sa vyznačoval rýchlym rastom produkcie, produktivity práce a zamestnanosti. Zamestnanosť sa v 50. a 60. rokoch zvyšovala takmer výlučne rastúcou ponukou pracovných síl v dôsledku zvyšujúcej sa aktivity v produktívnom veku (predovšetkým ženskej pracovnej sily), ako aj rastúcim dopytom po pracovných silách, ktorý bol spojený s hlbokými zmenami a presunmi v odvetvovej a profesiovo-kvalifikačnej štruktúre pracovných síl.

V 70. a 80. rokoch zaznamenali vyspelé štáty (VŠ) v oblasti zamestnanosti zložitý vývoj, ktorý bol nielen prejavom hlbokých a dlhodobých tendencií vývoja kapitalistického hospodárstva, ale aj odrazom prudkých a nečakaných zvrátov v medzinárodnej ekonomickej situácii. Renomovaní ekonómovia i predstavitelia politického života boli postavení pred úlohu riešiť otázky zamestnanosti v kvalitatívne nových podmienkach, keď už nebolo možné spoliehať sa na osvedčené riešenia z minulosti a museli sa prehodnocovať mnohé postuláty dovedy vládnúcich ekonomických teórií zamestnanosti. Viaceré nové teórie zamestnanosti našli vo VŠ v tomto období praktické uplatnenie v hospodárskej politike. Hlavné tendencie vývoja zamestnanosti v týchto štátoch však nie vždy viedli k očakávaným výsledkom. Tento fakt potvrdil, ako ťažko je hľadať a formulovať nové prístupy v riešení problematiky zamestnanosti v kontexte hlbokých zmien a zložitého ekonomického vývoja súčasného kapitalizmu. Pri riešení otázok zamestnanosti sa ukázalo, že ekonomické opatrenia prijaté v jednotlivých VŠ často viedli k rozdielnym dôsledkom, ktoré boli vyvolané špecifickým vývojom jednotlivých štátov (historické, politické, sociologické, kultúrne, demografické aspekty).

Hlavnou dominantou hospodárskej politiky VŠ a kľúčovou otázkou ekonomických analýz bola problematika zamestnanosti. Od po-

lovce 50. rokov asi do roku 1979 sa tento cieľ dosahoval vo všetkých vyspelých trhových ekonomikách, v ktorých práve v tomto období pretrvávala vysoká pôrodnosť a tá mala za následok veľký prílev mladej pracovnej sily na pracovný trh v 70. a 80. rokoch.

Od začiatku 70. rokov začala v krajinách OECD vzrastať nezamestnanosť, ktorá nadobudla veľké rozmery po obidvoch ropných krízach. Krízy v rokoch 1974/1975 a 1980/1982 prehĺbili stagnačný ekonomický vývoj spojený s technickým rozvojom, ktorý výrazne „šetril“ živú prácu a stále viac i ďalšie zdroje — energiu, suroviny a pod. Štruktúrne presuny spojené s týmto procesom sa odrazili v rastúcej kvantitatívnej i kvalitatívnej nerovnováhe na pracovnom trhu. Cyklickú nezamestnanosť stále viac dopĺňala štruktúrna nezamestnanosť, ktorá vyplývala z neprispôsobenia profesiovo-kvalifikačnej štruktúry ponuky pracovnej sily potrebám dopytu. Situáciu negatívne ovplyvňovala aj narastajúca ponuka práce, v ktorej sa spojili následky populačnej explózie s rastom participácie na ekonomickej aktivite.

Ak hovoríme o uplynulých trendoch celkovej zamestnanosti (a nezamestnanosti), je potrebné pozrieť sa aj do budúcnosti. Minulými a súčasnými demografickými trendmi naprogramovaný vývoj obyvateľstva v produktívnom veku (15—64 rokov) poskytuje dosť pravdepodobný výhľad pre obdobie do konca 1. dekády 21. storočia. Vo VŠ dosiahne počet obyvateľstva v produktívnom veku maximum v období 1990—2000; potom sa jeho absolútny počet začne znižovať — najprv v krajinách, kde celkový počet obyvateľstva už začal podliehať poklesu v 90. rokoch. Prognostické údaje poukazujú na náhly zlom a výraznú prudkosť, s ktorou sa na pracovnom trhu začnú vo väčšine VŠ uplatňovať slabé vekové ročníky mládeže sprevádzané výrazným odlevom silných starších vekových ročníkov narodených v konjunkturálnom období 20. rokov. Postupne sa budú znižovať ročné prírastky mládeže na ponukovej strane pracovného trhu. Až do prvej dekády 21. storočia by týmto nemal byť poznačený celkový objem pracovných zdrojov. Po roku 2010 začnú ekonomicky činné obyvateľstvo opúšťať najsilnejšie vekové ročníky 25—35 ročných a tomuto zvýšenému odlevu budú čeliť nízke prírastky narodených v súčasnosti i v blízkej budúcnosti.¹

Je takmer isté, že v prvých desaťročiach nadchádzajúceho tisícročia sa zníži počet obyvateľstva v SRN, vo Veľkej Británii, vo Francúzsku, v Belgicku, v Dánsku a v Luxembursku. Západní ekonómovia s určitou rätajú so znížením prírastku pracovných síl, v rámci ktorého však bude v celkovej štruktúre pracovníkov rásť podiel žien. Okrem demografických faktorov v kontexte zrýchľujúceho sa tempa zmien v ekonomickom a sociálnom prostredí VŠ, ako ukazujú súčasné trendy, kľúčovú úlohu zohrá schopnosť štruktúrnej adaptácie pracovných síl na novú techniku.

¹ Popredný francúzsky demograf Gérard-François Dumond hovorí, že západná Európa vstupuje do „demografickej zimy“ [9, s. 22].

Ani v USA nie je v tomto smere lepšia situácia. Prírastok pracovných síl sa v súčasnosti znížil na 1 % v porovnaní s 3 % v roku 1980. Na dôsledky prudkého poklesu pôrodnosti zaznamenaného najmä koncom 70. rokov, ktorý sa naďalej prehľbuje, pružne reagovali podnikatelia, ktorí pripravujú svoje podniky na novú situáciu v 90. rokoch, keď budú musieť navzájom súťažiť o kvalifikované pracovné sily [4, s. 27].

Skutočná zamestnanosť vo VŠ nezávisí len od potenciálnej veľkosti ponuky pracovnej sily, ale i od dopytu po nej a ten sa zakladá predovšetkým na vybavenosti nastupujúcej generácie pracovných síl vedomosťami a kvalifikáciou, ktoré by mali zodpovedať nielen súčasným, ale i budúcim podmienkam a potrebám kapitalistického reprodukčného procesu a vedecko-technickému pokroku.

2. Zmeny v štruktúre zamestnanosti vo vyspelých štátoch

Technické zdokonaľovanie výroby nie je samoúčelom, vyvoláva podstatné zmeny v štruktúre a v proporciách výroby, ako aj v spotrebiteľských preferenciách, čo ovplyvňuje štruktúrne zmeny v ekonomikách a vyvoláva rozporné tendencie na trhu práce.

Tieto zmeny, pri prakticky neustálom raste produktivity práce, ovplyvňujú štruktúru zamestnanosti — vznikajú nové druhy profesií, ktoré pôsobia na proces formovania vysokokvalifikovanej pracovnej sily, pričom vytvárajú zvýšené nároky na všeobecné odborné vzdelanie v porovnaní

Tabuľka 1

Priemerné medziročné zmeny v počte pracujúcich

Oblasť a obdobie	Poľnohospo- dárstvo [v%]	Spracovateľský priemysel [v%]	Stavebníct- vo [v%]	Zamestnanosť [v tis. osôb]	
				spolu	z toho služby
USA					
1974—1983	−0,13	+0,40	+0,77	+1590	+1475
1984—1990	−0,58	+1,12	+1,08	+1665	+1431
1991—2000	−0,21	+0,82	+1,59	+1366	+1238
1984—2000	−0,37	+0,94	+1,38		
európske vyspelé štáty					
1974—1983	−2,36	−0,99	−1,19	+126	+979
1984—1990	−0,27	−0,20	+0,63	+856	+915
1990—2000	−0,16	−0,14	+0,77	+1018	+993
1984—2000	−0,21	−0,17	+0,71		

Prameň: UN-ECE: Demografičeskije tendencii i razvitije resursov v regione JeEK: obzor osnovnyh izmenenij. Moskva, Nauka 1985.

s kvalifikačnou úrovňou tých pracovných síl, ktoré sú „vytláčané“ zo stagnujúcich odvetví (tab. 1).

Štruktúrna dynamika sa výrazne prejavila v poľnohospodárstve, ktoré v súčasnosti poskytuje pracovné príležitosti len pre 5—10 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Podobný proces prebieha aj v spracovateľskom priemysle (tab. 2).

Súčasný trendy štruktúrnej zamestnanosti smerujú v spracovateľskom priemysle v prospech terciárnej sféry. O tomto trende svedčia napr. konkrétne údaje z Japonska: v rokoch 1970—1980 sa počet pracovných príležitostí v spracovateľskom priemysle zvýšil len o 330 000 miest, zatiaľ čo počet miest v obchode, v službách, v administratíve, vo výskume a vývoji stúpol až o 4 510 000 miest [1, s. 517—529].

Zmeny posunu v štruktúre povolání sa výrazne prejavujú vo sfére služieb, kde dochádza ku koncentrácii vysokokvalifikovaných pracovníkov najmä do výskumu, vývoja a marketingu. V terciárnej sfére, kde rastie zamestnanosť vo VŠ absolútne a predstavuje dnes takmer 70 % celkovej zamestnanosti, rastie počet pracovných príležitostí, ktoré vykonávajú služby pre výrobné sektory (pri využívaní nových technických a informačných služieb), ako aj pre nevýrobný sektor (v oblasti školstva, zdravotníctva). Tento trend potvrdzujú údaje z Japonska, kde budú priemerné ročné tempá prírastku pracujúcich vo sfére služieb v rokoch 1985—1995 (pri priemerných ročných tempách rastu hrubého národného produktu o 2—3 %) predstavovať 2,5 %. Po pripočítaní pracovných síl vo finančnej správe a v poisťovníctve, kde sa v ostatných rokoch zaznamenal výrazný prírastok pracovných príležitostí, celkový podiel sféry služieb v štruktúre zamestnanosti v Japonsku bude koncom roku 1995 predstavovať 61,8 % oproti 56,9 % v roku 1985 [1, s. 529]. Počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva v Japonsku, ktorý v roku 1985 predstavoval 59,6 mil. osôb, bude priemerne ročne rásť o 1 % a v roku 1995 dosiahne 65,6 mil. osôb. Osobitná pozornosť sa bude venovať zabezpečeniu stability trhu pracovnej sily vo veku 30—50 rokov.

Pre VŠ je charakteristické, že hospodársky rast nadobúda stále viac nemateriálny charakter; klesá význam materiálneho hospodárskeho rastu, ktorý sa uplatňuje v materiálnej priemyselnej produkcii. Vedecko-technický pokrok ako proces neustáleho zvyšovania vedomostí, nových poznatkov (know-how), celoživotného vzdelávania, rekvalifikácie pracovnej sily, vzniku nových profesiovo-kvalifikačných štruktúr ovplyvňuje všetky oblasti hospodárskeho života. Rozhodujúce tvorivé impulzy vychádzajú z akumulovaného „ľudského“ kapitálu. Symptómom tejto skutočnosti je vznik špeciálnej oblasti aktivít, ktoré „produktujú“ vedecko-technický pokrok a nové organizačné inštitucionálne štruktúry ekonomického systému, spojené s novou technickou tvorivou aktivitou a intuíciou.

Tabuľka 2

Vývoj zamestnanosti vo vybraných odvetviach spracovateľského priemyslu za 9 krajín ES v rokoch 1975—1982

Odvetvie	Vývoj zamestnanosti 1980 = 100				Štruktúra zamestnanosti (v %)			
	1975	1980	1981	1982	1975	1980	1981	1982
spracovateľský priemysel spolu	104	100	96	92	100	100	100	100
z toho:								
výroba a prvotné spracovanie kovov	118	100	93	87	5,6	4,9	4,8	4,7
spracovanie nekovových nerastov	108	100	95	90	4,7	4,5	4,5	4,4
chemický priemysel	104	100	97	94	6,0	6,1	6,2	6,2
umelé a syntetické vlákna	134	100	94	85	0,5	0,4	0,4	0,4
kovovýroba a strojárstvo	104	100	96	92	20,1	20,1	20,1	20,1
elektronické strojárstvo a elektronika	103	100	97	94	10,2	10,3	10,4	10,4
motorové vozidlá a príslušenstvo	94	100	93	89	6,2	6,9	6,7	6,7
potraviny, tabak	101	100	98	97	9,4	9,8	10,1	10,2
textilný priemysel	124	100	94	89	6,7	5,6	5,5	5,4
odevný a obuvnícky priemysel	109	100	93	89	6,5	6,2	6,0	6,0
papierenský a polygrafický priemysel	102	100	98	95	6,5	6,6	6,7	6,8

Prameň: Social Indicators for the European Community. Brusel, Eurostat 1985, s. 44.

V súčasnosti je to práve výrobný sektor, ktorý vytvára najsilnejšie impulzy pre rozvoj terciárneho sektora, pretože „produkty“ služieb — technický výskum, vývoj, ako aj v poslednom desaťročí narastajúci význam finančných služieb, poisťovníctva, právnych služieb, učiteľských profesií a pod. — sú významnými vstupmi do priemyselnej a vôbec materiálnej výroby. Takzvaná informačná spoločnosť, ktorá je „materiálne“ založená na vysokoproduktívnom priemysle, vytvára vzájomné väzby priemyslu a služieb. Organickou súčasťou tohto procesu v moderných ekonomikách je *ekonomická* nevyhnutnosť postupne nahrádzať zastarané výrobné organizačné štruktúry, čo mení, aj keď niekedy bolestivo, úlohu človeka vo výrobnom reštrukturalizovanom systéme.

V rámci terciárnej sféry sa rozvíjajú tzv. *priemyselné služby* (doprava, spoje, obchod), ktoré sú zdrojom rýchleho rastu zamestnanosti. Dosiadnutím vysokého stupňa vybavenosti modernou technikou sa však aj tu začína postupne prejavovať stagnácia pracovných síl, najmä od druhej polovice 80. rokov.

Výrobné služby zahŕňujú výskum a vývoj, bankovníctvo a ďalšie finančné a právnické služby, poisťovníctvo, technické, architektonické, obchodné a poradenské služby. Ich prudký rozvoj je prejavom pokračujúcej delby práce a vedecko-technického pokroku. Empirické výskumy ukázali, že medzi vývojom štruktúry priemyslu a vývojom tejto skupiny služieb existuje silná vzájomná prepojenosť. Vybavenie službami si vyžadujú najmä odvetvia a odbory s technicky špecializovanou a kvalifikačne náročnou výrobou (elektronika, chémia, strojárstvo, automobilový priemysel).

Spoločenské služby, ktoré sú jedným z komponentov terciárnej sféry, agregujú jednak činnosti umožňujúce reprodukciu pracovnej sily (zdravotníctvo, školstvo, kultúra, ekológia), jednak činnosti, ktoré sú spojené s vytváraním a udržiavaním existujúcich sociálnych vzťahov v spoločnosti (štátna správa, polícia). Ďalší rozvoj tejto skupiny služieb je ovplyvňovaný dvoma faktormi: 1. rastom požiadaviek na kvalifikáciu nových, technicky progresívnych odvetví a odborov; 2. narastajúcim významom vzdelania v komplexe so zvyšujúcou sa životnou úrovňou obyvateľstva, zvyšujúcim sa dopytom po zdravotníckych a sociálnych službách a pod. Zo strany ponuky rozvoj týchto služieb pri dosiahnutej ekonomickej dynamike a uplatňovaní takej hospodárskej stratégie a politiky, ktorá v 80. rokoch nadobudla významný obrat smerom k celkovému relatívnemu poklesu štátnych výdavkov, nadobúda nové dimenzie. V ďalšom vývoji sa preto očakáva silná závislosť vývoja podielu tejto skupiny služieb od hospodárskej prosperity VŠ.

Poslednú skupinu tvoria tzv. *osobné služby*, spojené s cestovným ruchom, rekráciami, verejným stravovaním. Táto kategória služieb sa dosť výrazne odlišuje od ostatného terciárneho sektora relatívne nižšou kva-

Tabuľka 3

Zamestnanosť v službách v USA v rokoch 1970—1982 a prognóza do roku 1995

Ukazovateľ	Štruktúra v %			Priemerné ročné prírastky v %				
	1970	1982	1995	1970—1980	1980—1982	1980—1990	1982—1990	1990—1995
služby spolu	17,0	22,1	24,5	4,1	3,5	2,8	2,6	2,3
z toho: osobné služby a opravy	1,4	1,3	1,2	0,4	2,4	2,0	1,9	0,9
rôzne podnikanie	2,2	3,6	4,8	6,8	4,9	4,3	4,1	3,6
zábavné služby	0,2	0,2	0,2	2,5	4,0	2,4	2,0	1,4
rôzne odborné služby	1,3	0,2	2,4	5,8	5,5	3,2	2,6	2,6
lekárske a zubárske služby								
nemocnice	1,0	1,4	1,6	5,6	3,3	3,0	3,0	1,1
ostatné zdravotnícke služby	2,3	2,9	3,5	3,9	4,6	3,7	3,5	2,5
mimo nemocníc	0,9	1,6	2,1	7,5	4,7	3,8	3,6	4,0
súkromné vzdelávacie služby	1,5	1,8	1,9	3,6	3,1	2,0	1,7	2,1
domácnosti	2,8	1,6	1,1	-3,5	1,2	-1,3	-1,9	-0,8
štátna správa.	15,2	15,4	13,5	2,6	-1,4	0,3	0,7	0,6

Prameň: Statistical Abstract of the United States. New York 1985.

lifikáciou pracovníkov — vo VŠ predstavujú 87 % zamestnancov tejto sféry ženy.

Rastom dôchodkovosti sa zvyšujú všeobecne aj výdavky na osobné služby.² Avšak na určitej úrovni dôchodkov ich podiel na celkových výdavkoch začína klesať, čo má negatívny vplyv na vývoj zamestnanosti. Túto skutočnosť vyvolávajú dva momenty: 1. rýchlejší rast produktivity práce v I. a II. sektore v porovnaní s terciárnym sektorom, čo výrazne zvyšuje ceny služieb v porovnaní s cenami spotrebného tovaru; 2. predlžovanie voľného času a jeho vyplňanie napr. vzdelávaním, kultúrou (tab. 3).

Dlhodobé tendencie medzisektorových a medziodvetvových zmien v štruktúre zamestnanosti sa presadzujú aj prostredníctvom štruktúrnych modifikácií a odchýlok VŠ v závislosti od ekonomickej vyspelosti a miery otvorenosti ekonomiky, prehlbujúcej sa medzinárodnej delby práce, od charakteru výrobných vzťahov, ktoré v nej prevládajú. Zmeny v štruktúre zamestnanosti výrazne ovplyvňujú aj konkrétne inštitucionálne usporiadanie ekonomiky, dosiahnutú dynamiku hospodárstva a sociálne špecifiká jednotlivých VŠ.

Po takmer dvoch povojnových desaťročiach, keď sa ekonomiky VŠ približovali k tzv. plnej zamestnanosti, dochádza od polovice 70. rokov vo väčšine týchto krajín k rastu nezamestnanosti, ktorý je v značnej miere nezávislý od ekonomického cyklu; od začiatku 80. rokov začína nezamestnanosť výrazne zasahovať aj tzv. jadro pracovnej sily — mužov v ekonomicky najaktívnejšom veku (tab. 4).

Opačný trend sa vyvíjal v zamestnanosti žien. Jednou z charakteristických črt súčasného vývoja zamestnanosti vo VŠ je narastanie zamestnanosti žien.³ Ani hospodárske krízy v rokoch 1974—1975 a 1980—1982 nezastavili proces masového zapájania ženskej pracovnej sily do spoločenskej výroby. Vo väčšine priemyselne vyspelých štátov pripadal prírastok ekonomicky aktívneho obyvateľstva v tomto období predovšetkým na ženy. V západoeurópskych krajinách (najmä Dánsko, Belgicko, Taliansko a Francúzsko) sa zvyšovala zamestnanosť žien pri stagnácii, resp. znižovaní zamestnanosti mužov. Počet zamestnaných žien sa v období 1982—1985 zvýšil o 9 % pri 6 % raste zamestnanosti mužov (tab. 5).

Tieto relatívne vysoké prírastky zamestnaných žien v 70. a 80. rokoch sú pokračovaním dlhodobého trendu. Celková zamestnanosť sa v 15 vy-

² V USA vzrástli celkové výdavky na osobné služby v rokoch 1970—1984 v cenách z roku 1973 z 299,3 mld na 490,8 mld dolárov. Celkový objem osobnej spotreby Američanov za uvedené obdobie vzrástol zo 672,1 mld na 1 062,4 mld dolárov [11, s. 57—58].

³ Zapájanie žien do pracovného procesu svedčí o závažnosti sociálno-ekonomických premien, ktorými VŠ prechádzajú. K výraznej zmene dochádza v ich názoroch na materstvo — podľa sociologických prieskumov začínajú ženy čoraz väčšími pripisovať rovnaký význam uplatneniu v práci ako výchove potomstva. V západných krajinách rastie počet žien, ktoré sa rozhodli vôbec nemať deti a ktoré svoju nezávislosť a aktívne zapájanie do pracovného procesu považujú za rovnako uspokojivé ako domácnosť a výchovu detí.

Tabuľka 4

Vývoj zamestnanosti v USA v rokoch 1972–1986 a prognóza do roku 2000 (v tis.)

Skupina	Súčasnosc			Prognóza 2000	Zmena 1986–2000
	1972	1979	1986		
spolu (od 16 rokov)	87,036	104,960	117,837	138,775	20,938
muži (od 16 rokov a starší)	53,556	60,727	65,423	73,136	7,713
od 16 do 24 rokov	11,243	13,645	12,251	11,506	–745
od 25 do 54 rokov	33,133	37,926	44,406	53,024	8,618
od 55 a starší	9,180	9,156	8,766	8,606	
ženy (od 16 rokov a staršie)	33,481	44,233	52,414	65,639	13,225
od 16 do 24 rokov	8,943	11,760	11,117	11,125	8
od 25 do 54 rokov	19,192	26,594	35,159	47,756	12,597
od 55 a staršie	5,346	5,879	6,138	6,758	620

Prameň: Monthly Labour Review. U.S. Department of Labour. London, Bureau of Statistics, september 1987, s. 6.

Tabuľka 5

Podiel zamestnaných žien z celkového počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva

Rok	USA	Veľká Británia	Fran-cúzsko	SRN	Japonsko	Holandsko	Taliansko
1975	39,7	36,6	36,8	37,4	36,8	25,0	28,0
1983	42,9	38,8	40,3	38,9	39,4	34,5	34,3

Prameň: The OECD Observer, marec 1984, s. 21.

spelych štátoch zvýšila v rokoch 1970–1985 o 33 miliónov (z 208 mil na 241 mil.). Zmenila sa aj kvalifikačná štruktúra ženskej práce. Pozitívnu zmenou v štruktúre ženskej zamestnanosti je skutočnosť, že sa výrazne zvýšil podiel žien s odbornou stredoškolskou a vysokoškolskou kvalifikáciou. V západnej literatúre sa otvorene priznáva, že napriek uvedeným zásadným posunom v účasti žien na pracovnom procese a ich nepopierateľnému prínosu k súčasnému vysokému tempu rastu mentalita podnikov sa veľmi neodlišuje od doby pred tridsiatimi rokmi. V podnikovej praxi riadenie i naďalej ostáva doménou mužov a neuvažuje sa o zaradení žien do vyšších riadiacich funkcií.

3. K problému ľudského faktora v novej etape VTR

Zvýšenie úlohy nehmotnej akumulácie bolo dôvodom, prečo sa do popredia hospodárskej stratégie technicky vyspelých štátov dostala aktivácia ľudského faktora. Úroveň kvalifikácie pracovnej sily, orga-

nizácie a motivácie práce sa považuje za hlavný moment zvyšovania konkurenčnej schopnosti na makroúrovni i mikroúrovni.

Nové formy organizácie a motivácie práce, ktoré vyžadujú rozvíjanie iniciatívy a tvorivého prístupu k práci, predpokladajú zvýšenie funkčnej „pružnosti“, resp. aj profesiovo-kvalifikačnej „pružnosti“, rozšírenie „pružných“ foriem organizácie práce a decentralizáciu sústavy riadenia. Nové formy sa ukazujú efektívne len za predpokladu, ak sama náplň práce vyžaduje zvýšenie úrovne odbornej kvalifikácie pracovnej sily vo všetkých článkoch — od robotníka po manažéra.

Nedostatok kvalifikácie je podľa názoru väčšiny západných teoretikov jedným z hlavných faktorov, ktoré brzdia uplatňovanie moderných technológií.⁴

Aká je teda perspektíva VŠ získať potrebné kvalifikované pracovné sily pre svoje hospodárstvo? Vo VŠ sa všeobecne priznáva, že neadekvátnosť vzdelania a profesiovo-kvalifikačnej prípravy výrazne brzdi zapájanie najmä mladej generácie do ekonomického života a zosilňuje štruktúrnú zamestnanosť, spojenú s neuspokojeným dopytom po pracovných silách v najproduktívnejších odboroch a profesiách.⁵ Podľa projekcií profesiovej štruktúry v rokoch 1980—1985, ktoré boli vypracované v USA a vo veľkej Británii, najpravdepodobnejším scenárom je smerovanie k polarizácii pracovných síl na „technologickú elitu“ a skupinu, ktorá je technologicky „negramotná“ (tzv. pozorovatelia, ktorí budú dohliadať na informácie, zisťovať poruchy, hlásiť odchýlky od stanovených noriem a pod.). Vo VŠ sa vytvárajú nové pracovné príležitosti, ktoré si vyžadujú hlboké a komplexné vedomosti v danom odbore, ako aj ich neustále dopĺňanie. Podľa prieskumu Svetovej banky, v USA sa vplyvom radikálnej školskej reformy zásadne zvýšil podiel vysokoškolsky vzdelaných odborníkov, avšak tento rýchly rast neposunul dopredu celkovú úroveň vzdelania spoločnosti. V kombinácii so všeobec-

⁴ Napríklad vedenie spoločnosti General Electric zdôrazňuje rastúci význam rozdielu medzi úrovňou súčasnej techniky a kvalifikačnými predpokladmi prevažnej väčšiny inžinierov. Podľa ich odhadov vedomosti inžinierov zaostávajú za súčasnou technikou o 5—10 rokov a u manažérov až o 25 rokov [5, s. 517—529].

⁵ Radikálne reformné hnutie zamerané na zvýšenie úrovne školského systému sa rozvinulo v ostatných rokoch v USA. Podporuje ho predovšetkým priemyselná sféra, ktorú motivujú ekonomické faktory. Technické vzdelávanie a zvyšovanie kvalifikácie v rámci podnikových programov sa pokladá v USA za jeden z hlavných determinantov takých pozoruhodných výsledkov v tejto oblasti, ako po druhej svetovej vojne v Japonsku. V USA sa veľmi propaguje názor, že čokoľvek, čo ekonomická sféra urobí pre ozdravenie vzdelávacieho systému a odbornej prípravy a rekvalifikácie, je vlastne ekonomická investícia.

Voľba smeru vysokoškolského štúdia je v súčasnosti v Spojených štátoch vystavená silnému tlaku pracovného trhu — zatiaľ čo ešte koncom 60. rokov sa najväčší záujem v jednotlivých študijných odboroch koncentroval na humanitne orientované smery, v súčasnosti vysoko prevláda oblasť mikroelektroniky, produkujúca „technologickú elitu“. Ďalším hlavným smerom vysokoškolského štúdia sú rôzne odbory ekonomického vzdelania, ktoré v kontexte súčasného boju podnikateľstva a zakladania vlastných podnikov sľubujú rýchly finančný vzostup.

ne nedostatočnou úrovňou amerických stredných škôl zameriavajú americkí školskí reformátori pozornosť na riešenie tejto v súčasnosti aktuálnej otázky, pretože najväčšou skupinou pracovníkov v priemysle budúcich rokov má byť *stredný technický personál*, ktorého kvantitatívny rast bude sprevádzať aj rast úrovne jeho odbornej prípravy [2, s. 26–32]. Napríklad v Japonsku má väčšina robotníkov ukončenú strednú školu, čo je významným faktorom vysokej pracovnej aktivity, tvorivej schopnosti a vysokej „pružnosti“ pracovnej sily; 94 % mladých ľudí navštevuje 12-ročné stredné školy. Pre porovnanie — v USA je to 87 % [14, s. 8].

Charakteristickou črtou kvalifikačnej prípravy, ktorá je podmienená intenzívnym inovačným procesom, je aj jej *dynamizmus*, čo predpokladá nepretržité doškoľovanie kádrov. Tento proces sa uskutočňuje nielen v rámci preškoľovania kádrov, ale i priamo pri plnení výrobných úloh, tzv. *efekt sebvzdelávania*.

Významnou formou kooperácie medzi americkými univerzitami a priemyselnými firmami, ako jedna z ďalších metód prípravy kvalifikovaných kádrov, je organizácia tzv. *centier produktivity*, ktoré urýchľujú vývoj nových technológií, a zároveň školia príslušných odborníkov. Vytvárajú sa za finančnej podpory zainteresovaných firiem a sú vybavené najmodernejšou technikou.

Na vysokých školách technického typu v USA zavádzajú do výučby tzv. *metódu projektov*, ktorá predpokladá dlhodobé obdobie (počas celého štúdia) praxe v priemyselných firmách s cieľom stimulovať tvorivé možnosti a schopnosti budúcich odborníkov.⁶

Americké spoločnosti rozširujú aj sieť vnútrofirémnych a medzifirémnych školiacich stredísk pre prípravu a preškoľovanie svojich vedecko-technických pracovníkov a robotníkov. Najväčšie americké firmy, typu General Motors a General Electric, a známe japonská firma Toyota majú vlastné školy, pre ktoré na prípravu a preškoľovanie vyčleňujú 3 % svojich obehých prostriedkov.

Veľký význam pre intenzifikáciu procesu výučby má *vnútrofirémné plánovanie*. Priemyselné spoločnosti vo VŠ vypracúvajú strednodobé a krátkodobé programy, v ktorých sa koordinujú vedecko-technické, investičné a kádrové aspekty podnikového rozvoja. Takáto forma plánovania umožňuje potom určiť potrebu odborníkov požadovaného kvalifikačného profilu, ktorí sú zaradení do kategórie kvalitatívne „pružných“ ľahko „zameniteľných“.

V 50. a 60. rokoch sa dарило dosahovať cieľ hospodárskej politiky zamestnanosti vo VŠ — plnú zamestnanosť. Odvtedy však dochádzalo

⁶ Niektoré špičkové univerzity zaviedli do svojich študijných programov priekopníckym spôsobom mikroelektroniku, ako napr. Stanfordská univerzita, Massachusetts Institute. Taktó rozhodujúcim spôsobom prispievajú k tomu, že Silicon Valley sa stala v USA kolískou vyspelej techniky.

k dramatickým zvratom. Nezamestnanosť a potreby jej riešenia poznačili v poslednom desaťročí ekonomický a sociálny život vo všetkých VŠ.

Údaje o nezamestnanosti v týchto krajinách však nie vždy presne odrážajú skutočný stav a rozsah nezamestnanosti, a to nielen vzhľadom na odlišnosť ekonomickej situácie, ale aj na mnohé ďalšie faktory. Možno tak hovoriť o značnom rozsahu skrytej zamestnanosti, o nezamestnaných, ktorí sa dostali pod ochranu systému sociálneho zabezpečenia (Holandsko, Taliansko), alebo sú zapojení do špeciálnych programov tvorby pracovných príležitostí (Švédsko) a rôznych programov odbornej prípravy (Francúzsko, Veľká Británia).

P. F. Drucker, americký vyznavač sociálneho manažmentu, v knihe *Konať dobro, aby človek zbohatol* (Doing Good to Do Well) uvádza, že industriálna spoločnosť budúcnosti bude mať prebytok, a zároveň nedostatok pracovných síl. Najväčším sociálnym umením bude rovnovážne premiestňovanie pracovníkov do nových profesií, nových odvetví a lokalít. Vyspelá krajina, ktorej sa to podarí bez sociálnych otrasov, konfliktov a sociálneho napätia, si zabezpečí predpoklady pre nový model koexistencie práce a kapitálu, zamestnanosti a emancipácie jednotlivca a rozvoja jeho nenahraditeľných tvorivých schopností a výkonnosti.

Došlo 1. 12. 1988

Literatúra

- [1] ALFTHAN, T.: Developing Skills for Technological Change. International Labour Review, 1985, č. 1.
- [2] BROCK, W. E.: Work Force 2000. Industrial Engineering, 1987, č. 1.
- [3] Employment Growth in the Context of Structural Change. OECD, Intergovernmental Conference, Havana 1984.
- [4] Industrial Engineering, 1987, č. 9.
- [5] IPW Berichte, 1986, č. 6.
- [6] JUDANOV, J.: Gibkoje rabočeje vremia v FRG. MEMO, 1987, č. 8.
- [7] NEŠPOROVÁ, A. — KAUCKÝ, J.: Strukturální změny zaměstnanosti v procesu intenzifikace. Polit. Ekon., 35, 1987, č. 3.
- [8] Newsweek, 15. 12. 1986.
- [9] KOCIÁNOVÁ, H.: Pracovní síla v podmínkách VTR a zostření problémů nezaměstnanosti v soudobém kapitalismu. [Výzkumná práce, č. 190.] Praha, EÚ ČSAV 1984.
- [10] Social nad Labour Bulletin, 1987, č. 1.
- [11] STERNBERGER, G.: Flexible Arbeitszeiten — Wunschtraum und Wirklichkeit. Arbeit und Wirtschaft, 1985, č. 5, 6.
- [12] The Futurist, apríl 1987.
- [13] The OECD Observer, január 1985.

Zmeny vo vývoji ekonomiky Švajčiarska

MIKELKA, Eduard

1. Úvod

Malé priemyselne vyspelé krajiny Európy — Belgicko, Dánsko, Fínsko, Holandsko, Nórsko, Rakúsko, Švajčiarsko a Švédsko majú v rámci vyspelých kapitalistických štátov (VKŠ) podiel na počte obyvateľstva 7,5 %, na vytvorenom hrubom domácom produkte (HDP) 8,5 %, ale na zahraničnom obchode 21,7 % a na zahraničných investíciách 17,2 %. Súčasne dosahujú vysokú ekonomickú úroveň (vyjadrenú veličinou HDP na jedného obyvateľa).

Z výskumného hľadiska je zaujímavé, ako malé ekonomiky nielenže prekonávajú negatívne vplyvy svojho malého rozmeru, ale naopak, získavajú určité výhody v porovnaní s veľkými ekonomikami, ktorým rozsiahly vnútorný trh umožňuje rozvíjať diverzifikovanú výrobu pri zachovaní vysokej úrovne efektívnosti. Základom prekonania tejto ich nevýhody je vyššia miera špecializácie a zapojenia do medzinárodnej delby práce.

V predložennom príspevku uvádzame náčrt hlavných vývojových zmien ekonomiky Švajčiarska v rokoch 1970—1985.

2. Charakteristika ekonomiky a hospodárskej politiky

Hrubý domáci produkt Švajčiarska dosiahol v roku 1985 92,7 mld USD, čo predstavuje 14 195 USD na jedného obyvateľa (6,5 mil. obyvateľov) a druhé miesto na svete. Pri zohľadnení deformujúceho vplyvu nadhodnoteného menového kurzu USD predstavuje Švajčiarsko dlhodobo absolútnu špičku, t. j. prvé miesto na svete.

Špecifická kombinácia ekonomických a mimoekonomických faktorov má za následok, že táto malá krajina bez dostatočných prírodných zdrojov je už historicky dlhé obdobie jednou z najvyspelejších na svete. Najvýznamnejším neekonomickým faktorom je švajčiarska neutralita, ktorá bola ustanovená už v polovici 18. storočia.

Švajčiarska ekonomika sa dlhodobo vyznačuje vysokým stupňom otvorenosti, t. j. zahraničný obchod s tovarom a so službami má vysoký podiel na HDP. Podnikový sektor mal preto vždy stimul dosahovania medzinárodnej konkurenčnej schopnosti. Efektívnosť ekonomiky je v najvýraznejšej miere zviazaná so sektorom spracovateľského priemyslu a so sektorom finančných služieb, pričom obidva tieto sektory sú navzájom do značnej miery závislé. Medzinárodné finančné centrum, veľké multinacionálne korporácie, ale aj stredné a malé podniky dosahujú neobvykle veľký podiel na svetovom obchode v príslušných komoditách.

Pomer medzi hodnotou HDP Švajčiarska a hodnotou výroby zahraničných firiem švajčiarskych transnacionálnych korporácií v zahraničí bol už v roku 1975 134,6 %, t. j. najvyšší na svete.

Špecifická je aj dlhodobá forma realizácie hospodárskej politiky. Vláda konfederácie má relatívne malú úlohu, aj keď jej vplyv má v poslednom čase rastúcu tendenciu. Výkonná moc je prevažne delegovaná na jednotlivé územné oblasti. Prevažuje dominujúci vplyv trhových síl. Vláda teda nemohla uplatňovať v minulosti žiadne princípy keynesovskej hospodárskej politiky.

Vývoj základných makroekonomických ukazovateľov v období 1976–1985 uvádza tabuľka 1.

Priemerný rast HDP v tomto období bol 1,8 %. Analogická bola aj dynamika priemyselnej výroby, pričom využitie kapacít v priemysle bolo 87 %. Dynamika domácej spotreby bola dlhodobo v prevažnej miere v relácii s rastom HDP. Súkromná spotreba zostávala relatívne nižšia, vrátane úspor domácností. Miera zdanenia, ako aj miera úspor domácností boli v období 1976–1985 bez podstatnejších zmien. Dlhodobo vyššia bola dynamika investícií, pričom od roku 1983 dochádza k zvýšeniu miery investícií. Vyššia bola dynamika investícií do strojov a zariadení ako stavebnej zložky. Rast investícií odzrkadľoval zlepšenie miery zisku v podnikovom sektore a zníženie úrokovej miery. Vývoz strojov a zariadení rástol v období 1982–1985 ročne o 5,2 %, ale dovoz o 13,7 %.

V roku 1985 vzrástla zamestnanosť prvýkrát od roku 1981 a nízka úroveň nezamestnanosti sa ešte znížila. Vďaka poklesu kurzu USD a poklesu cien ropy a surovín sa spomalila aj dovedy nízka inflácia.

Expanzia domácej spotreby (najmä investícií) mala za následok rast dovozu, čo malo vplyv na obchodnú a platobnú bilanciu. Avšak v dôsledku poklesu cien dovozných komodít a aktívnej bilancie služieb prebytok platobnej bilancie predstaval v rokoch 1985 a 1986 viac ako 5 % HDP. Ohraničený deficit obchodnej bilancie je dlhodobý a je kompenzovaný aktívom v oblasti služieb, napr. finančné služby a príjmy z turistiky dlhodobo zabezpečujú 4–5 % prebytok platobnej bilancie k HDP. Od roku 1986 vykazuje platobná bilancia trvalý prebytok každý rok, okrem roku 1980.

V porovnaní s rokmi 1962–1972 klesol rast produktivity v období 1973–1978 z 3,3 % na 1,1 % (v ostatných VKŠ OECD na 1,9 %). Rast produktivity v roku 1985 o 3,1 % bol najvyšší za posledných 15 rokov.

Tabuľka 1

Vývoj základných makroekonomických ukazovateľov

Ukazovateľ	Priemer 1976-1985	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
A. percentuálne zmeny											
HDP	1,8	-1,4	2,4	0,4	2,5	4,6	1,5	-1,1	0,7	1,8	4,0
HDP cenový deflátor	3,5	2,7	0,3	3,6	2,0	2,7	6,9	7,3	3,3	2,8	2,7
súkromná spotreba	1,6	1,1	3,0	2,2	1,3	2,6	0,4	0,0	1,6	1,5	1,5
investície	4,0	-10,5	1,6	6,1	5,1	9,9	2,4	-2,7	4,3	4,2	5,7
z toho: stavebné	3,2	-8,7	0,3	2,4	5,0	9,1	4,1	-1,6	3,0	4,1	2,9
stroje a zariadenia	5,5	-13,9	4,3	13,1	5,3	11,4	-0,4	-4,6	6,5	4,3	10,4
priemyselná výroba	1,8	0,5	5,8	0,3	1,7	5,6	-0,4	-4,0	-0,4	2,6	5,6
produktivita	1,4	1,6	2,0	-0,6	1,4	2,3	0,2	-0,5	2,0	2,0	3,1
B. percentuálne pomery											
investície ako % z HDP	26,1	23,6	23,4	24,7	25,3	26,6	26,9	26,4	27,4	28,0	28,5
platy zamestnancov ako % z HDP	60,4	59,4	59,3	59,8	60,2	60,3	60,4	61,1	61,5	61,2	60,8
priame dane ako % z dôchodku domácností	13,5	14,2	13,9	13,7	13,4	13,3	13,3	13,0	13,5	13,7	13,5
úspory domácností ako % na disponibilnom dôchodku	11,4	11,7	10,1	10,8	10,0	9,9	11,3	12,6	12,5	12,4	12,9
nezamestnanosť ako % pracovných síl	0,6	0,7	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,9	1,1	0,9
C. iné indikátory											
platobná bilancia (mld USD)	3,3	3,5	3,4	4,4	2,4	-0,5	2,8	3,9	3,9	4,4	5,2

Prameň: [9].

V krajine je vytvorená v zásade situácia spolupráce medzi zamestnávateľmi a zamestnancami. Od roku 1937 je uzatvorená dohoda o neštrajkovom riešení problémov vo vzájomných vzťahoch. V dôsledku uvedenej konsenzu v krajine takmer nedochádza k štrajkom.

Výdavky verejného sektora predstavujú iba 35 % HDP a deficit štátneho rozpočtu je menší ako 1 %. Federálne príjmy a výdavky nepresahujú 10 % HDP. Hlavným cieľom rozpočtovej politiky je zabezpečovať verejné služby s vyrovnaným rozpočtom v strednom období.

Od 70. rokov vláda konfederácie uskutočňuje rozvojové „impulzné“ programy s cieľom urýchliť adaptačné procesy v podnikovom sektore, najmä v spracovateľskom priemysle na nové technológie. Pozornosť sa venuje predovšetkým zvýšeniu úrovne vzdelania, rozvíjaniu znalostí používania informačnej technológie a informáciám o nových materiáloch.

Relatívne nízka úroveň nezamestnanosti vo Švédsku, v Nórsku a do začiatku 80. rokov v Rakúsku sa dosahovala prostredníctvom rozpočtovej politiky verejných výdavkov sociálnodemokratických vlád. Vo Švajčiarsku sa uplatnili iné spôsoby. Jedným z nich bolo skrátenie pracovného času. Od roku 1976 to predstavovalo pracovnú príležitosť pre 1,75 % pracovných síl, t. j. polovicu úrovne celkovej nezamestnanosti. Druhým spôsobom bolo vypovedanie zahraničných pracovníkov, ktorí predstavovali 25 % z celkového počtu pracovných síl, t. j. 750 tis. pracovníkov. Ide najmä o sezónnych pracovníkov v poľnohospodárstve, v stavebníctve a v cestovnom ruchu.¹

Jednu z hlavných tendencií za posledných 20 rokov predstavuje expanzia v službách. Je v súlade s tendenciou rastu dosahovaných komparatívnych výhod v týchto odboroch, najmä vo finančných službách a v cestovnom ruchu. Príjmy z cudzineckého cestovného ruchu predstavovali v roku 1985 10 mld SF, čisté príjmy (po odpočítaní pasívneho cestovného ruchu) 3 mld SF.²

3. Zmeny v sektorovej a odvetvovej štruktúre zamestnanosti

V období 1970–1985 dochádzalo k zmenám v sektorovej štruktúre zamestnanosti (tab. 2).

Tento vývoj je analogický ako v ostatných krajinách. Dochádza k poklesu podielu primárneho sektora, k výraznému poklesu sekundárneho sektora a k významnému rastu terciárneho sektora.

Zmeny odvetvovej štruktúry zamestnanosti ukazuje tabuľka 3.

¹ V súčasnosti na zahraničných pracovníkov pripadá iba 2,7 % z celkového počtu pracovných síl.

² Počet turistov predstavuje cca 7,5 mil. osôb ročne. (V roku 1985 1 USD = 2,45 SF, koncom roku 1986 1 USD = 1,68 SF.)

Tabuľka 2

Zmeny v sektorovej štruktúre zamestnanosti (v %)

Ukazovateľ	1970	1985	Zmena
primárny sektor	8,9	6,8	-2,1
sekundárny sektor	45,6	37,5	-8,1
terciárny sektor	45,5	55,7	10,2

Prameň: [5; 9].

Tabuľka 3

Zmeny v odvetvovej štruktúre zamestnanosti (v %)

Ukazovateľ	1970	1985	Zmena
poľnohospodárstvo a lesníctvo	8,6	7,4	-1,2
ťažobný priemysel	0,3	0,2	-0,1
spracovateľský priemysel	37,0	32,3	-4,7
stavebníctvo	8,0	6,2	-1,8
elektrina, plyn, voda	0,6	0,7	0,1
veľkoobchod a maloobchod	18,0	18,5	0,5
doprava a spoje	5,5	6,0	0,5
finančné služby, poisťovníctvo a informačné služby	6,1	8,0	1,9
komunálne, sociálne a osobné služby	15,9	19,7	3,8

Prameň: [5].

Zmeny v podieloch jednotlivých národohospodárskych odvetví sú ovplyvnené najmä rastom ekonomickej úrovne a v niektorých odvetviach aj komparatívnymi výhodami dosahovanými vo vývoze.

Dochádza k poklesu relatívne vyššieho podielu zamestnanosti v poľnohospodárstve a v lesníctve, ako aj k poklesu veľmi nízkeho podielu zamestnanosti v ťažobnom priemysle. Najvýraznejší je pokles podielu zamestnanosti v spracovateľskom priemysle a v stavebníctve. Na druhej strane všetky odvetvia výrobných a nevýrobných služieb vykazujú rast. Nižší rast sa prejavuje vo veľkoobchode a v maloobchode, v doprave a v spojoch. K vyššiemu rastu dochádza vo finančných službách, v poisťovníctve a v informačných službách a v skupine komunálnych, sociálnych a ostatných služieb. Prejavuje sa teda výrazný pokles zamestnanosti v odvetviach materiálnej výroby a naopak výrazný rast v odvetviach výrobných a nevýrobných služieb.

4. Zmeny v spracovateľskom priemysle

Vývoj spracovateľského priemyslu bol historicky podmienený prírodnými podmienkami. V dôsledku nedostatku surovín takmer absentovali odbory ťažobného priemyslu. Priemysel sa vyznačoval preferujúcou ten-

denciou ku konečnému spracovaniu. Historicky bol založený na týchto hlavných odboroch:

— textilný, ktorý hral kľúčovú úlohu v 19. storočí a mal za následok postupný rast strojárskoho priemyslu (najmä textilného strojárstva) a chemického priemyslu (pôvodne výroba farbív pre textilný priemysel), potom samostatná výroba farbív a následná diverzifikácia do farmakológie a iných špecializovaných odborov chémie;

— hodinárstvo pôvodne predstavovalo tzv. monosektor, ale neskoršie expandovalo do rozvoja priemyslu presných a vedeckých prístrojov;

— poľnohospodársko-potravinársky priemysel, ktorý sa rozvíjal najmä v alpskej oblasti s ohraničenou a úzko špecializovanou komoditnou štruktúrou;

— hydroelektrárne ako zdroj energie, ktorý bol neskoršie hlavným faktorom rozvoja priemyslu elektrických strojov.

Spracovateľský priemysel si postupne získaval a udržiaval v historickej dlhom období vedúcu pozíciu v týchto odboroch. Vznik a vývoj nových priemyselných odborov v období jednotlivých priemyselných revolúcií nadväzoval na pôvodnú technologickú základňu.

Od roku 1960 sa uskutočňovali v spracovateľskom priemysle podobné štruktúrne zmeny ako v ostatných priemyselne vyspelých krajinách. Podiel spracovateľského priemyslu na HDP sa však znižoval výraznejšie.

Vývoj pridanej hodnoty, zamestnanosti a produktivity v celej ekonomike a v spracovateľskom priemysle ukazuje tabuľka 4.

Všetky malé priemyselne vyspelé kapitalistické štáty vykazujú v období 1960–1982 postupné spomalenie rastu pridanej hodnoty, zamestnanosti a produktivity, a to najmä od začiatku 70. rokov. Pokles vo švajčiarskom spracovateľskom priemysle však bol v období 1973–1982 podstatne výraznejší. Bol koncentrovaný najmä v období 1973–1976. Spomalenie rastu produktivity, ako aj celkovo nižšia dynamika rastu produktivity v spracovateľskom priemysle v porovnaní s ostatnými malými ekonomikami je zapríčinené najmä nižším efektom substitúcie pracovných síl základnými fondmi.

Z hľadiska štruktúry produkcie spracovateľského priemyslu v celom období 1960–1980 najväčšie podiely predstavujú odbory potravinárskeho priemyslu, chemického priemyslu a hutnícko-strojárskeho komplexu (tab. 5). Najvyšší podiel na vývoze majú v tomto období odbory textilného priemyslu, chemického priemyslu a strojárskoho priemyslu. K najvyššiemu rastu podielu vo vývoze došlo v chemickom priemysle, k najvyššiemu poklesu v zlatníctve. Najvyšší podiel na dovoze má hutnícko-strojársky komplex, chemický priemysel a potravinársky priemysel, ktorého podiel dovozu však výrazne klesá.

V roku 1960 mal spracovateľský priemysel najvyšší podiel na celkovej produkcii, do roku 1980 tento podiel poklesol v prospech služieb. Nao-

Tabuľka 4

A. Pridaná hodnota v spracovateľskom priemysle a v službách (v %)					
Štát	Ukazovateľ	1960	1970	1980	1982
Švajčiarsko	spracovateľský priemysel	37,9	36,1	29,4	27,9
	služby	39,8	49,0	57,6	58,9
	ostatné*	12,3	14,9	13,0	13,8
malé európske štáty	spracovateľský priemysel	16,5	25,8	12,8	21,8
	služby	48,2	55,0	60,0	61,2
	ostatné	26,2	19,2	17,2	17,0
B. Pridaná hodnota, zamestnanosť a produktivita v spracovateľskom priemysle (tempo rastu)					
Štát	Ukazovateľ	1960— 1968	1968— 1973	1973— 1979	1979— 1982
Švajčiarsko	pridaná hodnota	4,2	2,9	-1,7	-1,0
	zamestnanosť	1,4	-0,3	-2,6	-0,4
	produktivita	2,8	3,2	0,9	0,3
malé európske štáty	pridaná hodnota	6,5	7,6	2,0	-0,1
	zamestnanosť	1,2	1,4	-0,6	-1,7
	produktivita	5,4	5,9	2,4	2,0

* Ostatné — poľnohospodárstvo, ťažobný priemysel, stavebníctvo.

Prameň: [2; 8].

pak, dominujúci podiel spracovateľského priemyslu v celkovom vývoze ešte vzrástol, pričom poklesol podiel služieb. V štruktúre dovozu nedošlo v pomere medzi spracovateľským priemyslom a službami v období 1960—1980 k výraznejším zmenám.

Spracovateľský priemysel sa vždy sústreďoval v určitých špecializovaných odboroch. Výdavky na výskum a vývoj v období 1970—1985 predstavovali v priemere 2,3 % HDP, pričom 74,3 % predstavujú výdavky podnikového sektora, 17,4 % výdavky univerzít a 8,3 % štátne dotácie. Spracovateľský priemysel má jednu z najvyšších úrovní špecializácie v špičkových technológiách na svete.

Vo vývoze špičkových technológií klesol podiel trhu v niektorých komoditách, napr. hodinky, presné a vedecké prístroje a elektrické stroje (energetické turbíny). Naopak, komodity chemického priemyslu si v priebehu tohto obdobia svoj podiel na svetovom trhu udržali (tab. 6).

Z uvedených údajov sú zrejmé dva hlavné piliere spracovateľského priemyslu: vybrané odbory strojárstva a elektrotechniky a chémie, resp. farmakológie.

Tabuľka 5

Štruktúra produkcie a zahraničného obchodu (v %)

Ukazovateľ	1960			1973			1980		
	Produkcia	Vývoz	Dovoz	Produkcia	Vývoz	Dovoz	Produkcia	Vývoz	Dovoz
potravínarský priemysel	18,0	4,9	16,1	18,7	5,8	11,1	19,7	5,0	8,2
textilný priemysel	6,7	9,8	7,3	4,7	7,9	5,8	4,7	7,4	5,0
odevný priemysel	3,1	2,4	3,5	2,4	2,3	6,4	2,6	2,7	7,6
drevospracujúci priemysel	7,7	1,4	2,7	6,4	2,7	5,3	5,9	3,6	6,1
papiereňský priemysel	2,6	0,6	1,3	2,0	1,1	2,5	2,1	1,8	2,7
polygrafický priemysel	3,9	0,8	1,2	4,2	1,3	1,3	3,7	1,2	1,3
chemický priemysel	8,2	17,4	8,7	11,1	24,0	11,4	13,3	25,3	12,5
rafinéria ropy	0,0	0,0	4,8	0,0	0,0	4,8	0,0	0,0	3,2
gumárenský priemysel a výroba plastických hmôt	1,5	1,2	3,3	2,0	1,8	4,0	2,9	2,5	4,0
priemyselné spracovanie nekovových minerálov	3,2	0,6	2,6	3,4	0,5	2,5	2,5	0,7	2,3
hutnícky priemysel	18,7	6,4	18,6	18,1	8,3	14,2	17,2	11,2	13,6
strojársky priemysel	20,9	36,1	28,2	20,9	32,5	29,0	21,3	32,1	30,6
zlatníctvo	5,6	18,2	1,8	6,1	11,7	1,8	4,1	6,5	2,8
spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
spracovateľský priemysel	45,6	78,9	87,4	43,9	83,2	90,0	41,3	85,8	88,4
poľnohospodárstvo	6,0	0,8	4,2	4,0	0,3	2,6	4,6	0,5	2,3
služby	38,3	20,3	7,6	42,4	45,6	6,9	45,6	12,0	8,0
ostatné	9,5	0	0,8	9,7	0,9	0,5	8,5	1,7	1,3

Prameň: [8].

Tabuľka 6

Podiel vo vývoze špičkovej technológie v rámci VKŠ (OECD)

Ukazovateľ	Priemerný podiel na dovoze VKŠ [OECD] v objeme [v%]	
	1963–1971	1971–1985
výrobná skupina SITC		
letecká technika	0,2	0,2
počítače	2,3	1,3
stroje a zariadenia	5,6	5,2
telekomunikačné zariadenia, elektrotechnické komponenty	1,7	1,3
presné a vedecké prístroje, hodinky		
fotoprístroje, kinoprístroje	19,8	12,1
audio a video zariadenia	1,0	0,8
farmakológia	16,9	14,1
plastické a syntetické hmoty (chémia)	1,9	1,5
poľnohospodárske chemikálie	4,0	4,1
priemyselná anorganická chémia	0,8	0,7
energetické turbíny	4,0	2,3

Prameň: [8].

Mimoriadne vysoký podiel na celkovom dovoze VKŠ OECD treba posudzovať a hodnotiť v rámci skutočnosti, že podiel obyvateľstva Švajčiarska predstavuje iba 0,8 % v rámci VKŠ OECD.

V hodnotovom vyjadrení vývoz špičkovej technológie rastie rýchlejšie ako dovoz. To indikuje, že špecializácia spracovateľského priemyslu je na vysokej kvalitatívnej úrovni. Podiel odborov chemického priemyslu na dovoze VKŠ v období 1963–1985 poklesol z 23,6 % na 20,4 %, podiel odborov strojárstva a elektrotechniky z 34,6 % na 23,2 %.

V období 1970–1985 prebiehali v spracovateľskom priemysle tieto hlavné adaptačné procesy:

- vplyv elektroniky na hodinársky priemysel;
- integrácia elektroniky s numerickými kontrolnými strojovými sústavami;
- adaptácia nových technológií v ostatných odboroch spracovateľského priemyslu;
- rozšírenie dátového a komunikačného systému, informačné technológie;
- vplyv reprografickej techniky v polygrafii a v tlačiarenskom priemysle.

Ilustratívny je príklad hodinárskeho priemyslu. Jeho podiel na svetovom trhu poklesol zo 40 % v roku 1970 na 17 % v roku 1981. V tomto období sa počet pracovníkov v hodinárskom priemysle znížil o viac ako 50 %, zo 76 400 v roku 1974 na 32 760 v roku 1983. Vyše 35 % firiem v hodinárskom priemysle zaniklo, resp. opustilo tento odbor. Hlavné priemyselné zoskupenia v hodinárskom priemysle (ASUAG a SSIH) uskutočnili technologickú adaptáciu skôr

ako malé a stredné podniky. Technologická adaptácia spočívala v prechode od mechanických výrobkov k aplikácií mikroelektroniky — integrovaných obvodov, k miniaturizovanému motoru a digitálnemu displeju. Tieto modernizačné procesy sa uskutočnili v spolupráci so špecializovanými podnikmi v USA. Po reštrukturalizačnom procese — s finančnou podporou obchodných bánk vo výške 600 mil. SF — hodinársky priemysel v roku 1984 zaznamenal rast vývozu o 3,7 % a zastavil tak trend dlhotrvajúceho poklesu trvajúci od začiatku 70. rokov.

Príkladom adaptačného procesu môže byť aj strojárstvo. Prejavilo sa to výrazne v kvalifikačnej štruktúre pracovných síl. V roku 1973 bol pomer robotníci/technicko-vývojoví pracovníci 63:37, v roku 1983 sa tento pomer zmenil na 57:43 a prognóza na rok 1993 je 35:65. Dominujúcu časť strojárstva predstavujú odbory jemného a presného strojárstva, ktoré predstavujú najmä malé a stredné podniky.

V spracovateľskom priemysle pôsobia aj veľké multinacionálne korporácie, ktorých hlavná časť výskumu a vývoja je vo Švajčiarsku. V odbore potravinárskeho priemyslu je to Nestlé (iba 2 % predaja na území Švajčiarska). V odbore elektrických strojov Brown-Boweri. Ďalej v odboroch chemického a farmaceutického priemyslu trio Hoffmann — La Roche, Ciba-Geigy³ a Sandoz. Z ďalších väčších korporácií je to Sulzer (textilné strojárstvo) a hodinárske združenie ASUAG a SSIH.

Tieto veľké multinacionálne korporácie sa dostatočne adaptujú na zmenené podmienky vo svetovej ekonomike; viac ako dve tretiny svojich podnikov majú v zahraničí. Väčšie problémy v adaptačných procesoch v 70.—80. rokoch však malo 3000 malých a stredných podnikov spracovateľského priemyslu. V tomto období sa v nich uskutočňovala rozsiahla modernizácia aktívnej zložky základných prostriedkov, inštalácia flexibilných výrobných zariadení, elektronizácia a difúzia informačnej technológie. Výrazná je inovačná frekvencia v spracovateľskom priemysle — výrobky v priemere nie sú staršie ako 2 roky.

Švajčiarsky spracovateľský priemysel je založený na úzkošpecializovaných odboroch (najmä presného strojárstva a kvalifikovanej chémie), a nie na masovej produkcii (automobily, hutníctvo). Dôsledky dočasnej straty kontaktu s novou technikou a technológiou v 70. rokoch boli preto menšie (s výnimkou hodinárskeho priemyslu) ako v iných krajinách. Malý rozmer krajiny nekonštituoval nevýhodu v medzinárodnej konkurencii, pretože spracovateľský priemysel je sústredený na vysokošpecializované a náročné výrobky. Súčasne výskum a vývoj podnikovej sféry má tradície v spolupráci s domácimi a zahraničnými inštitúciami.

5. Zmeny v zahraničnom obchode

Aproximatívnu informáciu o dlhodobých vývojových tendenciách za-

³ Vo firme Ciba-Geigy pracovalo v roku 1972 18 nositeľov Nobelovej ceny.

hraničnoobchodnej výkonnosti dávajú údaje vývoja podielu na svetovom obchode (tab. 7).

Tabuľka 7

Vývoj rastu vývozu švajčiarskeho spracovateľského priemyslu a rastu svetového vývozu (v %)

Ukazovateľ	1965—1970	1970—1975	1976—1980	1980—1984
rast svetového vývozu spracovateľského priemyslu	13,4	20,8	15,7	4,3
rast švajčiarskeho vývozu spracovateľského priemyslu	12,8	20,3	15,0	0,4
rozdiel	-0,5	-0,5	-0,7	-3,9
regionálny efekt	1,9	2,5	1,1	-0,5
komoditný efekt	2,8	0,1	1,2	-0,5
reziduál	-4,1	-4,3	-4,0	-3,5

Prameň: [9].

V dlhodobom pohľade rast vývozu švajčiarskeho spracovateľského priemyslu bol relatívne nižší ako rast svetového vývozu. Tento rozdiel bol však relatívne veľmi malý, významnejší je až v období 80. rokov. Analogicky až do začiatku 80. rokov bol pozitívny komoditný aj regionálny efekt, naopak, v priebehu celého obdobia je negatívny reziduálny efekt.

V teritoriálnom smerovaní vývozu sa negatívne prejavilo spomalenie ekonomickej aktivity západoeurópskych krajín začiatkom 80. rokov; v komoditnej štruktúre zase pomalší rast vývozu výrobkov špičkovej technológie na expandujúcich dovozoch týchto komodít, stagnácia v odboroch strednej technológie (zlatníctvo, guma a plastické hmoty) a nízkej technológie (papier, textil, odevy, obuv). Reziduálny efekt odrážal najmä negatívne vplyvy zmien cien (rýchlejší rast cien surovín ako hotových výrobkov). V roku 1985 sa záporný rozdiel medzi vývozom a rastom svetového obchodu zmenil na kladný (4,5 %).

V štruktúre vývozu a dovozu v období 1976—1985 nenastali podstatné zmeny (tab. 8).

V komoditnej štruktúre vývozu predstavujú 95 % výrobky strojárskoho priemyslu a chémie, ktorých podiel v období 1976—1985 vzrástol o 7,9 % bôda. V štruktúre dovozu výrobky strojárskoho priemyslu a chémie predstavujú 78,3 %, suroviny a palivá 13,5 %, poklesol podiel dovozu potravín.

Teritoriálna štruktúra vývozu bola v roku 1983 nasledovná: VKŠ (OECD) 74,1 %, socialistické krajiny 3,6 %, rozvojové krajiny — ropné OPEC 8,2 %, ostatné 13,2 %. V rámci VKŠ ES 49,2 %, z toho SRN 20 %. Francúzsko 8,6 %, Taliansko 7,1 %, Veľká Británia 6,5 %, Belgicko 2,3 %, Holandsko 2,6 %, USA 8,6 % Japonsko 2,8 % a ESVO 8,5 %.

Tabuľka 8

Štruktúra vývozu a dovozu

Ukazovateľ	Vývoz			Dovoz		
	1976	1985	zmena	1976	1985	zmena
0 potraviny	2,9	2,6	-0,3	9,7	6,3	-3,4
1 nápoje a tabak	0,9	0,5	-0,4	0,1	1,2	+1,1
2 suroviny	1,7	1,4	-0,3	0,4	3,4	+3,0
3 minerálne palivá	0,1	0,3	+0,2	10,6	10,1	-0,5
4 živočíšne tuky a oleje	0,1	0,1	—	0,3	0,2	-0,1
5 chemikálie	21,9	21,5	-0,3	11,6	11,9	+0,3
6 priemyselné výrobky	18,8	20,5	+1,7	21,2	21,2	-0,1
7 stroje a dopravné prostriedky	34,3	31,4	+2,9	23,1	26,1	+3,0
8 rôzne hotové výrobky	18,3	21,6	+3,3	16,3	19,1	+2,8
9 ostatné	1,0	0,1	—	0,5	0,5	

Prameň: [1; 9]; vypočítané z údajov v absolútnych hodnotách.

6. Finančné služby

Medzinárodná funkcia švajčiarskych bánk sa začala v 16. storočí. Tento vývoj pokračoval najmä od polovice 18. storočia, keď bola ustanovená neutralita Švajčiarska. Koncom 19. storočia sa veľké švajčiarske banky stávajú medzinárodným finančným centrom (Union Bank of Switzerland, Crédit Suisse, Swiss Bank Corporation).

Vo Švajčiarsku je jedna banka na 1150 obyvateľov (vo Veľkej Británii je to 3900, v USA 6000). Finančný sektor zamestnáva 100 tis. pracovníkov (3 % pracovných síl) a prispieva ročne do platobnej bilancie čistým výnosom 15 mld SF, a zároveň generuje daňové príjmy do štátneho rozpočtu vo výške 6 mld SF.

V priebehu 60. a 70. rokov došlo k zvýšeniu medzinárodného významu švajčiarskej meny charakterizovanej nízkou infláciou. To malo za následok snahu udržiavať finančné rezervy v tejto mene. V roku 1985 švajčiarsky vývoz kapitálu predstavoval 46 mld SF, naopak, zahraničné vklady predstavovali 166 mld SF.

Švajčiarske banky tvoria syndikáty, ktoré sú napojené na finančnú os New York — Tokio — Londýn. Ich medzinárodná aktivita nadväzuje na tieto finančné centrá a je ďalej prepojená najmä na banky v SRN a na francúzske, talianske a škandinávské banky. Švajčiarske banky sú atraktívne pre individuálnych vkladateľov aj zachovaním bankového tajomstva.⁴

⁴ Od roku 1934 sú niektoré kontá evidovaná iba číslom, prezradenie mena značí pokutu 50 tis. SF alebo 6 mesiacov väzenia. Meno je známe iba úzkemu kruhu vedúcich pracovníkov banky. V roku 1984 bolo uskutočnené referendum o bankovom tajomstve — pre jeho zachovanie sa vyslovilo 73 % obyvateľstva. Problémom sú však vklady z kriminálnej činnosti.

Švajčiarsky bankový systém v súčasnosti tvorí 5 druhov bánk:

- 5 tzv. veľkých bánk, t. j. univerzálne banky orientované na medzinárodné bankovníctvo,
- kantonálne banky,
- regionálne banky,
- miestne banky,
- ostatné bankové sústavy, najmä špecializované zahraničné bankové inštitúcie (portfolio management, veľkoobchodné bankovníctvo a pod.).

Tabuľka 9 ilustruje podiel Švajčiarska v medzinárodnom bankovníctve. Údaje sú reprezentované dvoma alternatívnymi vkladmi — celkovými vkladmi bánk v BIS oblasti a celkovými medzinárodnými pôžičkami podľa Medzinárodného menového fondu (MMF).

Uvedené údaje dokumentujú klesajúci podiel v období 1975—1985. Ide však o dôsledok vplyvu rastúceho kurzu USD v tomto období, ktorý redukoval relatívnu hodnotu vkladov vo švajčiarskych frankoch. Pri eliminácii tohto vplyvu je podiel Švajčiarska približne konštantný.

Veľké švajčiarske banky, ktoré mali v roku 1985 50,7 % celkových bankových vkladov, hrajú dôležitú aktívnu úlohu na európskom a americkom finančnom trhu. Nemenej dôležitú úlohu však majú aj vo financovaní švajčiarskeho podnikateľského sektora (tab. 10).

Z údajov v tabuľke 10 vyplýva, že sektor zahraničia je najväčším vkladateľom aj dlžníkom. Bankový úver je zároveň otvorený pre konkurenciu zo zahra-

Tabuľka 9

Podiel Švajčiarska v medzinárodnom bankovníctve (v %)

Ukazovateľ	1975	1980	1985
celkové aktíva podľa BIS	14,1	12,9	9,7
celkové aktíva podľa MMF	.	8,5	8,1

Prameň: [9].

Tabuľka 10

Štruktúra aktív a záväzkov švajčiarskych bánk v roku 1985 (v %)

Ukazovateľ	Aktíva (vklady)	Záväzky (dlhy)
zahraničia	38,7	30,7
domácnosti	24,5	12,4
podnikový sektor	12,8	5,8
finančný sektor	12,8	13,5
verejný sektor	3,4	2,0
ostatné	6,8	25,6

Prameň: [9].

ničia. Veľa bánk, ktoré boli v posledných 30 rokoch otvorené, sú vo vlastníctve zahraničných subjektov. Od roku 1956 bolo vytvorených 119 nových bánk, z toho 87 vo vlastníctve zahraničných subjektov.

Popri významnej úlohe vo svetovej kapitalistickej finančnej sústave má švajčiarsky finančný systém významnú a dôležitú úlohu vo vnútornej ekonomike. Tento sektor je viac ako ostatné sektory charakterizovaný internacionalizáciou a jeho fungovanie ovplyvňuje mnohými spôsobmi ostatné sektory ekonomiky. Vysoká úroveň otvorenosti tohto sektora má veľký vplyv na medzinárodnú konkurenčnú schopnosť. Ovplyvňuje sektory materiálnej výroby a obchodu smerom k medzinárodnej konkurenčnej schopnosti, najmä prostredníctvom pohybu kapitálu.

7. Záver

Švajčiarska ekonomika patrí dlhé obdobie medzi najvyspelejšie na svete. Ide najmä o dôsledok špecifickej kombinácie ekonomických a mimoekonomických faktorov. Z hľadiska mimoekonomických faktorov je najzávažnejším neutralita. Z hľadiska ekonomických faktorov predovšetkým to, že neexistencia prírodných zdrojov mala za následok absenciu ťažobných odborov priemyslu, a naopak, preferenciu spracovateľského priemyslu s vysokým podielom pridanej hodnoty. Efektívnosť ekonomiky je v najvýraznejšej miere zviazaná so sektorom spracovateľského priemyslu a so sektorom finančných služieb.

V hospodárskej politike prevažuje dominujúci vplyv trhových síl. Verejný sektor a daňová politika nehrajú v ekonomickej politike významnú úlohu. V uplynulých 20 rokoch sa podarilo napriek vplyvu vonkajšieho ekonomického prostredia vytvoriť vo vnútornej ekonomike kombináciu nízkej miery inflácie a nízkej miery nezamestnanosti.

V období 1970–1985 dochádzalo v štruktúre zamestnanosti a produkcie k poklesu podielu v odvetviach materiálnej výroby a naopak, k výraznému rastu v odvetviach výrobných a nevýrobných služieb.

Špecializácia spracovateľského priemyslu, vysoký stupeň spracovania a pridanej hodnoty, kvalifikovaná práca s vysokým podielom výskumu a vývoja zabezpečuje mimoriadne vysoký podiel vo svetovom obchode v príslušných komoditách. Efektívnosť spracovateľského priemyslu synergicky ovplyvňuje aj sektor finančných služieb a jeho medzinárodnú funkciu.

Švajčiarsko predstavuje malú krajinu, ktorej špecializácia a zapojenie do medzinárodnej delby práce je mimoriadne účelné a efektívne. Z tohto hľadiska v mnohých aspektoch predstavuje model malej ekonomiky, ktorý poskytuje podnety aj pre úvahy o formovaní profilu československej ekonomiky.

Literatúra

- [1] Foreign Trade Statistics. Séria B. Paris, OECD 1987.
- [2] Historical Statistics. Paris, OECD 1984.
- [3] JUDANOV, J. I.: Malyje strany Zapadnoj Jevropy. Moskva, Nauka 1984.
- [4] KATZENSTEIN, P. J.: Corporatism and Change. Austria, Switzerland and the Politics of Industry. New York, Cornell University Press 1984.
- [5] Labour Force Statistics 1964—1984. Paris, OECD 1986.
- [6] MIKELKA, E.: Adaptačné procesy vo vybraných malých priemyselne vyspelých kapitalistických krajinách (Fínsko, Nórsko, Švajčiarsko). [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1988.
- [7] Switzerland. Paris, OECD, May 1983.
- [8] Switzerland. Paris, OECD, December 1984.
- [9] Switzerland. Paris, OECD, February 1987.
- [10] The Swis Economy. The Economist, September 6, 1986.

Profily

Joan Robinsonová - výzva ortodoxnímu ekonomickému myšlení

K velkým osobnostem nemarxistického ekonomického myšlení nesporně patří anglická ekonomka Joan Robinsonová. Její ekonomické dílo zaujme čtenáře jak brilantností a pronikavostí teoretické argumentace, tak pokrokovostí názorů. Zaujme však i nespokojeností autorky s ustálenou podobou ekonomické vědy a neutichající snahou razit nové, netradiční cesty. V tomto směru je teoretický odkaz Joan Robinsonové trvale inspirující.

Joan Robinsonová se narodila 31. 10. 1903 v anglickém Camberley. Studovala na Cambridgeské universitě, kde od roku 1931 působila jako asistentka a kde se v roce 1965 stala profesorkou ekonomie. Zemřela v roce 1983.

K nejvýznamnějším přínosům Robinsonové patří jednak její teorie nedokonalé konkurence, a zejména pak její teorie akumulace kapitálu. Mezi její neznámější díla se řadí *Ekonomie nedokonalé konkurence* (Economics of Imperfect Competition) z roku 1933, která vyšla ve slovenském překladu v roce 1987, a *Akumulace kapitálu* (Accumulation of Capital) z roku 1956. Pro marxistického ekonomu je zajímavá její *Esej o marxistické ekonomii* (An Essay on Marxian Economics) z roku 1952 a *Ekonomická filosofie* (Economic Philosophy) z roku 1964.

Na názorový vývoj Robinsonové měli zpočátku značný vliv cambridgeští neoklasikové, zejména Alfred Marshall. Neoklasický vliv je ještě patrný v její knize *Ekonomie nedokonalé konkurence*, kde s využitím metody marginální analýzy rozvinula neoklasickou teorii ceny na nové tržní situace. Přesto lze tuto knihu pokládat za její první útok proti ortodoxnímu ekonomickému myšlení té doby, neboť opouštěla jeden ze základních axiomat neoklasické ekonomie — předpoklad dokonalé konkurence. Robinsonová ukázala, jak cenovou konkurenci v moderním průmyslu vytlačují různé formy necenové konkurence, zejména diferenciacie produktu, která rozbíjí původně homogenní výrobek na množství heterogenních druhů. Dokázala, že firmy za této situace maximalizují zisk při menším rozsahu produkce a vyšších nákladech, než kdyby konkurence byla dokonalá. Tím rozbila iluzi ortodoxních ekonomů, že laissez faire zajišťuje dosažení ekonomického optima.

K definitivnímu rozchodu Robinsonové s neoklasickou ekonomikou došlo však až ve druhé polovině 30. let, kdy akceptovala myšlenky Keynesovy Obecné teorie zaměstnanosti, úroku a peněz, na jejímž vzniku se ostatně sama jako členka známého Keynesova kroužku aktivně podílela. Její další dílo, nesoucí již pečeť keynesiánství, bylo poznamenáno neustálou snahou o dynamizaci

Keynesovy teorie zaměstnanosti, o postižení jejich dlouhodobých aspektů. To ji přivedlo k zájmu o akumulaci kapitálu, ekonomický růst a problematiku rozdělování. Snažila se obrátit pozornost ekonomů od „malých otázek“ typu „proč stojí jedno vejce více než šálek čaje“ znovu k velkým a politicky závažným otázkám klasiků — jaký je zdroj růstu národního bohatství a jaké zákony ovládají jeho rozdělování?

Jejím prvním a ne příliš úspěšným pokusem o dynamizaci Keynesovy Obecné teorie byly *Eseje o teorii zaměstnanosti* (Essays in the Theory of Employment) z roku 1937. Omezeností této knihy bylo totiž abstrahování od technického pokroku. Celá teorie se zakládala na předpokladu daného stavu technických znalostí, což muselo v dlouhém období posléze vést k nulovým čistým investicím a k nulovému růstu. Robinsonová tuto metodu později opustila.

Významným zdrojem inspirace byl pro ni model růstu R. Harroda [1], pod jehož vlivem se Robinsonová mimo jiné začala zabývat problematikou rovnovážného růstu a účinky technického pokroku. Na rozdíl od Harroda však akcentovala souvislost mezi ekonomickým růstem a rozdělováním a otázkou prvořadého významu se pro ni stala vzájemná závislost mezi akumulací kapitálu a mírou zisku. To ji přivedlo k zájmu o teorii rozdělování, kterou dosavadní keynesiánská ekonomie postrádala.

Neoklasickou teorii rozdělování, převládající v akademických kruzích buržoazních ekonomů, odmítala Robinsonová s odůvodněním, že tato teorie nedokáže uspokojivě vysvětlit míru zisku. Když se v 50. letech objevily pokusy zformulovat neoklasickou teorii rozdělování v podobě agregovaných produkčních funkcí,¹ byla Robinsonová jednou z prvních, kdo tyto modely kritizovali. Neoklasické produkční funkce totiž mlčky předpokládaly homogenní kapitál a vysvětlovaly pak zisk shodně s teorií mezní produktivity jako mezní produkt agregovaného kapitálu. Svým dnes již historickým článkem *Produkční funkce a teorie kapitálu* [9] zahájila Robinsonová dlouholetou debatu o smysluplnosti neoklasických produkčních funkcí jako modelů růstu a rozdělování. Již v tomto článku položila otázku, v jakých jednotkách se měří kapitál, vystupující v produkčních funkcích. Argumentovala heterogenitou produktivního kapitálu, složeného z fyzicky různorodých prvků, který nemůže být agregován jinak než hodnotově. Ovšem hodnoty, přesněji, výrobní ceny jednotlivých složek kapitálu jsou samy na rozdělování závislé, neboť jsou ovlivněny mírou zisku. Neoklasické vysvětlení zisku se tehdy pohybovalo v bludném kruhu: určení zisku mezním produktem kapitálu si vyžaduje hodnotovou agregaci kapitálu, která však není možná bez předchozí znalosti míry zisku! Takovou argumentaci pokládala Robinsonová za nesmyslnou.

Ekonomické dílo Robinsonové vyvrcholilo v jejím nejrozsáhlejším a teoreticky nejzávažnějším díle *Akumulace kapitálu*. Zde se jí konečně zdařil její dávný záměr aplikovat keynesiánskou teorii zaměstnanosti na dlouhé období a spojit ji s teorií rozdělování a ekonomického růstu. Tato kniha byla v jistém smyslu obdobným útokem proti ortodoxnímu (neoklasickému) myšlení, jakým byla ve 30. letech Keynesova Obecná teorie. Jestliže Keynes zaútočil proti neoklasické teorii zaměstnanosti a klasickým dogmatům — Sayovu zákonu a

¹ K nejznámějším patřil např. růstový model R. M. Solowa [11].

kvantitativní teorii peněz, pak Robinsonová svou Akumulací kapitálu otrásla výsadním postavením neoklasické teorie rozdělování. Později Robinsonová tuto problematiku dále rozvíjela v knize *Eseje o teorii ekonomického růstu* (Essays in The Theory of Economic Growth) z roku 1962.

V teorii akumulace kapitálu navázala Robinsonová nejen na J. M. Keynesa a R. Harroda, ale také na dílo polského marxisty M. Kaleckého. Používala metodu, která je marxistickému ekonomovi blízká: zkoumala ekonomiku ve vzájemných interakcích dvou sektorů — spotřebního a investičního. Vycházela z následujících vztahů:

$$Y = C + I, C = W_c + P_c, I = W_i + P_i,$$

kde Y je národní důchod, C je hodnota spotřebního zboží, určená výdaji na spotřebu, I je hodnota investičního zboží, určená výdaji na investice, W je objem mezd a P je objem zisků. Její základní model předpokládá, že mzdy jsou zcela spotřebovány a zisky zcela uspořeny. Proto se výdaje na spotřební zboží a tím i hodnota produkce spotřebního sektoru rovnají sumě mezd vyplacených v obou sektorech. Platí tedy:

$$\begin{aligned} C &= W_c + W_i, \\ W_c + P_c &= W_c + W_i, \\ P_c &= W_i. \end{aligned} \quad (1)$$

To znamená, že objem zisků spotřebního sektoru je určen objemem mezd vyplacených v investičním sektoru. Odtud lze dojít k dalšímu závěru, že celkový objem zisků v národním hospodářství je dán objemem investičních výdajů, neboť z rovnice (1) plyne:

$$\begin{aligned} P_c + P_i &= W_i + P_i, \\ P &= I. \end{aligned} \quad (2)$$

Rovnice (2) je klíčovým tvrzením modelu. Z něho lze dojít k dalším závěrům, a to, že podíl zisků na národním důchodu je určen mírou akumulace a míra zisku je určena mírou ekonomického růstu, jak to vyjadřují rovnice (3) a (4):

$$P/Y = I/Y, \quad (3)$$

$$P/K = I/K, \quad (4)$$

kde I/Y je míra akumulace, K je hodnota produktivního kapitálu, fungujícího ve výrobě, a I/K je míra ekonomického růstu.

Další otázkou pro Robinsonovou bylo, čím je určena míra ekonomického růstu. Dospěla k závěru, že míra růstu je závislá na akumulaci kapitálu, tj. na investiční činnosti, která sama je funkcí očekávané míry zisku. Průběh této

funkce je dán tzv. podnikatelským či „živočišným“ duchem (animal spirit) kapitalistických firem.²

Existuje tedy oboustranný vztah mezi mírou zisku a mírou růstu. Dosahovaná míra zisku závisí na míře růstu a míra růstu (daná akumulací kapitálu) sama závisí na očekávané míře zisku. Dokud se dosahovaná a očekávaná míra zisku liší, budou firmy měnit dosavadní míru akumulace. (Například je-li dosahovaná míra zisku nižší než očekávaná, budou akumulaci omezovat, a naopak.) Jakmile se dosažená míra zisku shoduje s očekávanou, budou firmy spokojeny a nemají důvod ke změně akumulace. Pak se bude udržovat stálá míra růstu i míra zisku. Robisonová tuto míru růstu nazvala „žádoucí mírou“ (desired rate).³ Dosažení „žádoucí míry“ růstu v živelném kapitalistickém hospodářství nepovažovala Robisonová zdaleka za samozřejmé. Situace, kdy se ekonomika vyvíjí „žádoucí mírou“ růstu, označila jako tzv. stav klidu (tranquillity).

I kdyby však bylo „žádoucí míry“ růstu dosaženo, nemuselo by to ještě znamenat, že bude dosaženo plné zaměstnanosti. Tu zajišťuje tzv. potenciální míra růstu (possible rate).⁴ Zatímco „žádoucí míra“ růstu je determinována „podnikatelským duchem“ firem, potenciální míra je determinována technickým pokrokem,⁵ který zvyšuje produktivitu práce a uvolňuje tak pracovní sílu z výroby na existujícím zařízení. Aby nevznikal ani nadbytek, ani nedostatek pracovní síly, musel by investiční sektor produkovat právě odpovídající množství nového zařízení, které by zaměstnalo technickým pokrokem uvolňovanou pracovní sílu. Je tedy zřejmé, že aby ekonomika rostla potenciální mírou, bylo by třeba dosáhnout jisté harmonie mezi technickým pokrokem a akumulací kapitálu. V kapitalistickém hospodářství není dosažení takové harmonie samozřejmostí, neboť akumulace se řídí „podnikatelským duchem“ a nikoli nutně technickým pokrokem. Je-li této harmonie dosaženo, tj. ekonomika roste „žádoucí mírou“, která je současně potenciální mírou, pak prožívá tzv. zlatý věk. Zisková očekávání firem jsou vyplňována, a současně je využíváno všech plodů technického pokroku a dosahuje se plné zaměstnanosti. Robisonová ovšem považovala „zlatý věk“ spíše za pouhý mýtus nežli dosažitelnou realitu kapitalistického hospodářství.

Robisonová byla přesvědčena nejen o neadekvátnosti neoklasické teorie rozdělování a růstu, ale konec konců celého neoklasického paradigmatu. Pokusy o syntézu keynesiánství a neoklasicismu odmítala jako marnou snahu o smíření nesmiřitelného. Ekonomické koncepce tzv. hlavního proudu či neoklasické syntézy, reprezentované např. P. A. Samuelsonem, F. Modiglianím, J. E. Meadem a jinými, nazývala „falešným keynesiánstvím“ (bastard keynesianism) a tvrdila, že tito „keynesiánci“ navázali na Keynesa pouze v odmítnutí Sayova zákona. Takto zformovaná „nová ortodoxie“ pak degradovala key-

² Tento pojem poprvé užil J. M. Keynes v Obecné teorii zaměstnanosti, úroku a peněz. Praha, ČSAV 1963.

³ Jde o obdobu Harrodovy „zaručené míry“, zajišťující očekávané využívání výrobních kapacit [1].

⁴ Jde o obdobu Harrodovy „přirozené míry růstu“ [1].

⁵ Popřípadě populačním růstem.

nesiánství na pouhý speciální případ, který lze začlenit do širšího rámce obecně platného neoklasického modelu. Robinsonová to pokládala za nepochopení Keynesa.

Vydání její Akumulace kapitálu se stalo určitým mezníkem ve vývoji keynesiánství. Toto dílo se stalo jedním z hlavních teoretických východisek nového keynesiánského směru, tzv. postkeynesiánství, které se pokusilo postavit proti neoklasickému paradigmatu novou alternativu. Spolu s N. Kaldorem reprezentovala Robinsonová starší generaci tohoto směru, označovanou též jako cambridgeská škola (nelze zaměňovat s neoklasickou cambridgeskou školou A. Marshalla), která proslula jednak tím, že zpochybnila neoklasickou teorii rozdělování v podobě agregovaných produkčních funkcí, jednak tím, že vytvořila první varianty keynesiánské teorie rozdělování. Robinsonová odmítla též výklad cen založený na walrasovských modelech všeobecné rovnováhy a přiklonila se ke klasické teorii ceny, a to zejména v té podobě, jakou jí dal neo-ricardiánc P. Sraffa. Sraffovo dílo [12] se tak stalo zdrojem inspirace pro Robinsonovu i pro postkeynesiánství.

Robinsonová patřila k nemnoha buržoazním ekonomům, kteří dokázali překonat ideologické předsudky a ocenit přínos Karla Marxe k vývoji ekonomického myšlení. Zejména oceňovala Marxova schemata reprodukce a jeho pojetí kapitalistické akumulace, jakož i dynamický přístup k ekonomickým problémům. Tvrdila však, že jeho dílo je, prý k vlastní škodě, příliš prostoupeno ideologií, která zamlžuje jeho racionální jádro. Podle ní bylo nutné oddělit analyticko-poznávací stránku Marxova díla od údajného ideologického nánosu, za který považovala zejména pracovní teorii hodnoty. Tu prý nelze akceptovat, neboť je empiricky neprokázatelná. Tyto názory dosvědčují, že Robinsonová byla pod značným vlivem pozitivismu, který jí bránil v plném pochopení a docenění Marxe.

Ačkoliv byla Robinsonová skeptická, pokud jde o samoregulační schopnosti kapitalistického hospodářství, myšlenka zániku kapitalismu jí byla v podstatě cizí. Věřila, že jeho rozvoj lze zajistit účinnějšími formami státních zásahů a mezinárodních dohod. Nepříznivý hospodářský vývoj v 70. letech a zejména neschopnost ekonomů vypořádat se s inflací jí vedly k názoru, že začala „druhá krize“ ortodoxního ekonomického myšlení [10]. (První krizí byla neschopnost neoklasické ekonomie vyrovnat se s hospodářskou krizí 30. let.) Příčinou této „druhé krize“ podle ní bylo, že „falešní keynesiánci“ spoléhali na pouhou regulaci globální efektivní poptávky, kdežto strukturální regulaci investic a zásahy do rozdělování pokládali za hrozbu pro efektivní alokaci zdrojů. Tak se stalo, že kapitalismus zabředl do inflačních spirál, militarizace, ekologických problémů, a že bída nezmizela ani v nejvyspělejších zemích. I když Robinsonová nespojovala tyto jevy se samou podstatou kapitalismu, ale spíše s krátkozrakostí ekonomů a politiků, pokrokovost jejich názorů je evidentní. Kdyby bývala mohla důkladněji zhodnotit pozdější vývoj ekonomické teorie a hospodářské politiky, poznamenány módní vlnou tzv. racionálních očekávání a renesancí liberalismu, pravděpodobně by hovořila o „třetí krizi“ ekonomického myšlení.

Robert Holman

Literatura

- [1] HARROD, R.: An Essay in Dynamic Theory. *Economic Journal*, XLIX, March 1939.
- [2] ROBINSON, J.: *Accumulation of Capital*. London, Macmillan 1956.
- [3] ROBINSON, J.: Age of Growth. *Challenge*, May—June 1976.
- [4] ROBINSON, J.: *Economic Philosophy*. Pelican Books 1964.
- [5] ROBINSONOVÁ, J.: *Ekonomía nedokonalej konkurencie*. Bratislava, Pravda 1987.
- [6] ROBINSON, J.: *Essays in the Theory of Economic Growth* London, Macmillan 1963.
- [7] ROBINSON, J.: *Essays in the Theory of Employment*. London, Macmillan 1937.
- [8] ROBINSONOVÁ, J.: *Esej o marxistické ekonomice*. Praha, Práce 1948.
- [9] ROBINSON, J.: *Production Function and the Theory of Capital*. *Collected Economic Papers*, sv. 2., Oxford, Basil Blackwell 1964.
- [10] ROBINSON, J.: Second Crisis of Economic Theory. *American Economic Review*, May 1972.
- [11] SOLLOW, R. M.: Technical Change and the Aggregate Production Function. *Review of Economics and Statistics*, August 1957.
- [12] SRAFFA, P.: *Výroba zboží pomocí zboží*. Praha, Svoboda 1970.

Recenzie

AZGAEDOV, Garri Gajkovič: **Kvalimetrie — teorie a praxe hodnocení jakosti výrobků.** Praha, SNTL 1988. 160 s.

Meno Garri Gajkoviča Azgaedova nie je slovenskému ekonómovi neznáme, veď patrí jednému z popredných zakladateľov sovietskej kvalimetrickej školy a tvorcovi nového vedného odboru — kvalimetrie. Ako technik-stavár, kandidát technických vied a doktor ekonomických vied, dokonale pozná teóriu a prax hodnotenia kvality výrobkov tak po technickej, ako aj po ekonomickej stránke. Je preto veľmi vítané, že jeho najnovšia knižná publikácia vychádza aj u nás, a to hneď v preklade nášho renomovaného kvalitológa prof. RNDr. Františka Eggermayera, DrSc.

Aj keď o inštitucionalizácie kvalimetrie (na sympóziu v Moskve v roku 1967) uplynulo už vyše 20 rokov, nemožno tento vedný odbor — kvalimetriu považovať za dobudovanú. Určitými medzníkmi jej rozvoja je publikovanie záverov uvedeného sympózia v časopise Quality [1968], vydávanom Európskou organizáciou pre riadenie akosti — EOQC; publikovanie Azgaedovej práce Potrebiteľnaja stoimost' i jejo izmerenije [Moskva 1971]; viacero jeho vlastných i spoločných príspevkov do rôznych vedeckých časopisov, kde sa postupne kryštalizovali základné teoretické a metodologické prístupy kvantitatívneho hodnotenia kvality výrobkov; zaradenie pojmu kvalimetria do terminolo-

gického slovníka EOQC [1972], čím sa tomuto odboru dostalo vedecké medzinárodné uznanie; uskutočnenie medzinárodného špeciálneho seminára o problémoch kvalimetrie (v roku 1977) v rámci 21. konferencie EOQC.

Základnú kostru kvalimetrického prístupu k hodnoteniu akosti výrobkov (resp. objektov vôbec) tvoria princípy konštrukcie modelu kvality. Základným princípom je princíp podmienenosti vlastností výrobku, pretože tie tvoria hierarchickú štruktúru, tzv. strom vlastností. Druhým princípom je princíp relatívnosti charakteristík — vlastností, podľa ktorého sa určujú charakteristiky ako funkcie pomeru nameranej charakteristiky k hodnote, ktorá tejto veličine zodpovedá v prijatom vzore — etalóne: zavedením tohto princípu kvalimetria postuluje, že bez etalónu nemožno vôbec hovoriť o meraní kvality a že jednotlivé vlastnosti výrobku sú inak neagregovateľné. Tretím princípom je princíp vážená vlastnosť výrobku, keďže každá z charakteristík má vzhľadom na použitie výrobku určitú dôležitosť — váhu.

Aj napriek pomerne podrobnému rozpracovaniu základného prístupu kvalimetrického hodnotenia akosti, vážnou prekážkou jeho ďalšieho rozvoja a aplikácie bola najmä axiomatická stránka kvalimetrickej teórie.

Na zabezpečenie správneho kvantitatívneho hodnotenia akosti je nevyhnutné, aby existovala logicky nerozporná úplná sústava pojmov, axióm a poučiek a aby sa pre terminológiu výkladu volili také axiómy a pojmy, ktoré by v zásade neboli v rozpore s terminológiou a s názormi už zakotvenými v široko rozpracovanej oblasti merania akosti. A práve túto medzeru vyplňa recenzovaná monografia.

Osobitnú pozornosť venoval autor monografie otázkam systemizácie problémov kvalimetrie a v rámci nich problémom určenia objektu merania. Pri systemizácii vlastností charakterizujúcich akosť výrobku opisuje definície súvisiace s tvorbou stromu vlastností ako základného nástroja kvalimetrie. Sám autor hovorí, že skonštruoval už niekoľko sto stromov vlastností, takže svoje teoretické závery môže oprieť aj o cenné a bohaté praktické skúsenosti. V tejto časti práce sa čitateľom dostáva vlastne po prvýkrát podrobné a úplné pertrakovanie riešenia východiskového problému kvalimetrie.

V porovnaní s originálom [AZGALDOV, G. G.: Teória i praktika ocenki kačestva tovarov (osnovy kvalimetrii). Moskva, Ekonomika 1982. 254 s.] sú v preklade vynechané niektoré časti týkajúce sa expertného hodnotenia (stať Početnosť skupiny expertov a kapitola Axiomatika expertných metód kvalimetrie), čím sa rozsah diela skrátil asi na 60 % originálu. Vzhľadom na to, že kvalimetria využíva expertné metódy veľmi intenzívne, do určitej miery sa v preklade stráca úplnosť obrazu o tomto prístupe ku kvantitatívnemu hodnoteniu akosti výrobkov; avšak na druhej strane, ak bolo z technických príčin potrebné text skrátiteľ, spôsob skrátenej je vhodný. Navyše, bolo potrebné siahnúť aj po skrátenej textu jednotlivých

kapitol, čo však prekladateľ urobil mimoriadne citlivo a bez zmeny zmyslu textu.

Svojou orientáciou na hodnotenie akosti návrhu (projektu) výrobku kvalimetria prisudzuje akosti jednoznačný charakter sociálno-ekonomickej kategórie, pri analýze ktorej sa prijíma podmienený predpoklad, že akosť práce je natoľko vysoká, že akosť hotového výrobku sa určuje len akosťou návrhu. Tento predpoklad je typickým vyjadrením podstaty ekonomickej abstrakcie často uplatňovanej pri analýze výrobného procesu. Na druhom póle zmyslu analýzy akosti ako sociálno-ekonomickeho problému — v spotrebe sa v ekonomickej analýze uplatňuje iný typ abstrakcie daný nevyhnutnosťou brať do úvahy väzbu medzi množstvom a akosťou tovarov. Autor sa o tejto otázke zmieňuje v súvislosti s kritickým hodnotením niekedy vyjadrovanej tézy, že „zvýšenie akosti o 1 % sa z hľadiska zvýšenia úžitkovej hodnoty rovná zväčšeniu počtu výrobkov taktiež o 1 %“. Takýto záver môže byť správny len v mimoriadne vzácnych a ojedinelých prípadoch“ (s. 36). K problému sa autor v ďalšom texte už prakticky nevracia (až na veľmi nepriame zmienky v rámci niektorých axióm a definícií). Nazdávame sa, že priame štúdium intenzity substitúcie množstva spotrebúvaného tovaru jeho kvalitou (alebo i opačne) čaká na ďalšie dopracovanie kvalimetrie, a to o to naliehavejšie, že nepriamo indikuje aj skúmanie substitúcie medzi vlastnosťami skúmaných objektov.

V troch kapitolách (Všeobecná teória kvalimetrie, Expertná metóda v kvalimetrii a Kvalimetria v praxi) autor monografie ďalej rozpracúva teóriu kvalimetrie tak, že dielo sa môže stať cenným zdrojom nových informácií a poznatkov nielen pre pracovníkov výrobných a obchodných or-

ganizácií, pedagógov a študentov vysokých škôl, ale aj pre vedeckých pracovníkov ekonomického i technického zamerania. Domnievame sa, že publikácia podstatne prispieva ku kryštalizácii technického a economic-

kého hľadiska analýzy akosti, poukazuje na ich prieniky a pomáha zužovať medzeru medzi technickým a ekonomickým myslením, ktorá je v oblasti riadenia akosti osobitne nebezpečná.

Vladislav Garaj

MÜLLER, Eva: *Der Nationalreichtum*. Berlin, Verlag Die Wirtschaft 1987. 230 s.

Publikácia Evy Müllerovej *Národné bohatstvo* je jednou z mála publikácií zaoberajúcich sa otázkou národného bohatstva komplexne, vymedzujúc tak jeho obsah, ako aj metódy hodnotenia. Práce tohto charakteru sú vôbec ojedinelé, a preto veľmi chýbajú v doterajšej ekonomickej teórii a praxi. Uvedená publikácia by preto mala byť sprístupnená aj širšej odbornej verejnosti u nás.

Autorka člení problematiku národného bohatstva do ôsmich kapitol.

Prvá kapitola je venovaná všeobecným otázkam intenzifikácie národného hospodárstva z hľadiska potreby zachovania a rozmnoženia národného bohatstva (NB).

Obsahom druhej kapitoly je všeobecná charakteristika NB. Tu sa autorka zameriava na identifikáciu pojmov bohatstvo, blahobyt a národné bohatstvo. Hovorí, že zatiaľ čo NB je ekonomickou kategóriou, bohatstvo je kategóriou predstavujúcou predmet skúmania mnohých vied. Je to reálna existencia prospešných hodnôt, ich vlastností, ktoré majú široký horizont pôsobenia na spoločenský vývoj. Bohatstvo je jednak v človeku — bohatstvo vedomostí, umenia, skúseností, citov, potrieb, zdravia a pod.; jednak mimo človeka — bohatstvo rôznych užitočných predmetov: peňazí, svetla, tepla (napr. podľa prírodných podmienok). Bohatstvo je vlastnosť človeka a jeho schopnosť, exis-

tencia niečoho užitočného, majetok. Ak sa reprodukuje a realizuje, použije, stáva sa blahobytom.

Z rôznych foriem bohatstva sú podľa autorky tri ekonomického charakteru. Bohatstvo úžitkových predmetov, bohatstvo peňazí a vnútorné bohatstvo človeka, ktoré sa prejavuje v jeho pracovných schopnostiach. A národné bohatstvo sa týka — podľa autorky — len týchto troch foriem bohatstva. Národné bohatstvo je teda ucelený súhrn všetkých hmotných a nehmotných statkov, ktoré sa v určitej krajine v určitom okamžiku vyskytujú. V tejto súvislosti majú statky úžitkovú hodnotu, a preto môžu uspokojovať potreby najrôznejšieho druhu, a to tak produktívne, ako aj neproduktívne.

Z hľadiska reprodukčného procesu je NB vecnou podmienkou jeho kontinuity. Z hľadiska človeka predstavuje vecnú životnú podmienku a predmetné životné predpoklady. Sú to veci, hodnoty a ich vlastnosti, ktoré obklopujú človeka, na základe nich sa vytvárajú vzťahy medzi ľuďmi, vyplývajúce z vlastníctva týchto vecí, z ich používania, udržiavania, obnovovania a rozširovania.

Národné bohatstvo sa vyskytuje v každej krajine bez ohľadu na veľkosť, triednu štruktúru a ekonomické vzťahy. Posledné dve podmieňujú len spoločenskú formu národného bohatstva — kto je vlastníkom a používateľom, ako sa využíva a rozdeľuje.

Pokiaľ ide o duchovné bohatstvo, to je podľa názoru autorky prostredníctvom nákladov na vzdelanie porovnateľné s materiálnym bohatstvom. Toto však autorka do NB nezahŕňa.

Vymedzenie obsahu NB v NDR sa odlišuje od nášho štatistického vymedzenia. E. Müllerová vymedzuje obsah NB krajiny nasledovne:

1. *Fondy materiálnych statkov*
 - 1.1 Základné fondy
 - 2.2 Obežné fondy
 - 1.3 Zásoby tovaru
 - 1.4 Fondy spotrebného tovaru
2. *Fondy kultúrnych statkov*
 - 2.1 Múzejné fondy
 - 2.2 Fondy pamiatok
 - 2.3 Archivne fondy
 - 2.4 Knižné fondy
 - 2.5 Fondy vzácnych rastlín a zvierat
 - 2.6 Fondy vedecko-technických dokumentov
3. *Fondy prírodných statkov*
 - 3.1 Pôdne fondy
 - 3.2 Lesné fondy
 - 3.3 Vodné fondy
 - 3.4 Fondy nerastného bohatstva.

Pri hodnotení NB treba určiť kvantitu súhrnu statkov, ktoré vytvárajú NB. Kvantitu však možno vyjadriť len vtedy — hovorí autorka — ak to, čo sa dá merať, vyjadruje jednu a tú istú kvalitu a tá má mieru. Pre hodnotenie NB sú zaujímavé dve vlastnosti statkov: úžitková hodnota a hodnota, ak mnohé statky, ktoré tvoria NB, sú, alebo boli aj tovarom. Keďže NB predstavuje súhrn statkov uspokojujúcich určité potreby, je dôležité hodnotenie jeho užitočnosti. Aj keď určenie veľkosti jeho hodnoty je druhoradé, v súčasnej praxi prevláda, pretože sa opiera o ich existujúce ocenenie.

Pri hodnotení NB vychádza autorka z predpokladu akceptovania možnosti a nevyhnutnosti jednotného ocenenia prvkov NB, lebo len tak je možné

merať veľkosť a tempo rastu celého NB a uskutočňovať štruktúrne analýzy.

Tretia kapitola sa zaoberá fondmi materiálnych statkov ako podstatnej časti NB. Pri ich hodnotení sa v ekonomickej praxi používa rozdielne ocenenie: ceny obstarávacie, reprodukčné, konštantné. Podľa názoru autorky sú napodstatnejšie konštantné ceny. Tu však treba uviesť, že tie sú vhodné len na hodnotenie vývoja NB.

Predmetom štvrtej kapitoly sú fondy kultúrnych statkov. Tieto fondy sú veľmi ťažko kvantifikovateľné. Kultúrne statky majú historickú, vedeckú alebo umeleckú hodnotu, a preto aj ich užitočnosť bude mať historický, vedecký, alebo umelecký charakter. V súčasnosti sú však kultúrne statky aj predmetom obchodu, môžu mať teda aj obstarávaciu cenu, ktorú možno použiť pri ich hodnotení.

Piata kapitola obsahuje všeobecnú charakteristiku a ocenenie fondov prírodných statkov. V súčasnom období, ako píše autorka, je známych päť postupov, podľa ktorých sa môžu hodnotiť prírodné statky, a to podľa:

- podstatných úžitkových vlastností,
- skutočne vynaložených nákladov na objavenie a využívanie,
- reprodukčných nákladov,
- substitučných nákladov,
- renty, ktorú by bolo možné dosiahnuť.

Podľa podstatných úžitkových vlastností možno hodnotiť najmä pôdu. Hodnotenie prírodných statkov podľa skutočne vynaložených nákladov na objavenie a využívanie je dosť rozšírený postup, avšak nevhodný tam, kde treba vynaložiť veľké náklady, alebo prírodné zdroje sú len nepatrné, príp. ťažko prístupné. Hodnotenie prírodných zdrojov na základe reprodukčných nákladov je vhodné pri všetkých prírodných zdrojoch, o-

krem nerastného bohatstva. Tu je vhodné hodnotenie podľa substitučných nákladov. Hodnotenie prírodných zdrojov podľa dosahovanej renty prihliada na rôznu užitočnosť prírodných statkov, pokiaľ sú výrobnými prostriedkami a možno pomocou nich dosiahnuť čistý príjem. Týmto spôsobom sa môžu hodnotiť všetky fondy prírodných statkov.

Šiesta kapitola ukazuje vzájomný vzťah základných makroekonomických kategórií, ktorými sú spoločenský produkt, národný dôchodok a národné bohatstvo. Národné bohatstvo je rozdielom medzi vyprodukovaným a spotrebovaným celkovým spoločenským produktom v časových bodoch, v ktorých sa ukončuje výroba a spotreba jednotlivých materiálnych statkov. Vyprodukovaný spoločenský produkt je hybnou silou, ktorá vytvára stav zásob NB a spotrebovaný spoločenský produkt je hybnou silou, ktorá stav zásob NB odbúrava. Túto súvislosť autorka výstižne porovnáva s kúpacou vaňou s pritekajúcou a odtekajúcou vodou, pričom vaňa je stále naplnená vodou s určitou hladinou. Národný dôchodok je súčasťou celkového spoločenského produktu, ktorý sa vyprodukuje v priebehu roka po odpočítaní výrobnej spotreby. Je to ekonomická kategória, ktorá môže byť určená ako čistý produkt národného hospodárstva, ako vyprodukovaná nová hodnota alebo ako peňažný príjem, ktorý vzniká v národnom hospodárstve.

Siedma kapitola pojednáva o postavení kategórie NB v nesocialistickej národohospodárskej vede. Najväčšiu pozornosť tu ekonómovia venujú národnému majetku. Hodnotenie národného majetku a jeho štatistické vymedzenie sa navzájom podmieňujú, lebo len to, čo je evidovateľné, zisťiteľné a hodnotiteľné, môže byť aj ocenené. Avšak to, čo má tvoriť ob-

sah národného majetku, nezávisí vždy len od praktických možností zisťovania, ale aj od rôznych záujmov spoločnosti a spoločenských skupín o relevantné informácie a ich využitie. U väčšiny autorov sa objavuje len hodnotenie kapitálového majetku, zásoby hospodárstva a zahraničné nároky. Tým by sa mali pokryť najdôležitejšie informačné potreby štátu, pokiaľ ide o národný majetok. Aj tu sa objavujú názory, že neexistuje jednotný princíp hodnotenia pre celý národný majetok. Celkové hodnotenie — podľa týchto autorov — môže sa dosiahnuť len sčítaním hodnôt vychádzajúcich z rôznych metód výpočtu.

V podstate možno u týchto autorov rozlíšiť dve metódy:

1. hodnotenie podľa výnosu, ktorý možno z majetku dosiahnuť;

2. vecné hodnotenie alebo hodnotenie podľa substancie, a to buď podľa a) obstarávacej ceny, alebo b) odbytovej, trhovej ceny.

V doterajšej praxi nesocialistických ekonómov sa dáva prednosť hodnoteniu v trhových cenách.

Ôsma kapitola hovorí o veľkosti a štruktúre národného majetku v šiestich vybraných krajinách: NDR, ZSSR, MR, BLR, SRN a USA v národných menách.

Publikácia Evy Müllerovej predstavuje systematicky spracovaný široký súbor poznatkov týkajúcich sa národného bohatstva ako ekonomickej kategórie. Je veľmi vítanou publikáciou i pre našu ekonomickú tešriu a v oblasti výpočtov ocenenia prvkov NB aj pre štatistickú prax.

S autorkou možno plne súhlasiť v tom, že je potrebné určité jednotné ocenenie prvkov NB. Publikácii však chýba zásadné stanovisko k spôsobu oceňovania prírodných zdrojov, kde je podľa môjho názoru nevyhnutné použiť rentový princíp pri zohľadnení nákladov potrebných na objavenie

a využívanie, ako aj nákladov súvisiacich so znížením kvality prírodných zdrojov.

Uvedené výhrady však neznižujú význam publikácie pre hlbšie poznáva-

nie a hodnotenie jednej z najdôležitejších ekonomických kategórií, ktorá v ekonomickej teórii i praxi u nás už dosť dlhý čas chýba.

Mária Rabenseiferová

Z novej ekonomickej literatúry

MICHNÍK, Lubomír: **Efektívnosť investícií v zahraničnom obchode.** Bratislava, Alfa 1989. 347 s.

Otázky investícií nadobúdajú v súčasnosti jedno z rozhodujúcich miest moderného manažmentu vo výrobe a v obchode a umocnene v medzinárodnom obchode. Investičné zámery, ich realizácia a uplatnenie nedajú na seba dlho čakať a urýchlene sa odrazia v efektívnosti hospodárskych výsledkov podnikov, ako aj na makroúrovni v efektívnosti daného národného hospodárstva.

Monografiu doc. Ing. L. Michníka, CSc., s názvom *Efektívnosť investícií v zahraničnom obchode* treba preto uvítať ako prínos tak pre hospodársku prax, ako aj pedagogický proces. Dôvody sú prinajmenšom dva:

a) publikácia predkladá vyčerpávacím spôsobom informáciu o genéze i ďalšom vývoji vývozno-dovozných operácií investícií v podmienkach československého zahraničného obchodu v relácii vlastnej vývoju československej ekonomiky, t. j. socialistických štátov, s prevahou členských štátov RVHP, rovnako vo vzťahu k nesocialistickým štátom, diferencovane k vyspelým priemyselným štátom a k rozvojovým krajinám;

b) monografia alokuje jednotlivé problémové okruhy súčasne do priestoru požiadaviek zložitej etapy prechodu československej ekonomiky na podmienky trhového mechanizmu.

Autor predkladá ním dlhé roky sledované a analyzované otázky v oblasti efektívnosti investícií v zahraničnom obchode. Približuje problematiku investícií a zahraničného obchodu jednak samostatne v súradniciach vlastných procesov týchto kategórií, jednak v interdependenciách z toho vyplývajúcich. Zvolené hľadiská možno umiestniť do štyroch základných okruhov, ktoré pokrývajú 12 kapitol autovej monografie. Uvedené kapitoly sú zvýraznené intenzifikačnými tendenciami uskutočňujúcimi sa na svetových trhoch, ako aj v československej ekonomike, ktoré dnes vytvárajú podmienky pre jej prechod na trhový mechanizmus a pre vstup do spoločného európskeho domu.

V priestore zahraničnoobchodných vzťahov nachádzame podrobnú analýzu investičného procesu, počnúc investičným zámerom, cez jeho projekciu a realizáciu, až po uvedenie do prevádzky danej investície v realizačných podmienkach na svetových trhoch s prihliadnutím na dané národné hospodárstvo, resp. jeho príslušné odvetvie, a samozrejme na regionálnu oblasť a príslušné teritórium. V tomto rozsahu má záujemca možnosť rozšíriť svoj odborný horizont, a zároveň spoznať:

— väzby a miesto investičného procesu vo vzťahu k zahraničnému ob-

chodu z hľadiska podmienok medzinárodného obchodu a z hľadiska podmienok vytváraných československou ekonomikou, označovaných v odbornej terminológii ako podmienky produkčné československé, resp. daného národného hospodárstva;

— postup hodnotenia ekonomickej efektívnosti investícií v praxi československej ekonomiky s dôrazom na kritériá v zahraničnom obchode a na požiadavky trhového mechanizmu, resp. požiadavky v etape prechodu na trhový mechanizmus;

— problematiku a) vývozu investičných celkov z hľadiska požiadaviek svetového trhu a z hľadiska postavenia československých vývozcov investícií na týchto trhoch v komplexe kritérií ekonomických kategórií, pokrývajúcich vlastne samotnú techniku vývozu vrátane devízovo-finančných, úverových otázok, ako aj dodávateľsko-odberateľských vzťahov v priestore medzinárodného obchodu s investíciami; b) vývozu a dovozu stavebných kapacít so zameraním na stavebné práce tak z hľadiska metodiky, legislatívnych a normatívnych úprav, konkrétnych poznatkov v rámci vybraných investičných akcií, najmä z hľadiska problematiky konvertibility československej koruny v oblasti rubľovej, a efektívnosti týchto akcií; rovnako je analyzovaná problematika vývozu investícií do rozvojových krajín a stavebného podnikania na trhu západoeurópskych krajín;

— špecifiká medzinárodného obchodu s investíciami v podmienkach medzinárodnej socialistickej špecializácie a kooperácie výroby; spoločnej investičnej činnosti členských štátov RVHP; funkcie a úlohy hlavného dodávateľa pri vývoze investičných celkov do socialistických štátov; zahraničného investovania v nesocialistických štátoch a v rozvojových krajinách, s osobitným zameraním na hla-

disko intenzifikačných faktorov československého národného hospodárstva.

Prezentované poznatky v tomto rozsiahlom okruhu otázok sú neodmysliteľné jednak pre dôsledné štúdium nielen doterajšieho vývoja investičného procesu v podmienkach zahranično-obchodných vzťahov, hlavne však pre novú orientáciu investičnej činnosti v prebiehajúcich štruktúrnych zmenách československého zahraničného obchodu.

Problematiku československého zahraničného obchodu a jeho zahranično-obchodných vzťahov charakterizuje analýza ekonomickej efektívnosti zahraničného obchodu s pohľadom na základné pojmy, na rôzne ukazovatele efektívnosti, na efektívnosť úverových vzťahov, na devízové kalkulácie s dôrazom na menice sa požiadavky efektívnosti zahranično-obchodnej činnosti v etape súčasnej a v etape trhového mechanizmu, ako aj hodnotenie efektívnosti dovozu v zahranično-obchodných vzťahoch.

Ďalší, tretí problémový okruh monografie vyplňuje otázky licenčnej politiky a otázky osobitných operácií z hľadiska priestoru v zahraničnom obchode s investíciami. Tieto problémové okruhy znamenajú v riadiacom a rozhodovacom procese pri nákupe, rovnako aj pri vývoze zariadení a technológii mimoriadne závažné aspekty a kritériá pre konkrétne komerčné negóciácie a pre štruktúru kontraktných podmienok.

Modely, modelové prístupy aplikované v zahraničnom obchode tvoria štvrtú skupinu problémových okruhov monografie. Mimoriadny význam ich prezentácie s vyčerpávajúcou interpretáciou treba vidieť najmä v skutočnosti, že hospodárska prax ešte stále nevyužíva v žiadúcej miere disponibilné modely v riadiacom procese. Máme na mysli najmä modely opti-

malizácie, modely porovnávania technických a ekonomických parametrov československých vývozných komodít s parametrami rozhodujúcej konkurencie. Toto konštatovanie je určitým momentom aj pre prípravu novej generácie na vysokých školách na nové pod-

mienky zahraničného obchodu aj v oblasti investícií.

Komprehenzivnosť monografie zaručuje tak pohotovú informačnú, ako aj orientačnú schopnosť.

Erich Szanto

Zapadnoevropskaja naučno-techničeskaja integracija i problemy obščevjropskogo so-trudničestva. Moskva, MIEPMSS 1989. 288 s.

Monografia je spoločným dielom širokého kolektívu pracovníkov Vedeckovýskumného laboratória problémov ekonomickej integrácie západoeurópskych krajín, pôsobiaceho na ekonomickej fakulte Moskovskej štátnej univerzity M. V. Lomonovova a Medzinárodného ústavu ekonomických problémov svetovej socialistickej sústavy (MÚEP SSS). Venuje pozornosť komplexu otázok súvisiacich s dynamizáciou integračných procesov na európskom kontinente v druhej polovici 80. rokov. V tomto procese sa významným medzníkom stalo podpísanie Spoločnej deklarácie o nadviazaní oficiálnych vzťahov medzi RVHP a Európskymi spoločenstvami 25. júna 1988.

Práca je rozdelená do dvoch častí. Prvá časť (kap. 1–4) sa zaoberá otázkami súvisiacimi s vnútorným vývojom Európskych spoločenstiev (ES), druhá časť (kap. 5–7) rozličnými aspektmi vzťahov medzi RVHP a ES.

Náplň jednotlivých kapitol je nasledovná:

1. *Internacionalizácia hospodárskeho života a integračné procesy v západnej Európe.* V tejto vstupnej časti poukazuje na zdroje, hybné sily, mechanizmus, rozvojovú stratégiu a charakter západoeurópskej integrácie sa formulujú tradičné, viac-menej všeobecne známe a väčšinou akceptované tézy o základných aspektoch západoeurópskej integrácie.

2. *Regionalizácia vedecko-technic-*

kých potenciálov krajín Európskych spoločenstiev a jej mechanizmov. Na pozadí zmien poznačujúcich vývoj ES v 80. rokoch sa charakterizujú etapy a mechanizmus vytvárania vedecko-technickej politiky v ES, poukazuje sa na stimulačný vplyv prijatých programov na celkový chod integračného procesu. Spomedzi skúmaných otázok čitateľa iste zaujme pohľad na účasť malých a stredných firiem pri rozvoji vedecko-technického potenciálu ES.

3. *Vzájomný vzťah vedecko-technickej politiky a ďalších smerov regionálneho regulovania Európskych spoločenstiev.* Predmetom osobitnej pozornosti je väzba vedecko-technickej politiky na priemyselnú politiku ES, vojenskopriemyselné aspekty utvárania „technologickéj Európy“, dôsledky vedecko-technickej politiky ES na rozvojové krajiny a procesy internacionalizácie v oblasti vysokých škôl.

4. *Konsolidácia Európskych spoločenstiev ako jadra vedecko-technickej spolupráce západoeurópskych krajín.* Táto otázka sa skúma na pozadí internacionalizácie procesov vedecko-technického výskumu a vývoja. Regionálna regulácia a jej efektívnosť sa demonštruje na príklade najznámejšieho projektu Euréka.

5. *Nové možnosti rozvoja vzájomných vzťahov medzi členmi RVHP a ES v celoeurópskom meradle.* Ich posúdenie vychádza z pohľadov na problematiku utvárania tzv. spoločného európ-

skeho domu v období nasledujúcom po formálnej úprave vzťahov RVHP — ES. Autori v tejto súvislosti skúmajú vplyv hospodárskych reforiem krajín RVHP a problematiku medzinárodnej hospodárskej bezpečnosti.

6. *Zmena podmienok rozvoja zahranično-ekonomických vzťahov členských štátov RVHP so štátmi ES.* Odvíja sa od mechanizmu formovania spoločnej zahranično-ekonomickej politiky krajín ES a v tejto súvislosti od ich stratégie voči štátom RVHP. Špecifická pozornosť sa venuje ekologickej problematike a úlohe COCOM vo vzťahoch Východ—Západ.

7. *Súčasný smery rozvoja spolupráce členských štátov RVHP so štátmi ES.* Analyzuje sa prax spolupráce vo vedeckovýskumnej oblasti, nové formy výmeny technológií a technologických služieb, nové formy úverovej spolupráce. Kapitola vyúsťuje do pohľadu na problémy a perspektívy rozvoja spolupráce RVHP — ES v oblasti vedy, techniky a priemyslu.

Mnohé z problémov, ktoré sa v práci rozoberajú, náš čitateľ pozná pre-

dovšetkým z našej časopiseckej literatúry. Knižné spracovanie poskytuje komplexnejší pohľad, zvýraznenie niektorých významných súvislostí vedecko-technickej integrácie ES s inými aspektami integračného procesu. Aj keď sa autori usilujú prístupovať k problematike v duchu nového politického myslenia, nie vždy sa im podarilo zbaviť sa zbytočných ideologických nánosov. Predovšetkým pokiaľ ide o RVHP, jej úlohu a perspektívy, neraz ide o tradičné strnulé, málo kritické prístupy. Prudké zmeny v politickej situácii a ekonomickej orientácii európskych krajín RVHP, ku ktorým v diferencovanej podobe došlo v priebehu roka 1989, autori prirodzene nepredpokladali, a teda ani v texte nemohli zohľadniť. Napriek istému „morálnemu opotrebeniu“ textu však čitatelia zaujímaví sa o medzinárodnej ekonomickej vzťahy (predovšetkým učitelia a študenti), resp, o problematiku vedecko-technickej revolúcie, v ňom iste nájdu nemálo inšpirujúcich myšlienok.

Drahoš Šibl

Bibliografia

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

EKONOMIČESKIE NAUKI, 1989, č. 11

VALENTOV, O.: Ako sa dostať zo „šľachtického obdobia“? — CHOLODKOV, V.: Rozvinúť socialistickú konkurenciu — OSIPENKOV, P.: Koncepcia árendového hospodárenia všefudových podnikov — JEREMIN, A.: Chozrasčot a technický pokrok: problémy sa pristrojú — SOLOVIEV, A.: Ako dať socializmu efektívne hospodárske formy — KVASOV, V.: Spôsoby prehlbovania radikálnej hospodárskej reformy — MOSKVIČ, S.: Zdokonaľovanie prognózovania rozvoja národného hospodárstva — ORAZMURADOV, B.: Pracovné kolektívy a sociálna aktivita — KONDRASOV, V.: Význam tézy o obnovení individuálneho vlastníctva v socializme — MOGIENICKAJA, K.: K analýze formovania socialistických výrobných vzťahov v poľnohospodárstve — RUTGAJZER, V. — KIRIČENKO, N.: Verejná mienka o reforme cien — LOSOTO, J.: Kam vedie Demokratický zväz? — TANOVA, P.: Neúčastinné formy nadnárodného kapitálu — ČAKUMOV, S.: N. I. Bucharin o NEP-e — DENISOV, B. — MEDVEDEV, V.: Z dejín výučby politickej ekonómie v predrevolučnom Rusku — EŠBOJEV, A.: Osobné vlastníctvo v súčasnej socialistickej spoločnosti — O menovkách a štátovkách v socializme

EKONOMIKA I MATEMATIČESKIE ME-TODY, 1989, č. 5

JASIN, J. G.: Prestavba a štatistika — POGOSOV, I. A.: Sociálno-ekonomické premeny a informácie — ZOTEJEV, G. N.: O zásadách prestavby štatistiky národného dôchodku ZSSR — BELYCH, A. A.: O kvantitatívnej analýze v prácach M. I. Tugan-Baranovského — TUGAN-BARANOVSKIJ, M. I.: Vplyv ideí politickej ekonómie na prírodné vedy a filozofiu — NEČAJEV, A. A.: Využívanie medzištátnych porovnaní v analýze a v prognózovaní po-

treby hmotných zdrojov v ZSSR — POMANSKIJ, A. B. — TRIOFIMOV, G. J.: Matematické modely v teórii ekonomického cyklu — MARTYNOV, G. V. — PITELIN, A. K.: Dynamický model optimalizácie-rozvoja a rozmistenia komplexu vzájomne závislých výrob — AUKUCIONEK, S. P. — ŽUKOVA, N. V.: Model formovania štruktúry potreby na mikroúrovni („termodynamický“ prístup) — ROTAR, V. I.: O maximálne stimulujúcej arbitrážnej schéme — SIDOROV, I. G.: Adapťácia a minimaxový prístup v ekonomických úlohách prognózovania časových radov — FEDOTOV, A. A. — CHARŠILADZE, N. V.: Nelineárne vyrovnávanie radov a prognózovanie ekonomických procesov — ZAVELSKIJ, M. G.: Ekonomickosť etiky a etickosť socialistickej ekonomiky — Štatistika a prestavba [Okrúhly stôl redakcie časopisu]

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNAROD-NYJE OTNOŠENIJA, 1989, č. 11

100. výročie Internacionály a niektoré problémy súčasného robotníckeho hnutia — JASTRŽEMBSKIJ, S.: Nárok na globálnu misiu — ALLAIS, M.: Jediné kritérium pravdy — byť v súlade so skúsenosťami — EEJANOV, A.: Jednotný svet — jednotné ekonomické zákony — POZDŇAKOV, E.: Svetový sociálny pokrok — mýty a realita — ROGOVA, G.: Americké odbory — na vrchole alebo na prelome? — Kolektívna zmluva medzi americkými korporáciami a odborními — LAPINA, N.: Odbory vo Francúzsku: minulosť a budúcnosť — KIM EN SAN: Za otvorenosť i slobodu voľby — FILIPOV, B.: Ján Pavel II. — politik a človek — Vonkajšie ekonomické vzťahy sovietskych podnikov [anketa časopisu] — ONIKIJEV, A.: O koncepcii začiatkovej etapy socializmu v Číne — TAN GOCZUŇ: Väzby medzi začiatkovou etapou socializmu a rozvojom tovarovej ekonomiky.

František Brunner

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 15 riadkov. Časopis uvádza resumé v anglickom a ruskom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4 – 7 strán, informatívnych recenzií 1 – 2 strany, správ 3 – 5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, čísľujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Ing. ZELENKOVÁ, Hana, CSc., Ekonomický ústav ČSAV, Politických vèzňù 7, 111 73 Praha 1 – prom. soc. BELKOVÁ, Helena, CSc. – Ing. TIRPÁK, Ivan, CSc., Prognostický ústav SAV, Malínovského 56, 811 05 Bratislava – prof. Ing. LAŠ-ČIAK, Adam, DrSc. – prof. Ing. FECANIN, Juraj, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – doc. Ing. ZEMAN, František, CSc., – Ing. ZEMANOVA, Ella, Gajova 3, 811 09 Bratislava – Ing. HERMANNOVÁ, Lýdia, CSc., Ekonomický ústav SAV, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava – Ing. MIKELKA, Eduard, CSc., Economic-ký ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 5/38/1990

- KUČERÁK, Jozef: Životná úroveň — problémy a systémové súvislosti
 BRZICA, Daneš: Rozvoj tvorivej aktivity a osobnosti jednotlivca vo väzbe na hospodársky mechanizmus
 KREUTER, Josef: Zmeny v japonskej fiskálnej strategii v 80. letech
 LOBOTKA, Ján: K problematike ďalšieho postupu v cenách
 RENDEK, Ignác: Prechod k trhu — bez inflácie
 FEJKO, Peter — DŽUPPOVÁ, Oľga: Model prognózovania stavebných investícií
 KALINOVÁ, Jana: Snahy o urýchlenie integračných procesov v Európskych spoločenstvách
 KLAČANSKÝ, Ivan: Zmluvné formy organizácie práce

**Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV
 POLITICKÁ EKONOMIE číslo 5/38/1990**

- KOUBA, Karel: Systémové zmeny v československej ekonomice a její otváraní svetovým trhom
 RYCHETNÍK, Luděk: Spoločenské vlastníctví v pluralitním socializmu
 HRNČÍŘ, Miroslav: Alternativity prístupů k realizaci ekonomické reformy
 JEŽEK, Tomáš: Ekonomický subjekt a vymezení jeho vlastníctví
 DANĚČEK, Jiří: Cesta k ekonomické rovnováze v nových podmímkách
 JUREČKA, Václav: Některé problémy malých zemí v oblasti inovačních procesů
 KYSILKA, Hugo: Perspektivy racionalizace cenové soustavy
 MERTLÍK, Pavel: Formování cen v procesu utváření hodnotových vztahů
 KÁRÁSZ, Pavol: Pôsobenie medziodvetvových vzťahov na vývoj cien vo výrobných odvetviach
 HOLMAN, Robert: Přínos Joan Robinsonové k vývoji teorie rozdělování

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 38, 1990, č. 4. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Egon Hlavatý, výkonná redaktorka Jana Černá, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, š. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, nám. Slobody 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 144.—, jednotlivé čísla Kčs 12.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., nám. Slobody 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1990